

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ- ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ-ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ.

Τριμελής Επιτροπή

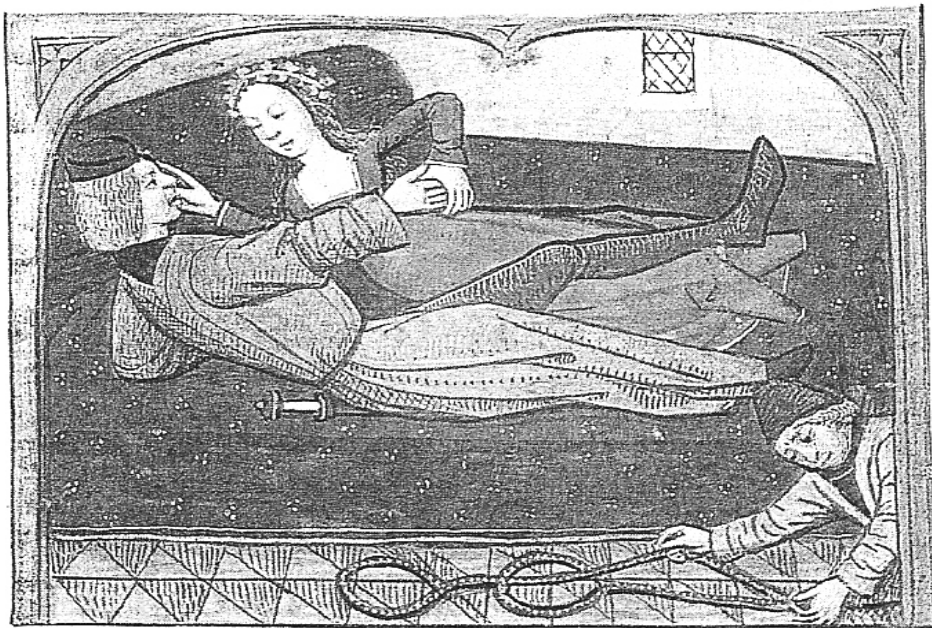
Αγλαΐα Κάσδαγλη (Επόπτρια)

Ελένη Σακελλαρίου

Δημήτριος Κυρίτσης

Τίτλος διπλωματικής εργασίας.

Η αντιμετώπιση της ανθρώπινης σεξουαλικότητας από το κανονικό δίκαιο και τα
αγγλικά εκκλησιαστικά δικαστήρια του όψιμου Μεσαίωνα.

Στοιχεία Φοιτήτριας.

Όνομα: Μερόπη

Επώνυμο: Βαγγέλη

Α.Μ.: 397

Κατεύθυνση: Βυζαντινής Ιστορίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Πρόλογος	5-8
2. Εισαγωγή Η σεξουαλικότητα ως αντικείμενο μελέτης της ιστορικής επιστήμης.	9-16
3. Το κανονικό δίκαιο και η οργάνωση του εκκλησιαστικού δικαστικού συστήματος κατά το μεσαίωνα.	
A. Η εξέλιξη του κανονικού δικαίου από τον πρώιμο μέχρι και τον όψιμο μεσαίωνα.	17-26
B. Τεχνικά χαρακτηριστικά της διαδικασίας κρίσης των υποθέσεων από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, όπως είχαν διαμορφωθεί κατά τον ύστερο μεσαίωνα.	26-32
4. Η προσαγωγή των κατηγορουμένων για ερωτική παραβατική συμπεριφορά στα εκκλησιαστικά δικαστήρια της Αγγλίας κατά τον ύστερο μεσαίωνα.	
A. Οι καταγγελίες ερωτικών παραβάσεων στα εκκλησιαστικά δικαστήρια της Αγγλίας από λαϊκούς και οι αυτεπάγγελτες διώξεις.	33-36
B. Η δυσφήμιση ατόμων για ερωτική παραβατικότητα. Μια συνηθισμένη πρακτική στην Αγγλία του ύστερου μεσαίωνα.	37-41
5. Παραβατικές συμπεριφορές που απασχόλησαν τα αγγλικά εκκλησιαστικά δικαστήρια κατά τον όψιμο μεσαίωνα.	
<u>A. Η μοιχεία</u>	
α. Μεσαιωνικές απόψεις για τη μοιχεία, όπως εκφράστηκαν σε εκκλησιαστικές και κοσμικές πηγές.	42-46
β. Οι θέσεις του κανονικού δικαίου και των εκκλησιαστικών δικαστηρίων για το έγκλημα της μοιχείας, όπως προβάλλονται μέσα σε δικαστικά έγγραφα.	46-48
γ. Οι τιμωρίες που επέβαλλαν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια στους μοιχούς. Οι στόχοι και η αποτελεσματικότητα της προσέγγισής τους.	48-53

Β. Η ομοφυλοφιλία

α. Η αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας από τη μεσαιωνική κοινωνία και τα εκκλησιαστικά δικαστήρια.

..... 54-55

β. Η ομοφυλοφιλία στη δυτική Ευρώπη του πρώιμου και του μέσου μεσαίωνα. Μια περίοδος αποδοχής.

..... 55-59

γ. Το κυνήγι των ομοφυλόφιλων κατά τον ύστερο μεσαίωνα.

..... 59-63

δ. Οι ποινές που επέβαλλαν οι εκκλησιαστικοί κριτές στους εναγόμενους για σοδομισμό.

..... 63-67

Γ. Η παρενδυσία

..... 68-69

α. Η αντιμετώπιση της γυναικείας παρενδυσίας από τη δυτική εκκλησία του μεσαίωνα.

..... 69-72

β. Η ανδρική παρενδυσία. Μια πρακτική που κρίθηκε παράλογη και κατακριτέα από την ύστερη μεσαιωνική κοινωνία και εκκλησία.

..... 72-74

γ. Ο συσχετισμός της παρενδυσίας με την πορνεία και η αντιμετώπιση των εναγόμενων για τέτοιου είδους παραβάσεις.

..... 74-79

Δ. Η πορνεία

α. Θεωρητικές προσεγγίσεις της πορνείας από εκπροσώπους της δυτικής μεσαιωνικής εκκλησίας

..... 80-83

β. Η πορνεία στις πόλεις της ύστερης μεσαιωνικής Αγγλίας.

..... 83-88

γ. Η αντιμετώπιση της πορνείας από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια του ύστερου μεσαίωνα.

..... 88-93

δ. Άλλες όψεις της πορνείας κατά τον όψιμο μεσαίωνα.

..... 94-102

6. Συμπεράσματα	
.....	103-107
7. Επίλογος	
.....	108-109
8. Βιβλιογραφία	
.....	110-114
9. Παράθεμα εικόνων	
.....	115-128

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κεντρικό θέμα της παρούσας εργασίας είναι η αντιμετώπιση της ανθρώπινης σεξουαλικότητας από τα αγγλικά εκκλησιαστικά δικαστήρια του όψιμου μεσαίωνα. Κύριος στόχος θα είναι να εντοπιστούν και να αναλυθούν οι εντός και εκτός γάμου σεξουαλικές σχέσεις που θεωρούνταν μη αποδεκτές από το κανονικό δίκαιο, όπως προκύπτουν από τις υποθέσεις που οδηγήθηκαν προς κρίση σε εκκλησιαστικά δικαστήρια και τις αποφάσεις που ελήφθησαν. Η κύρια πηγή στην οποία θα βασιστούμε είναι έγγραφα τα οποία συντάχθηκαν από δικαστικούς αξιωματούχους πριν ή κατά τη διάρκεια της εκδίκασης της εκάστοτε υπόθεσης. Οι πληροφορίες που περιέχονται σε αυτά τα έγγραφα και μας ενδιαφέρουν κατά κύριο λόγο είναι το φύλο και η κοινωνική θέση των εναγόντων και των εναγομένων, το περιεχόμενο των καταγγελιών και οι αποφάσεις που έλαβαν οι δικαστές. Επιπρόσθετα, τα δικαστικά έγγραφα θα αξιοποιηθούν ως πηγή πληροφοριών για τη δικαστική διαδικασία, καθώς θα αναζητηθούν στοιχεία σχετικά με το πως καταγγέλλονταν οι ερωτικές παραβάσεις, ποιες διαδικασίες ακολουθούνταν από τη στιγμή που μια πράξη κρινόταν δικάσιμη και ποιο ήταν το νομοθετικό πλαίσιο που υπαγόρευε τις αποφάσεις και τις ποινές στις οποίες κατέληγαν οι κριτές των υποθέσεων.

Η συσχέτιση του γενικού θέματος της αντιμετώπισης της σεξουαλικότητας κατά το Μεσαίωνα με το ειδικότερο των αγγλικών εκκλησιαστικών δικαστηρίων της Ύστερης περιόδου έγινε γιατί τα έγγραφα που συνετάχθησαν από τα δεύτερα περιέχουν πληθώρα στοιχείων σχετικών με τις ερωτικές σχέσεις και τις συμπεριφορές που χαρακτηρίζονταν παράνομες από το κανονικό δίκαιο. Επιπρόσθετα, τα πρακτικά των δικών συχνά περιέχουν περιγραφές των αντιδράσεων της κοινής γνώμης, πράγμα που μας δίνει τη δυνατότητα να μελετήσουμε τη στάση τις κοινωνίας απέναντι στο συγκεκριμένο θέμα. Γενικά, τα δικαστικά έγγραφα δεν περιέχουν δογματικές θέσεις της Εκκλησίας ούτε καμία διάθεση για ωραιοποίηση της πραγματικότητας. Για το λόγο αυτό θεωρήθηκαν ενδιαφέρουσες και αντικειμενικές πηγές, ικανές να δώσουν μια ρεαλιστική εικόνα του ζητήματος. Για μια πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση του θέματος, είναι, επίσης, αναγκαίο τα δικαστικά έγγραφα να αντιπαραβληθούν με νομοθετικές πηγές ή έργα που περιέχουν τις απόψεις των Πατέρων της Δυτικής Εκκλησίας προκειμένου να συγκριθεί η εκκλησιαστική θεωρία με την πράξη. Όσον αφορά τις θεολογικές και κανονικές πηγές που μελετήθηκαν, κάποια από τα πρωιμότερα κείμενα είναι ορισμένα αποσπάσματα από την *Πολιτεία του Θεού* (*De Civitate Dei*) του αγίου Αυγουστίνου¹ και, από μεταγενέστερες, κομμάτια από τη *Θεολογική Σύνοψη* (*Summa Theologiae*) του Θωμά Ακινάτη², όπως και από τον *Πολικρατικό* (*Policraticus*) του Ιωάννη του Σάλσμπουρι (John of Salisbury)³. Ακόμη, ο

¹ Εκδ.-Μτφρ. Wilcox 1995

² Εκδ. Gilby 2006

³ Εκδ.-Μτφρ. Pike 1938

51^{ος} κανόνας της Τετάρτης Συνόδου του Λατερανού του 1215 και ο Κανόνας της Οξφόρδης του 1222 είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικά για τις αντιλήψεις του κανονικού δικαίου σχετικά με το γάμο και τις ερωτικές δραστηριότητες που θεωρούνταν απαγορευμένες από την Εκκλησία⁴.

Όσον αφορά τις βασικές πηγές που αξιοποιήθηκαν για τη συγκεκριμένη εργασία, μια κύρια κατηγορία είναι τα νομοθετικά κείμενα, τα οποία περιέχουν κανόνες του κανονικού δικαίου οι οποίοι βασίστηκαν σε παπικές ή συνοδικές αποφάσεις. Μια άλλη σημαντική ομάδα είναι τα κείμενα οδηγιών προς τους εκκλησιαστικούς δικαστές, τα οποία έδιναν τις κατευθυντήριες γραμμές για την εκδίκαση των υποθέσεων. Η πιο σημαντική, όμως, από τις πηγές που μελετήθηκαν είναι τα κείμενα που συνέταξαν οι υπάλληλοι των εκκλησιαστικών δικαστηρίων που περιέχουν τις καταγγελίες των υποθέσεων, τις καταθέσεις των μαρτύρων, την εκδίκαση της υπόθεσης και την απόφαση που έλαβε το δικαστήριο. Πολλά από τα έγγραφα αυτά δημοσιεύτηκαν ολόκληρα και άλλα αποσπασματικά σε συλλογές πηγών της μεσαιωνικής ιστορίας και σε συναφή άρθρα ή μονογραφίες. Επιπρόσθετα, πολλά είναι τα έγγραφα, ακόμη και δικαστικοί κώδικες, οι οποίοι βρίσκονται διαθέσιμοι προς μελέτη στο διαδίκτυο σε σελίδες ιστορικού ενδιαφέροντος, όπως το *Medieval Sourcebook*, που επιμελείται ο Paul Halsall, ή σε ιστοσελίδες βιβλιοθηκών ή αρχείων. Η πληθώρα των διαθέσιμων δημοσιευμένων εγγράφων που συνετάχθησαν από αγγλικά εκκλησιαστικά δικαστήρια κατά τον ύστερο Μεσαίωνα, ήταν ένας από τους παράγοντες που οδήγησαν στην επιλογή της Αγγλίας, ως τη γεωγραφική περιοχή προς μελέτη.

Αν θέλαμε να αναφερθούμε ενδεικτικά σε κάποια από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια από τα οποία προέρχονται τα έγγραφα που μελετήθηκαν, θα πρέπει να γίνει λόγος για τα εκκλησιαστικά δικαστήρια των περιοχών Wisbeck (Cambridge), Wretton (Norfolk) και Durham. Από τα συγκεκριμένα δικαστήρια μελετήθηκαν αποσπάσματα εγγράφων του 15^{ου} αιώνα, τα οποία δημοσιεύτηκαν από τον R. L. Roos στο άρθρο του "Sex, Lies, and the Church Courts of Pre-Reformation England"⁵. Σημαντικά στοιχεία περιέχονται σε έγγραφα από εκκλησιαστικά δικαστήρια του Λονδίνου εντεταλμένα να εκδικάζουν περιπτώσεις που αφορούσαν τις κομητείες του Middlesex⁶ και του Barking⁷, των ετών 1496-1497. Ένα επισκοπικό δικαστήριο από του οποίου τα πρακτικά αξιοποιήθηκαν στοιχεία είναι του Ripon, και συγκεκριμένα αυτά που συνετάχθησαν κατά τα έτη 1452-1506⁸. Κάποια πολύ ενδιαφέροντα δημοσιευμένα έγγραφα προέρχονται από το εκκλησιαστικό δικαστήριο της

⁴ Εκδ. Powicke–Cheney 1964

⁵ *Journal of Interdisciplinary History* 25.4, 585-607

⁶ Εκδ. Thomas 1924-32

⁷ Εκδ. Wunderli 1981

⁸ Εκδ. Fowler 1875

κομητείας του Buckingham, του 1520⁹ και από το εκκλησιαστικό δικαστήριο της κομητείας του Rochester, των ετών 1363-64¹⁰. Σε αυτά τα έγγραφα συναντούμε περιπτώσεις προγαμιαίων σχέσεων, μοιχείας, πορνείας, γυναικείας και ανδρικής, και συλλήψεων ομοφυλοφίλων. Άλλη μια πηγή που περιέχει ενδιαφέρουσες υποθέσεις μοιχείας από τη δεκαετία του 1280 είναι το πρακτικό των υποθέσεων που κρίθηκαν στο εκκλησιαστικό δικαστήριο του Saint Edmund, όπου προέδρευε ο Γουλιέλμος του Χου (William of Ho) ¹¹. Τέλος, εξαιρετική πηγή πληροφοριών για παραπτώματα λαϊκών αλλά κυρίως κληρικών αποτελεί το βιβλίο οδηγιών προς τα εκκλησιαστικά δικαστήρια που συνέταξε ο Ρομπέρτος του Φλάμπορο (Robert of Flamborough) *Principal Liber Poentiales*, του 1200, από το οποίο μελετήθηκαν κάποια αποσπάσματα που αφορούν τη διαδικασία των ανακρίσεων¹².

Η εικόνα που προκύπτει μέσα από τη μελέτη δικαστικών εγγράφων από τα συγκεκριμένα αρχεία είναι ότι η στάση των αγγλικών εκκλησιαστικών δικαστηρίων απέναντι στη σεξουαλική παραβατικότητα δεν χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερο πουριτανισμό, ούτε στη θεωρία ούτε στην πράξη. Όπως θα δούμε, μέσα από τις δικαστικές αποφάσεις που ελήφθησαν και τις ποινές που αποδόθηκαν, οι πράξεις που θεωρούνταν κατακριτέες από την δυτική Εκκλησία του Μεσαίωνα, όπως η μοιχεία, δεν διαφέρουν από αυτές που και σήμερα θα επικρίνονταν από ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας, με εξαίρεση τις προγαμιαίες σχέσεις, που δεν σοκάρουν πλέον τη συντριπτική πλειοψηφία. Οι μόνες περιπτώσεις που ο κλήρος αντιμετώπισε πιο αυστηρά τις παράνομες σεξουαλικές σχέσεις και επαφές ήταν κατά τη διάρκεια περιόδων εσωτερικής κρίσης ή αναδιαμόρφωσης, όπως κατά τη Γρηγοριανή μεταρρύθμιση τον 11^ο αιώνα. Σε τέτοιες περιόδους η ηθική αυστηρότητα αξιοποιήθηκε ως ένα μέσο ενίσχυσης του κύρους της Εκκλησίας έναντι της μεγάλης αντιπάλου της, της κοσμικής εξουσίας, την οποία ο κλήρος συχνά κατηγορούσε ως ανήθικη.

Πέρα από τα γραπτά κείμενα, για την παρουσίαση της αντιμετώπισης της σεξουαλικότητας θα αξιοποιηθεί και ένα άλλο είδος πηγών, οι εικονογραφικές. Θα παρουσιαστούν εικόνες που βρίσκονται κατά κύριο λόγο σε χειρόγραφα ή έντυπα κείμενα και κάποιες φορές κοσμούν τοίχους και χρηστικά ή μη αντικείμενα τα οποία χρονολογούνται από το 12^ο μέχρι το 17^ο αιώνα. Δεδομένου ότι ο στόχος για τη δημιουργία τους ήταν κατά βάση καλλιτεχνικός και διακοσμητικός, θα προσπαθήσουμε να διατηρήσουμε κάποιες επιφυλάξεις και να μην εξάγουμε συμπεράσματα βασιζόμενοι απλά και μόνο στις συγκεκριμένες παραστάσεις. Επιπρόσθετα, θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τα φανταστικά και υπερβολικά

⁹ Εκδ. Elvey 1975

¹⁰ Εκδ. Poos 1991

¹¹ Εκδ.-Μτφρ. Gransden 1963

¹² Εκδ. McNeill-Gamer 1965

στοιχεία και να τα διαχωρίσουμε από τα ρεαλιστικά και αντικειμενικά, που μπορούν να μας δώσουν αξιόπιστες πληροφορίες για την ιστορική πραγματικότητα του ύστερου Μεσαίωνα.

Αφού απαντηθούν τα γενικότερα ερωτήματα που θα απασχολήσουν τη συγκεκριμένη εργασία και παρουσιαστούν οι ερωτικές σχέσεις και συμπεριφορές που αποτελούσαν παραβάσεις σύμφωνα με το κανονικό δίκαιο, θα επιδιώξουμε να καταλήξουμε σε συμπεράσματα σχετικά με το εάν η αντιμετώπιση των μεσαιωνικών ανθρώπων ως ηθικών ή ανήθικων από το κανονικό δίκαιο και την κοινωνία της ύστερης μεσαιωνικής Αγγλίας επηρεαζόταν από την κοινωνική θέση και το φύλο τους. Όσον αφορά το φύλο των κατηγορουμένων, αυτό που θα υποστηριχθεί είναι ότι τα δικαστικά έγγραφα αποκαλύπτουν ότι οι γυναίκες αντιμετωπιζόταν με μεγαλύτερη υποτίμηση από τις κοινωνίες στις οποίες ζούσαν παρά από τους εκκλησιαστικούς δικαστές. Μάλιστα, κάτι ιδιαίτερα εντυπωσιακό που προκύπτει από τα συγκεκριμένα έγγραφα είναι η αμφισβήτηση της γυναικείας ηθικής κυρίως από τις ίδιες τις εκπροσώπους του φύλου. Δεν είναι τυχαίο ότι η συντριπτική πλειοψηφία των καταγγελιών για παράνομη ερωτική συμπεριφορά γυναικών έγιναν από γυναίκες. Επίσης, αυτό που θα επισημανθεί είναι ότι αν και οι γυναίκες ζούσαν μια ζωή με περιορισμούς, λόγω του ελέγχου που ασκούσαν επάνω τους οι άνδρες συγγενείς και οι σύζυγοί τους, αλλά και ο κοινωνικός περίγυρος, η γυναικεία ερωτική παραβατικότητα δεν ήταν μικρότερη από την ανδρική, όπως φαίνεται από τα ποσοστιαία δεδομένα που προκύπτουν από τη μελέτη των πηγών.

Όπως θα δούμε να αποκαλύπτεται στη συνέχεια, η κοινωνία της Αγγλίας του ύστερου Μεσαίωνα ήταν περισσότερο ηθικολογική παρά ηθική και οι ερωτικές ατασθαλίες μια πραγματικότητα την οποία δεν κατάφερε να περιορίσει το εκκλησιαστικό δίκαιο και οι νουθεσίες των εκπροσώπων του κλήρου. Μέσα από την παρουσίαση ζητημάτων σχετικών με την σεξουαλική ηθική του Μεσαίωνα, θα μπορούσε κανείς να περιμένει να προκύψει ότι η μεσαιωνική Εκκλησία ήταν έντονα πουριτανική και το εκκλησιαστικό δίκαιο ιδιαίτερα αυστηρό απέναντι στις παραβάσεις ερωτικής φύσεως. Οι απαντήσεις, όμως, που θα μας δώσουν τα ίδια τα κείμενα των πηγών θα μας δώσουν μια διαφορετική εικόνα από την αναμενόμενη.

2. Εισαγωγή

Η ανθρώπινη σεξουαλικότητα ως αντικείμενο μελέτης της ιστορικής επιστήμης.

Η σεξουαλικότητα, όπως αντιμετωπίστηκε από διάφορες κοινωνίες σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, απασχόλησε πληθώρα ιστορικών, κοινωνιολόγων και ψυχολόγων που έγραψαν μονογραφίες και άρθρα που πραγματεύονται θέματα που παλαιότερα θα θεωρούνταν ταμπού. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, τα ερευνητικά θέματα που είναι σχετικά με τη σεξουαλική συμπεριφορά των ανθρώπων αντιμετωπίστηκαν με ποικίλους τρόπους ιδιαίτερα από τους ιστορικούς κυρίως του 20^{ου} και του 21^{ου} αιώνα. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις προέκυψαν ακόμη και συγκρούσεις, λόγω των αντικρουόμενων μεθοδολογικών προσεγγίσεων και των θέσεων των ιστορικών, οι οποίες επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τα ιδεολογικά στρατόπεδα στα οποία ανήκαν¹³. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις αναφορικά με το πώς θα πρέπει να μελετάται το θέμα της σεξουαλικότητας μπορούν να παράσχουν μια ποικιλία μεθοδολογικών εργαλείων από τα οποία μπορεί κανείς να επιλέξει ποια θα μπορούσε να αξιοποιήσει. Για το λόγο αυτό, θα παρουσιάσουμε κάποιες απόψεις που διατυπώθηκαν για την ιστορική προσέγγιση της σεξουαλικότητας γενικότερα και για την περίοδο του Μεσαίωνα ειδικότερα και τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν από αυτές.

Μια από τις πρώτες προσεγγίσεις, που θεωρείται πλέον θεμελιώδης, έγινε από τον Foucault στο πολύτομο έργο του *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*¹⁴. Ο Foucault αντιμετώπισε τη σεξουαλικότητα σαν μια σταθερή διαχρονικά έννοια, αλλά τόνισε το διαφορετικό περιεχόμενο και αντιμετώπισή της σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους, χωρίζοντας χρονολογικά τη μελέτη του σε τόμους. Όσον αφορά το Μεσαίωνα, που αναλύεται στον πρώτο τόμο του έργου, κάποια βασικά ερωτήματα που τέθηκαν προς απάντηση ήταν αν η αντιμετώπιση της σεξουαλικότητας σχετίζεται με τις ελλειπείς γνώσεις που είχαν οι τότε άνθρωποι σε σχέση με το σώμα και τις ανάγκες του και αν ισχύει το ενδεχόμενο να επηρεάστηκαν οι αντιλήψεις των ανθρώπων από τις δυνάμεις-θεσμούς που κατείχαν την εξουσία ή επιζητούσαν την απόκτηση της στην εκάστοτε ιστορική περίοδο. Αυτό που υποστήριξε ο Foucault είναι ότι η αντιμετώπιση της σεξουαλικότητας από τους ανθρώπους δεν επηρεάστηκε από το πώς αντιλαμβάνονταν οι ίδιοι τις ερωτικές τους επιθυμίες, αλλά πώς προβαλλόταν αυτές από φορείς εξουσίας, ένας από τους οποίους ήταν και η χριστιανική Εκκλησία¹⁵.

¹³ Davidson 17

¹⁴ 1976, Παρίσι

¹⁵ Foucault 105-6

Ο Foucault επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη μελέτη της σεξουαλικότητας από ιστοριογραφικής άποψης. Από τότε έχουν διατυπωθεί διαφορετικές προσεγγίσεις του θέματος. Μια θέση που εκφράστηκε κατά τη δεκαετία του 1980 από ιστορικούς όπως ο Davidson ήταν ότι το πώς αντιλαμβανόμαστε σήμερα τη σεξουαλικότητα και αντίστοιχα ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζεται το θέμα από τους ιστορικούς επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις επιστήμες της ανατομίας, της ψυχιατρικής και της ψυχολογίας. Συγκεκριμένα, αυτό που υποστήριξε ο Davidson είναι ότι όταν οι ιστορικοί επιχειρούν να προσεγγίσουν το θέμα της σεξουαλικότητας, λαμβάνουν υπόψη τους τα πορίσματα αυτών των επιστημών σχετικά τα οργανικά αίτια που υπαγορεύουν τη γενετήσια επιθυμία, τις ψυχολογικές παρορμήσεις που έχουν ως αποτέλεσμα την λιγότερο ή περισσότερο έντονη ερωτική διάθεση, τις εμπειρίες που μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα την ομοφυλοφιλία και κάποιες σεξουαλικές διαταραχές που μπορεί να οδηγήσουν ακόμη και σε εγκληματική συμπεριφορά¹⁶.

Μια άλλη άποψη που εκφράστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 είναι ότι οι μελετητές που επιχειρούν να προσεγγίσουν θέματα σχετικά με την ερωτική συμπεριφορά θα πρέπει να κάνουν το διαχωρισμό ανάμεσα στη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική πράξη και να διευκρινίζουν για ποιο από τα δύο θέματα μιλούν. Ο Davidson, μάλιστα, έκανε ένα διαχωρισμό ανάμεσα στις δύο αυτές έννοιες αναφέροντας ότι η ερωτική πράξη αποτελεί μια έννοια με σαφές και σταθερό διαχρονικά περιεχόμενο. Αντιθέτως, ο όρος «σεξουαλικότητα» είναι σύγχρονος, καθώς παρουσιάστηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ορίζοντας τη γενετήσια επιθυμία και τα συναισθήματα που συνεπάγεται η ικανοποίησή της ή μη¹⁷. Η σεξουαλικότητα δεν σχετίζεται με την ανθρώπινη ανατομία, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, ενώ επηρεάζεται από τον ψυχισμό και τα συναισθήματα του ανθρώπου. Αντιθέτως, η σεξουαλική επαφή αφορά τη γενετήσια πράξη και έχει ένα σαφές πρακτικό πλαίσιο σε αντίθεση με τη σεξουαλικότητα η οποία υπάγεται σε ένα θεωρητικό πλαίσιο. Βάσει αυτών των δεδομένων, γίνεται αντιληπτό ότι η σεξουαλικότητα είναι ένας πολύ δύσκολος τομέας μελέτης, καθώς έχει καθαρά θεωρητικό χαρακτήρα και είναι δύσκολο να αποκτήσει κανείς σαφή αντίληψη των δεδομένων που ίσχυαν αιώνες πριν¹⁸. Λόγος για τις αντικειμενικές δυσκολίες που ενέχει η μελέτη της σεξουαλικότητας εξακολούθησε να γίνεται μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα. Ιστορικοί, όπως ο Bruce Smith, χαρακτήρισαν παράδοση την προσπάθεια να επιχειρεί κανείς να μελετήσει την αντιμετώπιση της σεξουαλικότητας μέσα σε κοινωνίες που υπήρξαν αιώνες πριν, με βάση το πώς αντιλαμβανόμαστε σήμερα τη συγκεκριμένη έννοια¹⁹.

¹⁶ Davidson 18, 22

¹⁷ Το πρώτο δημοσιευμένο έργο στο οποίο συμπεριλήφθηκε ο ορισμός της σεξουαλικότητας ήταν το *Oxford English Dictionary* και συγκεκριμένα η έκδοση του 1879, στο: Davidson, 23

¹⁸ Davidson 47-48

¹⁹ Smith 319

Οι ιστορικές προσεγγίσεις της σεξουαλικότητας έχουν επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από κάποιες πολιτικές εξελίξεις του 20^{ου} αιώνα. Σε ιστοριογραφικές μελέτες γίνεται συχνά λόγος για συγκεκριμένα πολιτικά κινήματα τα οποία επηρέασαν τις προσεγγίσεις των μελετητών, όπως η σεξουαλική απελευθέρωση της δεκαετίας του 1960, το φεμινιστικό κίνημα του 1970 και η έμφαση στα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων που ξεκίνησε από τη δεκαετία του 1990 και συνεχίζεται έως και σήμερα²⁰. Πέραν αυτών, οι προσεγγίσεις των ιστορικών επηρεάστηκαν και από τα θεωρητικά μοντέλα στα οποία βάσισαν τη μεθοδολογία τους. Πολλοί ήταν αυτοί που ακολούθησαν την προσέγγιση του Foucault στην *Ιστορία της Σεξουαλικότητάς*, αντιμετωπίζοντας την σεξουαλικότητα ως ένα ιδεολογικό κοινωνικό δημιουργήμα που διαφέρει από περιοχή σε περιοχή και από εποχή σε εποχή. Οι ιστορικοί που ακολουθούν τη συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση βασίζονται μεν σε κάποιες θέσεις του Foucault, αλλά δεν αποδέχονται πάντα την άποψή του ότι η σεξουαλικότητα είναι ένα προϊόν της ιστορικής επιστήμης. Όσον αφορά τη μεθοδολογία τους, αξιοποιούν γραπτές και εικονογραφικές πηγές φανταστικής έμπνευσης παράλληλα με κείμενα ιστορικά, θεολογικά, ιατρικά, νομικά και φιλοσοφικά, προκειμένου να ερμηνεύσουν το θέμα της αντιμετώπισης της σεξουαλικότητας, όπως διαμορφώθηκε μέσα σε μια ορισμένη ιστορική περίοδο²¹.

Μια άλλη ομάδα ιστορικών μελετά τη σεξουαλικότητα σε συνάρτηση με την έννοια του κοινωνικού φύλου, τονίζοντας ότι η αποδοχή ή όχι κάποιων ερωτικών συμπεριφορών βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την κατά περίοδο αντιμετώπιση του εκάστοτε φύλου. Οι σχετικές μελέτες έχουν αρχίσει να αυξάνονται ολοένα και περισσότερο από τη δεκαετία του 1980 και εξής. Παρόλα αυτά, υπάρχει μεγάλη ετερότητα όσον αφορά τις προσεγγίσεις αυτών των ιστορικών, καθώς ορισμένοι επικεντρώνονται στην αντιμετώπιση της σεξουαλικότητας και των δύο φύλων από την κοινωνία, ενώ άλλοι από την Εκκλησία ή από τους διανοούμενους μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου²². Μια τελευταία προσέγγιση προέρχεται από τον τομέα της κοινωνικής ανθρωπολογίας και τονίζει την διαφοροποίηση ανάμεσα στο τί ίσχυε σε συγκεκριμένες εποχές και κοινωνίες και πώς παρουσιάζεται αυτή η πραγματικότητα μέσα σε θεωρητικά κείμενα που γράφτηκαν τότε. Βάσει αυτής της ερευνητικής τάσης, θα πρέπει να προσεγγίζει κανείς κριτικά τις πηγές και να λαμβάνει υπόψη του ότι δεν παρουσιάζουν απαραίτητα αντικειμενικά κάποιες

²⁰ Smith 320

²¹ Σε αυτή την ομάδα ιστορικών ανήκει ο B.R. Smith, ο οποίος εξέφρασε τις απόψεις του στο άρθρο που δημοσίευσε το 2000 "Premodern Sexualities", *PMLA* 115:3, 318-329

²² Χαρακτηριστική είναι η προσέγγιση του A. Davidson, 1987, "Sex and the Emergence of Sexuality", *Critical Inquiry* 14.1, 16-48

κοινωνικές πρακτικές, αλλά ενδέχεται να γράφτηκαν με συγκεκριμένες σκοπιμότητες²³.

Μια τελευταία τάση, που παρουσιάστηκε κατά τις δεκαετίες του 1990 και του 2000 είναι η μελέτη της σεξουαλικότητας όχι σε σχέση με το τι θεωρούνταν αποδεκτό την κοινωνία και τους φορείς ισχύος σε κάθε εποχή, αλλά σε σχέση με τις αποκλίνουσες ερωτικές συμπεριφορές. Ένα χαρακτηριστικό συλλογικό έργο είναι το *Handbook of Medieval Sexuality*, τα άρθρα του οποίου χωρίζονται σε τρεις ενότητες: στις σεξουαλικές νόρμες, τις αποκλίσεις από αυτές, και τα ζητήματα κουλτούρας που σχετίζονται με αυτές²⁴. Παρόλα αυτά, πολλοί είναι εκείνοι που αντιμετώπισαν με ειρωνεία τη συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση υποστηρίζοντας ότι εξέφρασε μια συγκεκριμένη ομάδα ιστορικών που ανήκει σε σεξουαλικά αποκλίνουσες ομάδες, όπως τους ομοφυλόφιλους και τις λεσβίες ιστορικούς, οι οποίοι κατηγορήθηκαν ότι επιχειρήσαν να προσδώσουν διαχρονικότητα στις σεξουαλικές τους προτιμήσεις²⁵.

Μέσα από τη μελέτη των διαφορετικών προσεγγίσεων της ιστορίας της σεξουαλικότητας προκύπτουν κάποια μεθοδολογικά ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν στη συγκεκριμένη εργασία. Ένα από αυτά είναι η γλώσσα που είναι καταλληλότερη για να παρουσιαστεί ένα τέτοιο θέμα. Κατά καιρούς έχουν τεθεί διάφορα ερωτήματα αναφορικά με το εάν είναι καταλληλότερη η σύγχρονη ορολογία ή η χρήση των όρων που απαντώνται στην εκάστοτε εποχή, προκειμένου να περιγραφούν συγκεκριμένες ερωτικές προτιμήσεις και συμπεριφορές. Άλλοι πάλι αναρωτήθηκαν αν είναι προτιμότερη μια ουδέτερη γλώσσα που δεν θα προκαλούσε την ευθιξία του αναγνωστικού κοινού ή η χρήση όρων που θα μπορούσαν μεν να θεωρηθούν βωμολοχίες, αλλά είναι αυτοί που απαντώνται στις πηγές της εκάστοτε ιστορικής περιόδου προς μελέτη²⁶. Αυτό που θα επιχειρήσουμε εμείς είναι να συσχετίσουμε, όπου είναι εφικτό, τους σύγχρονους όρους που εκφράζουν έννοιες όπως η σεξουαλική επιθυμία, η πορνεία και η ομοφυλοφιλία με αυτούς που εντοπίζονται στα κείμενα των πηγών. Επιπρόσθετα, θα παρατεθούν τόσο χωρία από επίσημα θεολογικά και νομικά κείμενα στα οποία υπάρχει μια ανάλογη τυπική και ουδέτερη γλώσσα, όσο και από καταθέσεις αντιδίκων που

²³ Χαρακτηριστικό έργο αυτό της Stanton D.C. εκδ 1992, *Discourses of Sexuality: From Aristotle to AIDS*, Μίσιγκαν, όπου το συγκεκριμένο μοντέλο αναλύεται διεξοδικά στον πρόλογο που γράφτηκε από την εκδότρια.

²⁴ Εκδ. Brundage - Bullough 1996

²⁵ Smith 321

²⁶ Τέτοια θέματα αναλύονται στα:

Baldwin J.W. 1996, *The Language of Sex: Five Voices from Northern France around 1200*, Σικάγο, XIV-XXI, XXIV-XXV

Butler J. 1993, *Bodies that matter: On the Discursive Limits of Sex*, Λονδίνο, 68-69 στο: Smith 321

συχνά περιέχουν σχετικά άκομψες εκφράσεις, προκειμένου να αποδοθεί το κλίμα που επικρατούσε στα εκκλησιαστικά δικαστήρια όταν έκριναν τέτοιες αποφάσεις.

Ένα ακόμη ζήτημα που έχει τεθεί σε ιστοριογραφικές μελέτες είναι ότι κατά την ανάλυση των πηγών θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το ενδεχόμενο να μην παρουσιάζονται αντικειμενικά όσα ίσχυαν στην εκάστοτε ιστορική περίοδο²⁷. Αυτό που θα επιχειρηθεί στη συγκεκριμένη εργασία θα είναι, όχι μόνο να ληφθούν υπόψη, αλλά και να παρουσιαστούν ερμηνευτικά οι παράγοντες που θα μπορούσαν να έχουν μετριάσει την αντικειμενικότητα του συγγραφέα της εκάστοτε πηγής ή τις σκοπιμότητες που θα μπορούσε να έχει εξυπηρετήσει το εκάστοτε κείμενο.

Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στη μελέτη της αντιμετώπισης των μη συμβατικών ερωτικών συμπεριφορών από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια της Αγγλίας. Για το θέμα αυτό υπάρχει πληθώρα μελετών που θα μας βοηθήσουν στην προσέγγιση ζητημάτων, όπως η πορνεία, η ομοφυλοφιλία και η παρενδυσία, που αποτελούσαν φαινόμενα ιδιαίτερα εκτεταμένα κατά τον όψιμο μεσαίωνα²⁸. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα έχει να δούμε εάν το εκκλησιαστικό δίκαιο έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην πάταξη αυτών των συμπεριφορών ή εάν τις είχε αποδεχτεί, θεωρώντας τις ακίνδυνες για το θεσμό της οικογένειας και την κοινωνική τάξη. Με την ανάλυση αυτών των θεμάτων, θα προκύψει ποια θεωρούνταν φυσιολογική και κοινωνικά αποδεκτή σεξουαλική συμπεριφορά, μέσα από την αντιπαραβολή της με τις αποκλίσεις.

Οι μεσαιωνικές αντιλήψεις σχετικά με τις ορθές ή μη σεξουαλικές συμπεριφορές επηρεάστηκαν από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν τα δύο φύλα κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Και για το θέμα αυτό διατυπώθηκαν ιστοριογραφικές απόψεις για τις οποίες θα κάνουμε σύντομα λόγο, προτού παρουσιάσουμε ποιες μας επηρέασαν και από ποιες θα διαφοροποιηθούμε. Η συντριπτική πλειοψηφία των ιστορικών που ασχολήθηκαν με το συγκεκριμένο θέμα υποστήριξαν ότι παγιωμένη αντίληψη του Μεσαίωνα ήταν ο διαχωρισμός ανάμεσα στο ανώτερο ανδρικό και το κατώτερο γυναικείο φύλο. Η στάση αυτή επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την κοινωνική θέση και τη ζωή των γυναικών στο Μεσαίωνα, οι οποίες παρουσιάζονται από πολλούς ιστορικούς ως το αδικημένο φύλο. Λόγω των δεδομένων αυτών, η μεσαιωνική κοινωνία χαρακτηρίστηκε από κάποιους ιστορικούς ως μισογυνική. Ανάλογοι χαρακτηρισμοί αποδόθηκαν και στη μεσαιωνική Εκκλησία, κυρίως λόγω των ακραίων απόψεων που εξέφρασαν πολλοί

²⁷ Smith 322

²⁸ Χαρακτηριστικά έργα:

Boswell J. 1980, *Christianity, Social Tolerance and Homosexuality*, Σικάγο

Karras R. M. 1996, *Common Women: Prostitution and Sexuality in Medieval England*, Οξφόρδη

πατέρες της οι οποίοι παρουσίαζαν τις γυναίκες ως αχαλιναγώγητα σεξουαλικά πλάσματα, από τα οποία κινδύνευε η νηφαλιότητα των ανδρών.

Πολλοί ήταν οι ιστορικοί οι οποίοι επιχείρησαν να εντοπίσουν και να ερμηνεύσουν τις ρίζες αλλά και τα αποτελέσματα αυτού του μισογυνισμού. Κάποιοι ιστορικοί του Μεσαίωνα τον θεώρησαν ένα λογοτεχνικό παιχνίδι ή μοτίβο το οποίο δεν εξέφραζε την πραγματικότητα του Μεσαίωνα²⁹. Άλλοι ιστορικοί έχουν διαφωνήσει με αυτές τις απόψεις, υποστηρίζοντας ότι οι γυναίκες υπέφεραν λόγω αυτών των απόψεων. Εφόσον οι γυναίκες θεωρούνταν άπληστα, σεξουαλικά αχόρταγα και ανάξια εμπιστοσύνης πλάσματα, οι μεσαιωνικοί άνθρωποι τις απέφευγαν σε διάφορους τομείς της καθημερινότητας. Για παράδειγμα, θα προτιμούσαν να αγοράσουν προϊόντα από άνδρες εμπόρους, παρά από γυναίκες. Ακόμη, οι πόρνες αντιμετωπιζόνταν ως η εμπορική εκδοχή ενός γενικότερου φαινομένου, καθώς θεωρούνταν ότι όλες οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν το σεξ για να κερδίσουν χρήματα, κοινωνική ανέλιξη και ισχύ³⁰.

Μια ομάδα ιστορικών που ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το συγκεκριμένο θέμα και συχνά εξέφρασε ακραίες απόψεις ήταν αυτή των φεμινιστριών. Οι φεμινίστριες ιστορικοί άρχισαν να πληθαίνουν και να συγκροτούν έναν συγκεκριμένο και οριοθετημένο θεματικά κλάδο από τη δεκαετία του 1970 και εξής. Από τότε τη φεμινιστική ιστορία έχει απασχολήσει έντονα ο ρόλος των γυναικών σε διάφορες χρονικές περιόδους, θέμα που έχει προσεγγιστεί ποικιλοτρόπως. Μεγάλη έμφαση δόθηκε σε ιστοριογραφικά ζητήματα και πολλές ήταν αυτές που επέμειναν στο γεγονός ότι η ιστορία των γυναικών είναι ένας παραμελημένος τομέας μελέτης. Μια χαρακτηριστική εκπρόσωπος αυτών των θέσεων είναι η Bennett, που σχολίασε ότι έχει γίνει ελάχιστος λόγος για το θέμα της ιστορίας των γυναικών, σε παγκόσμιο επίπεδο³¹. Όσον αφορά την τοπική διασπορά της μελέτης της ιστορίας των γυναικών, αυτό που τόνισε είναι ότι σε παγκόσμιο πλαίσιο αποτελεί ένα νέο θέμα στο οποίο γίνονται πρώιμα βήματα, ενώ οι ΗΠΑ παρουσιάζουν μια μεγαλύτερη

²⁹ Τέτοιες απόψεις εκφράστηκαν από ιστορικούς όπως:

Blamires A. εκδ. 1992, *Woman Defamed and Defended: An Anthology of Edited Texts*, Οξφόρδη, 12

Bloch H.R. 1987, "Medieval Misogyny", *Representations* 20, 2

Η παραπομπή στο: Bennet 132

³⁰ Η άποψη ότι οι αρνητικές αντιλήψεις για τις γυναίκες μπορούσαν να επηρεάσει την επαγγελματική τους δραστηριότητα και κέρδος εκφράστηκε στο:

Bennett J. M. 1996, *Ale, Beer and Brewsters in England: Women's Work in a Changing World*, Νέα Υόρκη, 143-4

Η άποψη ότι η πορνεία ήταν η επαγγελματική έκφραση της συνολικής τάσης των γυναικών να εκμεταλλεύονται τη σεξουαλικότητά τους εκφράστηκε στο:

Karras R. M. 2006, *Common Women: Prostitution and Sexuality in Medieval England*, Νέα Υόρκη, 1996, 141

³¹ Οι απόψεις αυτές εκφράστηκαν στο Bennett J. M. 2006, *History Matters. Patriarchy and the challenge of Feminism*, University of Pennsylvania Press, Φιλαδέλφεια, 134

εξέλιξη, καθώς εκεί είναι περισσότεροι οι ιστορικοί που είναι εξοικειωμένοι με την ιστορία των γυναικών και τις φεμινιστικές προσεγγίσεις της³².

Από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα έχουν διατυπωθεί λιγότερο ή περισσότερο απόλυτες και πολεμικές θέσεις, αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο οφείλει να αντιμετωπίζει η ιστορία τις γυναίκες. Από τη δεκαετία του 1990 και μετά οι ιστορικοί έχουν επιμείνει στις αλλαγές που πρέπει να γίνουν στον τρόπο μελέτης της ιστορίας των γυναικών. Κάποιες θέσεις προασπίζονται τις προσεγγίσεις των φεμινιστριών ιστορικών και κάποιες τονίζουν τις αδυναμίες τους. Υπέρμαχος των φεμινιστριών ιστορικών είναι η Lisa Bitel η οποία απέρριψε πλήρως το πλαίσιο και τον τρόπο με τον οποίο έχει προσεγγιστεί μέχρι στιγμής η μεσαιωνική ιστορία³³. Από την αντίπερα όχθη, μια χαρακτηριστική περίπτωση ιστορικού που αντιτάχθηκε στις φεμινιστικές προσεγγίσεις αποτελεί η Joan Scott που υποστήριξε ότι έχουν επιχειρήσει ανεπαρκώς να ξαναγράψουν το γενικό πλαίσιο της ιστορίας και να εντάξουν τις γυναίκες σε αυτό³⁴.

Μια ενδιάμεση θέση είναι αυτή της Judith Bennett η οποία υποστήριξε ότι δεν θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται μεμονωμένα το ζήτημα της ιστορίας των γυναικών στο Μεσαίωνα, αλλά να ενταχθούν οι γυναίκες μέσα στο σύνολο της μεσαιωνικής ιστορίας. Επιπρόσθετα, η Bennett τόνισε ότι στόχος της είναι να χρησιμοποιήσει την ιστορία των γυναικών του Μεσαίωνα ως εφαλτήριο που θα οδηγήσει σε γενικότερες σκέψεις και συμπεράσματα αναφορικά με την ιστορία, την πατριαρχία και το φεμινισμό³⁵. Αυτό που θα επιθυμούσε να αποτελέσει στόχο όλων των ιστορικών είναι να μην διστάσουν να απορρίψουν ή να αλλάξουν την παραδοσιακή ιστορία και τις προσεγγίσεις που έγιναν παλαιότερα.

Μια διαφορετική προσέγγιση του θέματος έγινε το 1926 από την Eileen Power η οποία παρουσίασε τις γυναίκες του Μεσαίωνα παράλληλα με τους άνδρες αυτής της περιόδου. Όσον αφορά τη μέθοδο που ακολούθησε, αρχικά αντιπαρέβαλε τη θεωρία και την πράξη και υποστήριξε ότι η καθημερινή ζωή και εμπειρίες των γυναικών ήταν πολύ διαφορετικές από τις θεωρητικές απόψεις που διατύπωσαν οι σύγχρονοί τους για αυτές. Οι απόψεις αυτές είχαν μικρό αντίκτυπο και επιρροή στην καθημερινή ζωή των μεσαιωνικών ανθρώπων. Στη συνέχεια, η Power αναγνώρισε ότι κατά το Μεσαίωνα οι γυναίκες αντιμετώπισαν κάποια σοβαρά προβλήματα, όπως να ζουν μέσα σε μια κουλτούρα μισογυνισμού, ένα νομικό σύστημα που έδινε βάση σε θεωρίες που υποστήριζαν την κατωτερότητα του φύλου τους και μέσα σε κοινωνικές δομές οι οποίες έδιναν στους άνδρες το

³² Bennett 134

³³ Bittel L. 2002, *Women in Early Medieval Europe, 400- 1100*, Κέμπριτζ, 3-5, στο: Bennett 134

³⁴ Η άποψη αυτή εκφράστηκε στο Scott J. W. 1997, "Comment on 'Women's History and the *National History Standards*", *Journal of Women's History* 9:3, 172-76, στο: Bennett 136

³⁵ Bennett 3

δικαίωμα του ελέγχου των γυναικών με τις οποίες συνδέονταν με συγγενικούς δεσμούς. Αυτό, όμως, που υποστηρίζει η συγκεκριμένη ιστορικός είναι ότι, παρά αυτές τις αντικειμενικές δυσκολίες, οι γυναίκες στο Μεσαίωνα δεν ήταν ούτε κατώτερες ούτε ανώτερες από τους άνδρες, αλλά ουσιαστικά ίσες, καθώς κυριαρχούσαν σε άλλους τομείς της καθημερινότητας και είχαν έναν εξίσου σημαντικό ρόλο μέσα στις οικογένειές τους και στις κοινωνίες στις οποίες ζούσαν. Βάσει αυτών των συμπερασμάτων της, η Power υποστήριξε ότι ο Μεσαίωνα, αν και δεν ήταν μια χρυσή εποχή για τις γυναίκες, ήταν παρόλα αυτά μια πολύ καλή περίοδος. Τέλος, επικεντρώθηκε στην κοινωνική τάξη σαν το κεντρικό στοιχείο που διαφοροποιούσε την εξέλιξη και τη ζωή των γυναικών κατά το Μεσαίωνα³⁶.

Η προσέγγιση και οι θέσεις της Power επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο σκέψης και εργασίας πολλών σύγχρονων ιστορικών που ασχολούνται με τις μεσαιωνικές γυναίκες. Αρκετές ιστορικοί, όπως η Margaret Wade, υποστήριξαν ότι οι γυναίκες στο Μεσαίωνα μπορεί να ήταν υποβιβασμένες και να θεωρούνταν κατώτερες από τους άνδρες, αλλά δεν ήταν αόρατες, μουγκές και ασήμαντες. Άλλο ένα θέμα στο οποίο είναι εμφανής η προσέγγιση της Power είναι η κατηγοριοποίηση των θεμάτων σχετικά με τις γυναίκες στο Μεσαίωνα, ανάλογα με την κοινωνική τους θέση, εάν ήταν έγγαμες και ποια ήταν η θρησκεία τους. Ιστορικοί, όπως η Wade, παρουσιάζουν τις γυναίκες σαν άτομα που ζούσαν σε ένα χριστιανικό κόσμο γεμάτο από αμφιταλαντευόμενες απόψεις για το γυναικείο φύλο, οι οποίες βρισκόταν σε άμεση συνάρτηση με την κοινωνική θέση της εκάστοτε γυναίκας³⁷.

Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο η συγκεκριμένη εργασία σκοπεύει να συνταχθεί με κάποιες από τις προσεγγίσεις που αναφέρθηκαν, αυτό που θα επιχειρηθεί είναι να μελετηθούν τα δεδομένα της ύστερης μεσαιωνικής κοινωνίας της Αγγλίας σε σχέση με τις γυναίκες αλλά και τους άνδρες και να δοθεί η ίδια έμφαση στην αντιμετώπιση και των δύο φύλων από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Το εκκλησιαστικό δίκαιο γραφόταν από άνδρες νομομαθείς και εφαρμοζόταν από άνδρες δικαστές, εμάς, όμως, θα μας απασχολήσει περισσότερο πως αντιμετώπιζαν αυτοί τα άτομα που παρουσιάζονταν ενώπιόν τους, ως εναγόμενοι και ενάγοντες, ως θύτες και θύματα, ασχέτως φύλου. Παρόλα αυτά, θα καταδείξουμε ότι κατά το Μεσαίωνα ο τρόπος ζωής, η κοινωνική θέση και η αντιμετώπιση των γυναικών ήταν διαφορετική από αυτή των ανδρών. Αυτό, όμως, που θα θέλαμε να διευκρινίσουμε είναι ότι στόχος αυτής της εργασίας δεν είναι να επικεντρωθεί στην υποδεέστερη θέση ή τις κοινωνικές αδικίες που υφίσταντο οι γυναίκες στο Μεσαίωνα. Αν κάτι τέτοιο προκύψει από τις πηγές μας ασφαλώς θα διαπιστωθεί. Ανάλογα ενδιαφέρον,

³⁶ Power E. 1995, *Medieval Women*, Κέμπριτζ, 1-27

³⁷ Η Margaret Wade- Labarge εξέφρασε αυτή την άποψη στο έργο που εκδόθηκε το 1986, *A small sound of trumpet: Women in Medieval Life*, Βοστόνη, στο: Bennett 135-6

όμως, θα θεωρηθεί αν παρατηρήσουμε ότι πέρα από το φύλο των εναγομένων, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια μπορούσαν να επηρεαστούν και από την κοινωνική και οικονομική θέση των διαδίκων.

3. Το κανονικό δίκαιο και η οργάνωση του εκκλησιαστικού δικαστικού συστήματος.

A. Η εξέλιξη του κανονικού δικαίου από τον πρώιμο έως τον όψιμο Μεσαίωνα.

Στην ενότητα αυτή θα μας απασχολήσει το κανονικό δίκαιο, το δίκαιο της Εκκλησίας του Μεσαίωνα. Η σχέση ανάμεσα στο κανονικό δίκαιο και την παπική Εκκλησία είχε διπλό χαρακτήρα. Από τη μία, το εκκλησιαστικό δίκαιο εκπορευόταν από φορείς της Εκκλησίας, όπως οι πάπες, των οποίων οι αποφάσεις αποτέλεσαν τη βάση των νομοθετημάτων, και οι μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου, που συνέτασσαν τα κείμενα των νομοθετημάτων και προέβαιναν σε ερμηνείες ή ανανεώσεις τους. Από την άλλη, το κανονικό δίκαιο ήταν αυτό που ρύθμιζε σε μεγάλο βαθμό τη ζωή του κλήρου στη μεσαιωνική Δύση, καθώς όριζε την ορθή συμπεριφορά των κληρικών και τις ποινές αναμόρφωσης που έπρεπε να επιδοθούν σε περιπτώσεις παραβάσεων. Πέρα από τη σχέση του με την εκκλησιαστική ζωή, το κανονικό δίκαιο επηρέαζε και τη ζωή των λαϊκών, καθώς και αυτοί είχαν τη δυνατότητα να αποταθούν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια για να διευθετήσουν ζητήματα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ηθικής φύσεως, κυρίως κατά τον ύστερο Μεσαίωνα.

Το κανονικό δίκαιο που εφαρμόστηκε κατά το Μεσαίωνα βασίστηκε στο δίκαιο των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων. Πέρα από το πνεύμα της εκκλησιαστικής νομοθεσίας το ρωμαϊκό δίκαιο επηρέασε σε μεγάλο βαθμό πολλές από τις νόρμες της δικαστικής διαδικασίας στο σύνολό της³⁸. Για το λόγο αυτό, κρίναμε σκόπιμο να αναφέρουμε κάποια θεμελιώδη χαρακτηριστικά του ρωμαϊκού δικαίου τα οποία υιοθετήθηκαν από το κανονικό δίκαιο. Σε γενικές γραμμές η ρωμαϊκή νομοθεσία δεν ασχολήθηκε με τη φιλοσοφία του δικαίου. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη σύνταξη των νόμων και την οργάνωση της δικαστικής διαδικασίας. Οι σχετικοί κανόνες και νομοθετικές ρυθμίσεις συντάσσονταν από επαγγελματίες νομοθέτες και εφαρμόζονταν από επαγγελματίες δικαστές και δικηγόρους. Συνεπώς, το ρωμαϊκό δίκαιο, παλαιότερα, και το κανονικό δίκαιο, στη συνέχεια, είχαν έντονο ακαδημαϊκό χαρακτήρα που δεν γινόταν συνήθως κατανοητός από τους απλούς πολίτες που δεν είχαν λάβει ανάλογη παιδεία³⁹.

³⁸ Stein 38

³⁹ Stein 1

Κατά τη μετάβαση στους μεσαιωνικούς χρόνους ο χαρακτήρας του δικαίου και η εφαρμογή του παρουσίασαν μεγάλες διαφοροποιήσεις από περιοχή σε περιοχή της Ευρώπης, ενώ ήταν λίγες οι δικαστικές νόρμες που διατηρήθηκαν κατά κύριο λόγο στη βόρεια Ευρώπη⁴⁰. Στις συγκεκριμένες περιοχές, αυτό που εφαρμόστηκε από τον 5^ο έως και τον 11^ο αιώνα ήταν το βαρβαρικό δίκαιο των γερμανικών λαών και συγκεκριμένα το δίκαιο των Βησιγόθων, που είχε στις ρίζες του το ρωμαϊκό. Στην ουσία, όμως, οι νομικοί κώδικες αυτών των λαών δεν αντικατόπτριζαν τη ρωμαϊκή νομοθεσία της κλασικής περιόδου, αλλά τη βαρβαρική του 5^{ου} αιώνα μΧ, η οποία χαρακτηριζόταν από χαμηλό επίπεδο νομικής επιστημοσύνης⁴¹.

Αλλά και ο τρόπος εφαρμογής του δικαίου κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα δεν είχε καμία σχέση με τα δεδομένα των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων. Τα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά δικαστήρια που ήταν επανδρωμένα με δικαστές, δικηγόρους και υπαλλήλους με υψηλού επιπέδου νομική κατάρτιση αντικαταστάθηκαν από τοπικά συμβούλια που εφάρμοζαν πλέον το εθιμικό δίκαιο. Τα συμβούλια αυτά προάσπιζαν κατά κύριο λόγο το συμφέρον της εκάστοτε κοινότητας και των κατοίκων της, τους οποίους εκπροσωπούσαν. Μέσα από αυτή την αλλαγή, η εφαρμογή του νόμου έδινε στους ανθρώπους την αίσθηση ότι ανήκαν σε τοπικές κοινότητες με κοινή εθνική καταγωγή, κοινούς κώδικες επικοινωνίας και ένα κοινό εθιμικό δίκαιο που ρύθμιζε τις μεταξύ τους σχέσεις. Επιπρόσθετα, κατά τον πρώιμο και τις αρχές του μέσου Μεσαίωνα δεν υπήρχαν ουσιαστικά δικαστές και δικηγόροι που να έχουν λάβει συγκεκριμένη νομική εκπαίδευση, άρα το δίκαιο και η εφαρμογή του δεν είχαν ακαδημαϊκό και επαγγελματικό χαρακτήρα. Ανάλογος ήταν και ο χαρακτήρας των κανόνων που καθόριζαν τη δικαστική διαδικασία οι οποίοι ήταν ασαφείς και συχνά σε δοκιμαστική φάση, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις δυσεπίλυτων ζητημάτων⁴².

Όσον αφορά τη διαδικασία κρίσης των υποθέσεων, κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα οι διαφωνίες λύνονταν μέσα από την εφαρμογή σωματικών δοκιμασιών και υποτυπώδεις δικαστικές διαδικασίες που βασιζόνταν κυρίως σε προφορικές καταθέσεις μαρτύρων. Ακόμη και στις περιπτώσεις που υπήρχε ένα σώμα καταγεγραμμένων νόμων, το εθιμικό δίκαιο ήταν αυτό που ουσιαστικά επηρέαζε τη δικαστική διαδικασία. Όταν δεν ήταν εφικτό να λυθεί μια υπόθεση δια της συμβιβαστικής μεθόδου, που ήταν προτιμητέα, οι ομάδες των κριτών επαφίονταν στη βοήθεια του Θεού για να αποδείξουν την αλήθεια των λεγομένων των διαδίκων. Αυτό γινόταν με διάφορους τρόπους, όπως σωματικές δοκιμασίες, μονομαχίες ή σύγκληση ατόμων που ορκίζονταν για την αλήθεια των καταθέσεων των διαδίκων. Η τελική απόφαση των κριτών επηρεαζόταν από το αποτέλεσμα

⁴⁰ Nicholas 361

⁴¹ Stein 38

⁴² Stein 38

αυτών των διαδικασιών, αλλά και από τη συνολική πίεση της κοινότητας που τις παρακολουθούσε⁴³.

Σε αντίθεση με τις κοσμικές αρχές της δυτικής Ευρώπης που εφάρμοζαν μια εκφυλισμένη εκδοχή του ρωμαϊκού δικαίου, αυτή που δεν έπαψε ποτέ να εφαρμόζει το ρωμαϊκό δίκαιο ήταν η Εκκλησία. Από τον 4^ο ακόμη αιώνα οι πάπες που επεξεργάζονταν το δίκαιο που θα ίσχυε για την Εκκλησία και τους εκπροσώπους της βασίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στο ρωμαϊκό αστικό δίκαιο. Οι επιρροές του ρωμαϊκού δικαίου ήταν εμφανείς σε διάφορα θέματα, όπως ότι πηγή του δικαίου και προεξάρχοντες της εφαρμογής του ήταν οι πάπες, όπως παλαιότερα οι ρωμαίοι αυτοκράτορες, στο δικαίωμα των παπών να ενδίδουν διατάγματα, τα δεκρετάλια, παρόμοια με αυτά που εξέδιδαν οι ρωμαίοι αυτοκράτορες, αλλά και στην απεριόριστη δικαιοδοσία του πάπα που ήταν ανάλογη με αυτή που όριζε το ρωμαϊκό δίκαιο για τον αυτοκράτορα. Συνεπώς, είναι εμφανές ότι το ρωμαϊκό δίκαιο βρισκόταν στη ρίζα του κανονικού κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα, εποχή που τίθεντο οι βάσεις του δεύτερου⁴⁴. Ακόμη, σε όλο τον πρώιμο Μεσαίωνα συντάσσονταν συλλογές κανονισμών της Εκκλησίας που ήταν βασισμένες στο ρωμαϊκό δίκαιο των ύστερων αυτοκρατορικών χρόνων. Μάλιστα, σε περιπτώσεις που οι νόμοι έπρεπε να καλύψουν δυσεπίλυτα ζητήματα, τότε αυξάνονταν και οι αναφορές στο ρωμαϊκό δίκαιο. Σε κάποιες περιπτώσεις, συνετάχθησαν έργα στα οποία συγκεντρώνονταν όλες οι αναφορές και οι κανονισμοί του ρωμαϊκού δικαίου, που μπορούσαν να αξιοποιηθούν από το εκκλησιαστικό δίκαιο⁴⁵.

Όσον αφορά τη σφαίρα εφαρμογής του κανονικού δικαίου, αυτή ήταν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια τα οποία ήταν αρμόδια να κρίνουν όλα τα ζητήματα που υπέπιπταν στη σφαίρα δικαιοδοσίας της Εκκλησίας: ηθικά, θεολογικά και πίστewς. Παρόλα αυτά, κάποιες φορές υπήρχαν διαφωνίες σχετικά με το εάν κάποια θα έπρεπε να κρίνονται βάσει του κανονικού ή του αστικού δικαίου. Επιπρόσθετα, μια ακόμη αδυναμία του κανονικού δικαίου ήταν ότι μέχρι τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή δεν είχε απαντήσεις για όλα τα νομικά ερωτήματα και όλα τα ζητήματα που προέκυπταν. Στις περιπτώσεις, που το κανονικό δίκαιο ήταν ανεπαρκές, οι απαντήσεις έπρεπε να αναζητηθούν στο αστικό δίκαιο⁴⁶.

Ολοκληρώνοντας με την εξέλιξη του δικαίου κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα, παρατηρούμε πως κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ο χαρακτήρας της νομοθεσίας και η διαδικασία εκδίκασης των υποθέσεων διαφοροποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό σε σχέση με τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους και το ρωμαϊκό δίκαιο έπαψε να

⁴³ Bartlett 31-33

⁴⁴ Nicholas 71
Peters 39

⁴⁵ Stein 40

⁴⁶ Stein 50

εφαρμόζεται στο μεγαλύτερο τμήμα της Ευρώπης, χωρίς όμως να εξαφανιστεί για πάντα, με εξαίρεση το δίκαιο της δυτικής Εκκλησίας.

Στη δυτική Ευρώπη η μεγάλης έκτασης αναβίωση του ρωμαϊκού δικαίου έλαβε χώρα το 12^ο αιώνα. Από την εποχή αυτή άλλαξε εντελώς ο χαρακτήρας της εφαρμογής της δικαιοσύνης και της δικαστικής εξουσίας. Σε αντίθεση με τον πρώιμο και τις αρχές του μέσου Μεσαίωνα, όταν η εφαρμογή της δικαιοσύνης ήταν μια δημόσια υπόθεση της εκάστοτε κοινότητας, από το 12^ο αιώνα και μετά οι κοσμικοί και οι εκκλησιαστικοί ηγεμόνες αναμείχθηκαν στους τομείς του δικαίου και της εφαρμογής του και οι δικαστές έγιναν όργανα και εκπρόσωποι θεσμών όπως η κεντρική βασιλική ή παπική εξουσία. Την περίοδο αυτή οι δύο μεγάλες κατηγορίες δικαστηρίων, τα κοσμικά και τα εκκλησιαστικά αποτέλεσαν ισχυρά όργανα στα χέρια των αντίστοιχων ηγεμόνων σε μια εποχή έξαρσης του μεταξύ τους ανταγωνισμού⁴⁷.

Ο 12^{ος} αιώνας ήταν μια εποχή που η Εκκλησία πέτυχε την ισχυροποίηση του εκκλησιαστικού δικαστικού συστήματος. Η προσπάθεια ισχυροποίησης της νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας του πάπα είχε ξεκινήσει από τον 11^ο αιώνα, μια εποχή συγκεντρωτισμού της παπικής εξουσίας και έντασης του ανταγωνισμού της με την κοσμική. Ο πάπας Γρηγόριος Ζ' (1073-1085) εξέφρασε τη διάθεση αυτή του κλήρου με διάταγμα που καθόριζε ότι κανείς δε θα έπρεπε να παρεμβαίνει όταν κάποιος αποτεινόταν στην αποστολική έδρα, η οποία σε αυτή την περίπτωση ήταν η μόνη που είχε το δικαίωμα να τον κρίνει. Με την ίδια λογική, το να μην γίνει σεβαστή η απόφαση ενός εκκλησιαστικού δικαστηρίου ήταν κάτι αδύνατο για τη θεολογία της εποχής. Επιπρόσθετα, όσον αφορά την οργάνωση των δικαστηρίων, το ανώτατο ήταν η παπική αυλή (*Curia*), στην οποία ήταν υπόλογα όλα τα υπόλοιπα δικαστήρια της χριστιανοσύνης⁴⁸.

Η έμφαση που δόθηκε στον τομέα του δικαίου επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από το γεγονός ότι, ενώ πολλοί από τους μεγάλους πάπες του 11^{ου} αιώνα ήταν μοναχοί, αρκετοί του 12^{ου} αιώνα ήταν νομομαθείς. Πέρα από τις γνώσεις τους, η έμφαση που έδωσαν στον τομέα της ισχυροποίησης των εκκλησιαστικών δικαστηρίων ήταν μια όψη της διάθεσης του κλήρου να επεκταθεί στη σφαίρα ελέγχου των υποθέσεων των λαϊκών, πέρα από των κληρικών. Αρχικά, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια έκριναν τις υποθέσεις ατόμων που ανήκαν στην ιερατική τάξη, όπως ο κατώτερος και ο ανώτερος κλήρος αλλά και οι σπουδαστές, οι οποίοι μέχρι το 13^ο αιώνα έφεραν κατώτερους εκκλησιαστικούς τίτλους κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Αυτό που αρχικά αποτελούσε «προνόμιο του κλήρου», σύμφωνα με το Nicholas, σταδιακά επεκτάθηκε και στους λαϊκούς, που μπορούσαν να διεκδικήσουν την

⁴⁷ Nicholas 362

⁴⁸ McAuley 276

κρίση των υποθέσεων τους από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, τα οποία επέδιδαν πολύ επιεικέστερες ποινές σε σχέση με τα κοσμικά⁴⁹. Οι υποθέσεις, όμως, που παραπέμπονταν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια είχαν ένα ειδικό θεματικό πλαίσιο καθώς αφορούσαν τη χριστιανική πίστη, την κατάσταση της ψυχής και τα μυστήρια. Βέβαια, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια ασχολούνταν και με παραπτώματα που θα μπορούσαν να κριθούν και από το κοσμικό δίκαιο, όπως η προσβολή του γάμου, η ψευδορκία και ο έντοκος δανεισμός. Στις περιπτώσεις αυτές, το επιχείρημα που συνηγορούσε για να παραπεμφθούν σε εκκλησιαστικά δικαστήρια ήταν ότι θεωρούνταν θέματα ηθικά, τα οποία διευκρινίζονταν από τα δόγματα της Εκκλησίας⁵⁰.

Για να ισχυροποιηθεί στον τομέα του δικαίου, η Εκκλησία επιδόθηκε στην ανάπτυξη των παραγόντων που θα διευκόλυναν και θα καθιστούσαν αξιόπιστη την άσκηση της δικαστικής εξουσίας από εκπροσώπους της. Μια από τις βασικές αλλαγές που συντελέστηκαν κατά το 12^ο αιώνα ήταν ότι δόθηκε μεγάλη έμφαση στην αναδιαμόρφωση και την κωδικοποίηση της εκκλησιαστικής νομοθεσίας, από νομομαθείς της Εκκλησίας, που ασχολούνταν με τη μελέτη και την ανανέωση κανόνων του εκκλησιαστικού δικαίου, στην κορυφή των οποίων τοποθετούνταν ο πάπας. Ο πάπας ήταν αυτός που ανήγγειλε διατάγματα, έκανε ανανεώσεις και αναθεωρήσεις παλαιότερων που αποδεικνύονταν προβληματικά και ενέκρινε κάθε νομοθετικό κείμενο που θα αποστέλλονταν στους εκκλησιαστικούς δικαστές για να εφαρμοστεί. Πέρα από το νομοθετικό κομμάτι, αυξήθηκε ο αριθμός των εκκλησιαστικών χώρων εκδίκασης οι οποίοι λειτουργούσαν σε μικρότερες ή μεγάλες ενορίες, μέσα σε εκκλησίες ή μονές⁵¹.

Ένα ακόμη μείζον ζήτημα, το οποίο διευθετήθηκε με το διάταγμα του πάπα Γρηγορίου Ζ' την περίοδο της εκκλησιαστικής μεταρρύθμισης, ήταν η εγκατάλειψη των μεθόδων συγκέντρωσης στοιχείων και απόσπασης ομολογιών που εφαρμόζονταν παλαιότερα, όπως η θεοδικία και η μονομαχία. Η εξέλιξη αυτή επιβεβαιώνεται από έναν μεγάλο αριθμό παπικών δεκρεταλίων που περιέχουν οδηγίες για την εφαρμογή της προανάκρισης και της εξέτασης μαρτύρων (*Ordo Iudiciarius*) κατά την εκδίκαση των υποθέσεων. Ανάλογα στοιχεία μας δίνουν τα κείμενα του κανονικού δικαίου στα οποία καταδικάστηκαν απερίφραστα ως παράνομες πρακτικές οι δοκιμασίες θεοκρισίας και ο σωματικός βασανισμός προκειμένου να αποσπαστούν ομολογίες. Ως κεντρικό επιχείρημά προβλήθηκε ότι οι μέθοδοι αυτές αποτελούσαν ύβρεις προς το Θεό, καθώς τον καλούσαν να κρίνει

⁴⁹ Nicholas 290

⁵⁰ Nicholas 291

⁵¹ Τα στοιχεία αυτά παρατίθενται στην ιστοσελίδα ljb.cjsonline.gov.uk/area3 η οποία ανήκει στο Συμβούλιο Δικαιοσύνης του Cambridgeshire (Cambridgeshire Criminal Justice Board) και περιέχει πληθώρα πληροφοριών σχετικών με την εφαρμογή του δικαίου στη μεσαιωνική Αγγλία. Στο εξής θα αναφέρεται μόνο η ιστοσελίδα.

τις ποταπές υποθέσεις των ανθρώπων⁵². Η οριστική καταδίκη και απαγόρευση της θεοδικίας από την Εκκλησία έγινε το 1215 στην Τέταρτη Σύνοδο του Λατερανού⁵³.

Η ισχυροποίηση του κύρους της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης επετεύχθη και μέσω θεωρητικών επιχειρημάτων, που βασίστηκαν στο γεγονός ότι η Εκκλησία εκδίκασε τις υποθέσεις που παραπέμπονταν στα δικαστήριά της με τη μέθοδο που εφάρμοζαν οι αρχαίοι ρωμαίοι, της οποίας το κύρος παρουσιαζόταν ως αδιαμφισβήτητο. Ένα άλλο επιχείρημα των μελετητών του κανονικού δικαίου ήταν οι βιβλικές αναφορές που συγκέντρωσαν, βάσει των οποίων νομιμοποιούνταν τα διατάγματα του εκκλησιαστικού δικαίου. Οι νομοθέτες βασίστηκαν σε παραθέματα της Παλαιάς Διαθήκης, όπως την κρίση του Αδάμ και της Εύας από τον Θεό, ο οποίος πρώτα τους άφησε να εκθέσουν τους λόγους που τους οδήγησαν σε ανυπακοή και μετά τους έκρινε και τους εκδίωξε από τον παράδεισο. Ο Πωκαπαλέα (Paucapalea) ήταν ο πρώτος μελετητής του κανονικού δικαίου, ο οποίος, γύρω στα 1150, συνέδεσε τη φόρμα της διαδικασίας που εφαρμοζόταν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια με το συγκεκριμένο βιβλικό μοντέλο⁵⁴. Λίγα χρόνια αργότερα, περίπου το 1165, ο Στέφανος της Τουρνέ ανέλυσε σε μεγαλύτερο βάθος τη δίκη του Αδάμ και της Εύας και εντόπισε ακόμη περισσότερα κοινά σημεία με τη δικαστική διαδικασία που γινόταν προσπάθειες να εφαρμοστεί στα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Σε αυτό το βιβλικό κείμενο εντόπισε στάδια της δικαστικής διαδικασίας τα οποία ονόμασε με τεχνικούς όρους. Συγκεκριμένα, δύο από τα στάδια αυτά ήταν η ένσταση του Αδάμ (*exceptio*) στην κατηγορία του Θεού (*actio*). Οι όροι αυτοί, *exceptio* και *actio*, προέρχονταν από το ρωμαϊκό δίκαιο και έγιναν αναπόσπαστα στοιχεία του κανονικού δικαίου⁵⁵. Επιπρόσθετα, ο Στέφανος ήταν ο πρώτος εκκλησιαστικός ερευνητής του δικαίου ο οποίος ανέλυσε και καθόρισε τα στάδια της δικαστικής διαδικασίας. Κατά την εκδίκαση των υποθέσεων ο εναγόμενος έπρεπε να εμφανιστεί μπροστά στο δικαστή που είχε οριστεί για την υπόθεση του και να κριθεί με βάση τουλάχιστον τρία έγκυρα και σε ισχύ διατάγματα ή ένα ένταλμα βίαιης προσαγωγής. Στον κατηγορούμενο έπρεπε να επιτραπεί να ζητήσει αναβολή της δίκης. Η κατηγορία έπρεπε να παρουσιαστεί γραπτώς και επισήμως. Ακόμη, έπρεπε να παραστούν στη δίκη νόμιμοι και έγκυροι μάρτυρες. Το δικαστήριο έπρεπε να πάρει την απόφαση του αφού είχε ομολογήσει ο κατηγορούμενος ή είχε αποδειχθεί η ενοχή του. Στη συνέχεια, η απόφαση έπρεπε να καταγραφεί στα πρακτικά του δικαστηρίου⁵⁶.

⁵² Pennington K. 2004, "Law, Criminal Procedure", *Dictionary of the Middle Ages: Supplement 1*, Νέα Υόρκη, 309-320. Έχει διαβαστεί στην ιστοσελίδα Faculty.cua.edu/pennington/Law508/profess1. Στο εξής θα αναφέρεται η ιστοσελίδα.

⁵³ McAuley 473-476

⁵⁴ Faculty.cua.edu/pennington/Law508/profess1

⁵⁵ Γένεση βιβλ.3, παρ. 12, στο: Stein 21

⁵⁶ Faculty.cua.edu/pennington/Law508/profess1

Πέρα από την πληθώρα των θεωρητικών έργων που είχαν ως στόχο να πιστοποιήσουν την ορθότητα των αλλαγών στο κανονικό δίκαιο, από το 12^ο αιώνα και έπειτα αυξήθηκε κατά πολύ ο αριθμός των νομικών κειμένων που αποτελούσαν τις πηγές στις οποίες βασιζόταν η εφαρμογή του κανονικού δικαίου. Μέχρι τότε στις πηγές του κανονικού δικαίου συγκαταλέγονταν οι αποφάσεις των εκκλησιαστικών συνόδων, παπικά διατάγματα και αποσπάσματα από κείμενα του ρωμαϊκού δικαίου. Συχνά, όμως, υπήρχαν και πλαστά κείμενα τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως βάση για τη σύνταξη διαταγμάτων, ακόμη και από τους γρηγοριανούς μεταρρυθμιστές. Για να μην τεθεί ζήτημα αμφισβήτησης της εγκυρότητας του κανονικού δικαίου, οι νομομαθείς του 12ου αιώνα έδωσαν μεγάλη έμφαση στην εγκυρότητα των πηγών στις οποίες βάσιζαν τα κείμενά τους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ιταλού μοναχού και νομομαθή Γρατιανού (Gratianus), που το 1140 συνέταξε τη *Συλλογή των Ασύμφωνων Κανόνων (Decretum)*, ένα κείμενο που είχε ως κεντρικό στόχο να αποδείξει την ορθότητα και την αξιοπιστία των θέσεων του κανονικού δικαίου. Το κείμενο αυτό γράφτηκε σε μια εποχή κατά την οποία η τοπική εξουσία του πάπα στη Ρώμη είχε κλονιστεί λόγω μιας αμφιλεγόμενης εκλογής που έλαβε χώρα στα 1130. Ο συγκεκριμένος μελετητής επιχείρησε να στηρίξει το παπικό πρωτείο μέσα από την εναρμόνιση φαινομενικά ασύμβατων πηγών του εκκλησιαστικού δικαίου⁵⁷. Ενδιαφέρον είναι ότι το κείμενο αυτό δεν επιχείρησε να στηρίξει συγκεκριμένες θέσεις μέσα από το θεολογικό δογματισμό, αλλά από μια ορθολογιστική μέθοδο, τη διαλεκτική, που δημοφιλής την εποχή εκείνη. Το έργο του Γρατιανού επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τους νομομαθείς του κανονικού δικαίου σε βαθμό που στα τέλη του 12^{ου} αιώνα ονομάζονταν *δεκρεταλιστές* και κύριο έργο τους ήταν να ερευνούν τις συνέπειες των παπικών διαταγμάτων που είχαν εκδοθεί μετά το έργο του Γρατιανού και αποτελούσαν συμπληρώματά του⁵⁸.

Ο αριθμός των νομοθετικών συλλογών άρχισε να αυξάνεται το 13^ο αιώνα ανάλογα με τις αρμοδιότητες και το φόρτο εργασίας των εκκλησιαστικών δικαστηρίων. Το θεωρητικό πλαίσιο του κανονικού δικαίου εξακολούθησε να δέχεται προσθήκες και συλλογές νόμων συνέχισαν να γράφονται σε όλο το 13^ο αιώνα. Στα τέλη του 14^{ου} αιώνα είχε συνταχθεί ο *Κώδικας του Κανονικού Δικαίου (Corpus Iuri Canonici)*, μια πλήρης συλλογή νόμων ικανή να παρέχει απαντήσεις στα περισσότερα από τα ζητήματα που θα μπορούσαν να προκύψουν⁵⁹. Η συλλογή αυτή αποτελούνταν κυρίως από παπικά διατάγματα και τις αποφάσεις της Τέταρτης Συνόδου του Λατερανού⁶⁰.

⁵⁷ Nicholas 291

⁵⁸ McAuley 478-80

⁵⁹ Stein 58

⁶⁰ Nicholas 292

Από το 1141 και μετά γράφτηκαν πολλές νομοθετικές πραγματείες οι οποίες είχαν σαφή διάθεση να αιτιολογήσουν την έμφαση που δόθηκε από την Εκκλησία στον τομέα του δικαίου. Η προσπάθεια δημιουργίας μιας σαφώς θεσμοθετημένης δικαστικής διαδικασίας αποκαλύπτει δύο τάσεις της εποχής, από τη μια τη διάθεση της παποσύνης να θεσμοθετήσει ένα δικαστικό σύστημα που θα χαρακτηρίζεται από οργάνωση και αξιοπιστία, και από την άλλη τη διάθεση και την προσπάθεια των διαδίκων να εξασφαλίσουν ότι δεν θα εφαρμόζονταν επάνω τους μέθοδοι συλλογής αποδεικτικών στοιχείων και απόσπασης ομολογιών που θα εμπειρεύσαν βία. Η διάθεση αυτή του ευρέως κοινού και η προσπάθεια του κλήρου για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού δικαστικού συστήματος οδήγησαν στην ισχυροποίηση της παποσύνης στον τομέα της δικαιοσύνης⁶¹.

Παρόλα αυτά, η συγκεκριμένη διαδικασία εδραιώθηκε με αργούς ρυθμούς σε κάποια τμήματα της Ευρώπης. Αν και από το 12^ο αιώνα υπήρχε ένα σαφές νομοθετικό πλαίσιο που καθόριζε τη λειτουργία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, αυτά εξακολούθησαν να εφαρμόζουν σε μεγάλο βαθμό τους κανόνες του εθιμικού δικαίου που ίσχυαν σε διάφορες περιοχές της δυτικής Ευρώπης. Παρότι πολλά εκκλησιαστικά δικαστήρια απέρριψαν την εφαρμογή της θεοκρισίας και ανάλογων δοκιμασιών, δεν αποδέχτηκαν εύκολα την εφαρμογή της θεσμοθετημένης και τυποποιημένης εξεταστικής διαδικασίας, που ονομαζόταν *Ordo Iudicarius*⁶².

Σε αυτή την καθυστέρηση εδραίωσης του εκκλησιαστικού δικαστικού συστήματος συνέβαλαν και οι αντιδράσεις των δικηγόρων, δικαστών και νομομαθών του αστικού δικαίου, ενός τομέα που ανταγωνιζόταν έντονα το κανονικό δίκαιο. Οι νομομαθείς του αστικού δικαίου χαρακτήριζαν το κανονικό ανεπαρκές να καλύψει όλες τις περιπτώσεις που θα παραπέμπονταν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια και για το λόγο αυτό δεν αποδέχονταν την εγκυρότητα του. Για αυτούς μόνο το αστικό δίκαιο περιείχε τις τεχνικές και τις θεωρητικές βάσεις προκειμένου να εξεταστεί και να επιλυθεί κάθε θέμα σχετικό με τη δικαιοσύνη. Παρά τις διαφωνίες τους, μέχρι το 1160 είχε επιτευχθεί η εδραίωση του κανονικού δικαίου που θεωρούνταν αξιόπιστο από κληρικούς και λαϊκούς και εφαρμόζονταν σε τέτοια έκταση ώστε να αποτελεί πλέον έναν νομικό κλάδο που ίσχυε παράλληλα με το αστικό δίκαιο⁶³.

Αν θέλαμε να κατανοήσουμε τους λόγους για τους οποίους αυξήθηκε η δημοτικότητα των εκκλησιαστικών δικαστηρίων από το 12^ο αιώνα και μετά, θα πρέπει να αναλογιστούμε και άλλα θέματα πέρα από την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου. Η ισχύς που απέκτησε η Εκκλησία στον τομέα του δικαίου βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το έντονο θρησκευτικό αίσθημα των

⁶¹ McAuley 491

⁶² Stein 48

⁶³ Stein 49

μεσαιωνικών ανθρώπων, οι οποίοι φοβόντουσαν το ίδιο και ίσως περισσότερο τον αφορισμό, που αποτελούσε την έσχατη ποινή που επέβαλαν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, από τις σωματικές τιμωρίες, τη θανατική ποινή, τη δήμευση της περιουσίας, τη εξορία και άλλες τέτοιες ποινές που επέβαλλαν τα κοσμικά δικαστήρια⁶⁴. Ακόμη, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι η Εκκλησία ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την καθημερινότητα μιας κοινότητας, σε αντιδιαστολή με την απόμακρη εξουσία του βασιλιά και των άλλων ηγεμόνων, που επίσης ασκούσαν τη δικαστική εξουσία. Οι κάτοικοι μιας κοινότητας, και ιδίως των μικρών αγροτικών χωριών, είχαν καθημερινές επαφές με τον ιερέα ή τους ιερείς της περιοχής είτε στο χώρο της Εκκλησίας είτε εκτός. Οι εκκλησιαστικές αρχές μπορούσαν να προσεγγιστούν πολύ πιο εύκολα από τους ανθρώπους που ήθελαν να καταγγείλουν γείτονες ή συντοπίτες. Αντίθετα, η διαδικασία που θα έπρεπε να ακολουθήσουν εάν θα αποτείνονταν σε κάποιο κοσμικό δικαστήριο ήταν πολύ πιο χρονοβόρα. Ακόμη, οι ίδιοι οι ιερείς συνέβαλαν σημαντικά στη δημοτικότητα των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, καθώς προέτρεπαν τα μέλη του ποιμνίου τους να καταγγείλουν κάθε αδικία που διαπράττονταν εις βάρος κάποιου, εγγυώμενοι ότι ο Θεός θα προστάτευε του αθώους και θα τιμωρούσε τους αμαρτωλούς μέσω των αντιπροσώπων του στη γη⁶⁵.

Ένας άλλος παράγοντας που έστρεφε τους μεσαιωνικούς ανθρώπους προς τα εκκλησιαστικά δικαστήρια ήταν η δυσβάσταχτη αυστηρότητα των βασιλικών. Συγκεκριμένα, οι άνθρωποι που κρίνονταν ένοχοι από τους κοσμικούς κριτές συχνά καταδικάζονταν σε θάνατο και όλη η περιουσία τους δήμευόταν από το δικαστήριο. Σε αντίθεση με τα κοσμικά δικαστήρια, τα εκκλησιαστικά επέβαλαν πολύ επιεικέστερες ποινές και σε καμία περίπτωση δεν είχαν το δικαίωμα να επιβάλουν τη θανατική ποινή. Αυτό σχετίζεται εν μέρει με το γεγονός ότι κάποιες φορές οι υποθέσεις που έκριναν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια ήταν μικρότερης βαρύτητας, καθώς ήταν παραβάσεις πνευματικής φύσης, όπως η βλασφημία ή η αποχή από την εκκλησιαστική λειτουργία. Συχνές, όμως, ήταν οι περιπτώσεις σοβαρότερων αδικημάτων, όπως η συκοφαντία, η κλοπή, η άσκηση βίας, ο βιασμός και η μοιχεία οι οποίες οδηγούνταν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια για να επιλυθούν. Και σε αυτές τις περιπτώσεις, οι ποινές που επιβάλλονταν ήταν πνευματικά ή χρηματικά επιτίμια, τα οποία προβάλλονταν ως πράξεις μετανοίας από τους δικαστές. Συνεπώς, η μεγάλη διαφορά που υπήρχε ανάμεσα στην αυστηρότητα των ποινών που επέβαλαν τα κοσμικά και τα εκκλησιαστικά δικαστήρια ήταν ένας παράγοντας που ωθούσε μια πληθώρα ατόμων να αποταθούν στα δικαστήρια της Εκκλησίας⁶⁶.

⁶⁴ icjb.cjsonline.gov.uk/area3

⁶⁵ icjb.cjsonline.gov.uk/area3

⁶⁶ icjb.cjsonline.gov.uk/area3

Τα αποτελέσματα αυτών των εξελίξεων στον τομέα της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης ειδικότερα, αλλά και στην εφαρμογή του δικαίου στη δυτική Ευρώπη γενικότερα ήταν ιδιαίτερα σημαντικά. Ένα αποτέλεσμα ήταν ότι οι επικρίσεις της Εκκλησίας σχετικά με την εφαρμογή σωματικών δοκιμασιών και τιμωριών είχαν καταφέρει να γίνουν πειστικές μέχρι το δεύτερο μισό του 12^{ου} αιώνα. Αποτέλεσμα ήταν να ισχύσει η εξεταστική μέθοδος (*ordo iudiciarius*) ως η μόνη έγκυρη δικαστική μέθοδος για τη συλλογή στοιχείων και αποδείξεων στα εκκλησιαστικά δικαστήρια⁶⁷. Η όλη δικαστική διαδικασία απέκτησε τεχνικό και ακαδημαϊκό χαρακτήρα, καθώς της δίκης πρωτοστατούσαν δικαστές που είχαν την εκπαίδευση και τις γνώσεις προκειμένου να κρίνουν τα προφορικά και γραπτά στοιχεία που παρουσιάζονταν στο δικαστήριο.

Μια άλλη εξέλιξη που έλαβε χώρα ιδιαίτερα από το 12^ο αιώνα και μετά ήταν το γεγονός ότι το εκκλησιαστικό δίκαιο έγινε ουσιαστικά παπικό δίκαιο. Το κεντρικό παπικό δικαστήριο στη Ρώμη έγινε πανίσχυρο και απέκτησε ένα τεράστιο αριθμό δικαστικών αξιωματούχων, απαραίτητων για να κρίνουν τις πάμπολλες υποθέσεις που προσάγονταν εκεί. Άλλα και οι πάπες έδωσαν μεγάλη έμφαση στην άσκηση των δικαστικών αρμοδιοτήτων τους, συχνά εις βάρος των ποιμαντικών. Παρόλα αυτά, οι περισσότερες υποθέσεις συνέχισαν να εκδικάζονται από τα τοπικά εκκλησιαστικά δικαστήρια. Μάλιστα, στα τέλη του 12^{ου} αιώνα η δημοτικότητα των εκκλησιαστικών δικαστηρίων ήταν τέτοια που, λόγω του μεγάλου αριθμού υποθέσεων, οι επίσκοποι ανέθεταν την κρίση των υποθέσεων σε μισθωμένους αξιωματούχους, των οποίων οι αποφάσεις μπορούσαν να εφεσιβληθούν μόνο στην αρχιεπισκοπή⁶⁸.

Τέλος, μια αλλαγή που θα πρέπει οπωσδήποτε να αναφερθεί είναι πως με την ανάπτυξη του εκκλησιαστικού δικαστικού συστήματος και την άνοδο της δημοτικότητάς του εξαλείφθηκε ο ρόλος των κοινοτήτων στη δικαστική διαδικασία, ως δυνάμεις που θα μπορούσαν να υπαγορεύσουν ή να επηρεάσουν τις αποφάσεις των δικαστών. Με το να εξαλείψει το ρόλο των κοινοτήτων η παπσύνη πέτυχε το συγκεντρωτισμό της δικαστικής εξουσίας. Σε γενικές γραμμές, η εξέλιξη αυτή ήταν εις βάρος των τοπικών συμφερόντων και αρχών, στερώντας από την εκάστοτε κοινότητα τη δυνατότητα να έχει λόγο στην απόδοση της δικαιοσύνης μέσα στα πλαίσια της. Τα νέα δεδομένα στη δικαστική διαδικασία θα μπορούσαν να μην έχουν γίνει αποδεκτά εάν δεν αποτελούσε γεγονός ότι η δικαιοσύνη αποδιδόταν αποτελεσματικότερα σε σχέση με το παρελθόν.

⁶⁷ icjb.cjsonline.gov.uk/area3

⁶⁸ Nicholas 292

B. Η διαδικασία εκδίκασης υποθέσεων από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, όπως εφαρμοζόταν κατά τον όψιμο μεσαίωνα.

Η επαναστατική αλλαγή που συντελέστηκε το 12^ο αιώνα στη δικαστική διαδικασία είχε να κάνει με το χαρακτήρα της εκδίκασης των υποθέσεων, καθώς κατέστη απαραίτητη η συγκέντρωση επαρκών αποδεικτικών στοιχείων πριν από τη λήψη της απόφασης από τους δικαστές. Ενώ παλαιότερα προηγούνταν η απόδοση κατηγοριών στον εναγόμενο, οι οποίες έπρεπε να πιστοποιηθούν ή να καταρριφθούν, πλέον η διαδικασία είχε το χαρακτήρα της εξέτασης των θέσεων και των δύο πλευρών των διαδίκων. Επιπρόσθετα, η εξέταση των υποθέσεων μπορούσε πλέον να γίνει σε δίκες δύο ειδών, τις δημόσιες δίκες στις οποίες η κρίση της υπόθεσης γινόταν ενώπιον κοινού, όπως και κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, και τις εκδικάσεις κεκλεισμένων των θυρών⁶⁹.

Όσον αφορά τον τρόπο εκδίκασης των υποθέσεων από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, έπρεπε να ακολουθείται σε όλες τις περιπτώσεις μια πολύ συγκεκριμένη διαδικασία. Αρχικά, ο κατηγορος έπρεπε να καταθέσει έγγραφη κατηγορία, στην οποία θα συμπεριελάμβανε το όνομα του κατηγορούμενου, το έγκλημα για το οποίο τον κατηγορούσε, τον τόπο και την ημερομηνία. Ο κατηγορος έπρεπε να παρουσιάσει εγγυητές (*fedeiussores*) στο δικαστήριο οι οποίοι θα εγγυόντουσαν για λογαριασμό του. Το ίδιο ίσχυε και για τον κατηγορούμενο. Το σημαντικό σημείο σε αυτό το κομμάτι της διαδικασίας ήταν ότι ο κατηγορος δεν μπορούσε να βασιστεί στις γνωριμίες του με κάποιον ηγεμόνα, δικαστή ή ισχυρό πρόσωπο για να κινήσει τη δικαστική διαδικασία ενάντια σε κάποιο άλλο πρόσωπο. Αυτό αποτελούσε αναπόσπαστο δικαίωμα όλων των χριστιανών, στοιχείο που προσέδιδε κύρος και αξιοπιστία στο εκκλησιαστικό δικαστικό σύστημα⁷⁰.

Σε αντίθεση με τη δικαστική διαδικασία στις μέρες μας, το Μεσαίωνα δεν υπήρχαν δημόσιοι υπάλληλοι επιφορτισμένοι με το καθήκον να εντοπίσουν τους εγκληματίες και να τους προσάγουν για τις παραβάσεις τους. Αφού ο ενάγων παρουσίαζε τις κατηγορίες του στο δικαστήριο, αυτές διαμηνύονταν στους ενορίτες κατά τη διάρκεια της λειτουργίας και με τον τρόπο αυτό ενημερωνόταν ο εναγόμενος που υποχρεωνόταν να παρουσιάσει μάρτυρες και αποδείξεις για την υπεράσπιση του. Ακόμη, συχνά η φήμη ενός εγκληματία μπορούσε να είναι η αιτία που οδηγούσε τους δικαστές να τον καλέσουν ως κατηγορούμενο, προκειμένου να καθαρίσει το όνομα του. Η αποδεικτική μέθοδος για να αποκατασταθεί η φήμη του κατηγορούμενου ήταν ο *όρκος της κάθαρσης* (*canonica purgatio*)⁷¹.

⁶⁹ icjb.cjsonline.gov.uk/area3

⁷⁰ McAuley 475

⁷¹ Faculty.cua.edu/pennington/Law508/profess1

Ένα άλλο θέμα που θα μας απασχολήσει στη συγκεκριμένη ενότητα είναι η πρακτική της ανακριτικής διαδικασίας (*inquisitio*), όπως εφαρμοζόταν κατά τα τέλη του μέσου και τον ύστερο Μεσαίωνα. Ερευνητές, όπως ο Kelly, έχουν παρατηρήσει ότι οι ιερείς διατάσσονταν να διεξάγουν ανάκριση των ατόμων που κατηγορούνταν στην ενορία τους από την εποχή του πάπα Αλέξανδρου Γ' (1159-1181), αν και ο πρώτος που επίσημα διέταξε την εφαρμογή της είναι ο πάπας Ιννοκέντιος Γ' (1198-1215)⁷². Συγκεκριμένα, μέσα από τον 51^ο κανόνα της Τέταρτης Συνόδου του Λατερανού, ο Ιννοκέντιος ξεκαθάρισε ότι η διαδικασία της απόδοσης κατηγοριών δεν επρόκειτο να αντικατασταθεί από την ανακριτική διαδικασία και ότι οι εκκλησιαστικοί δικαστές δεν θα έπρεπε να είναι προκατελημμένοι όταν θα ξεκινούσαν την έρευνα για την επίλυση μιας υπόθεσης. Ο πάπας επίσης τόνισε ότι όλα τα μέτρα που λειτουργούσαν προστατευτικά προς τους εναγόμενους κατά την προϋπάρχουσα διαδικασία, θα εξακολουθούσαν να ισχύουν και με τα νέα μέτρα. Οι κατηγορούμενοι είχαν το δικαίωμα να υπερασπίσουν τον εαυτό τους με πειστήρια, μάρτυρες, αναπαραστάσεις και να ζητήσουν να εξαιρεθούν από κάποιες ποινές σε περίπτωση που το ενέκρινε το δικαστήριο⁷³.

Επιπρόσθετα, ο κατηγορούμενος έπρεπε να είναι παρών κατά τη διάρκεια της δίκης. Το δικαίωμα των κατηγορουμένων να παρίστανται στην δίκη και να μην κρίνονται ερήμην τους απασχόλησε ιδιαίτερα τους μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου κατά το 13^ο αιώνα. Μετά από έναν αιώνα μελέτης του ζητήματος, οι μελετητές του δικαίου κατάφεραν στα τέλη του 13^{ου} και τις αρχές του 14^{ου} αιώνα να τεκμηριώσουν το αναφαίρετο δικαίωμα του εναγόμενου να παρίσταται στη δίκη προκειμένου να υπερασπίσει τον εαυτό του. Η πληρέστερη και πιο ακαδημαϊκή σύνοψη αυτών των θέσεων έγινε από τον Ιωάννη Μοναχό (Johannes Monachus), ένα γάλλο μελετητή του κανονικού δικαίου. Ο Ιωάννης υποστήριξε ότι κανείς, ούτε ο πάπας, δεν θα μπορούσε να είναι σίγουρος ότι έλαβε μια δίκαιη απόφαση αν δεν είχε μπροστά του τον κατηγορούμενο κατά την εξέτασή του. Σε περίπτωση ειδικών περιστάσεων ή ειδεχθών εγκλημάτων μπορούσαν να ακολουθηθούν συνοπτικές διαδικασίες, αλλά η κατάθεση του κατηγορουμένου δεν επιτρεπόταν να παραβλεφθεί. Σε γενικές γραμμές το έργο του Ιωάννη Μοναχού διέπεται από την αρχή ότι κανείς πρέπει να θεωρείται αθώος μέχρις αποδείξεως του εναντίου, μια αρχή που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό το χαρακτήρα της εκκλησιαστικής νομοθεσίας του ύστερου Μεσαίωνα. Εξίσου σημαντική είναι η θέση του ότι οι δικαστές δεν πρέπει να κρίνουν με βάση τις προσωπικές τους θέσεις και συναισθήματα, αλλά επιδιώκοντας το κοινό όφελος. Επιπρόσθετα, υποστήριξε ότι τα στοιχεία και η αλήθεια έπρεπε να παρουσιάζονται στους δικαστές δημόσια, και

⁷² Peters 33-34

⁷³ McAuley 491-2

αυτό μπορούσε να επιτευχθεί μόνο εάν οι δίκες γινόταν ενώπιον κοινού, μπροστά στο οποίο θα παρουσιάζονταν και θα κατέθεταν οι διάδικοι και οι μάρτυρες⁷⁴.

Όσον αφορά το διορισμό των δικαστών, η επικράτεια στην οποία λειτουργούσε ο κάθε ένας καθοριζόταν από τους νομομαθείς της Ρώμης που ήταν επιφορτισμένοι με το συγκεκριμένο καθήκον. Ακόμη, υπήρχε η περίπτωση να χρειάζεται ειδική άδεια τους προκειμένου να θεωρηθεί ένας δικαστής αρμόδιος για να διεξάγει αυτεπάγγελτη έρευνα (*ex officio suo*) για έναν συγκεκριμένο εγκληματία στην περιφέρειά του. Ο δικαστής κλήτευε μάρτυρες και ανάγκαζε τον κατηγορούμενο να ορκιστεί ότι θα απαντούσε στις ερωτήσεις που θα του τίθεντο, αλλά όχι ότι θα πει και την αλήθεια. Δηλαδή, ο όρκος που δινόταν δεν αφορούσε την ειλικρίνεια των λεγομένων του κατηγορούμενου, αλλά μόνο ότι θα δεχόταν να περάσει από εξέταση-ανάκριση. Αν οι μάρτυρες έδιναν ανεπαρκή στοιχεία, τότε ο εναγόμενος είχε τη δυνατότητα να καθαρίσει την υπόληψη του παίρνοντας τον όρκο της κάθαρσης. Αν πάλι τα άτομα που ορκίζονταν για λογαριασμό κατηγορούμενου, διακήρυτταν την αθωότητα του, τότε ο κατηγορούμενος αφηνόταν ελεύθερος χωρίς καμία ποινή ή σπίλωση του ονόματος του⁷⁵.

Το 13^ο αιώνα έλαβε χώρα μια ακόμη σημαντική εξέλιξη σχετικά με την ακροαματική διαδικασία, που ήταν η εφαρμογή της συνοπτικής διαδικασίας για τις περιπτώσεις που η υπόθεση ήταν ιδιαίτερα σοβαρή και έπρεπε να κριθεί εσπευσμένα. Όταν κάτι τέτοιο κρινόταν απαραίτητο η δίκη έπρεπε να διεξαχθεί σύντομα, χωρίς παρουσία κοινού και τους κανονικούς τύπους της διαδικασίας. Αρχικά, αυτή η διαδικασία προκάλεσε σύγχυση, καθώς οι δικαστές δεν μπορούσαν να είναι σίγουροι για τα στάδια της δίκης τα οποία μπορούσαν να παραλείψουν. Τη λύση στο πρόβλημα έδωσε ο πάπας Κλήμης Ε΄ (1305-1314), που το 1314 εξέδωσε το διάταγμα *Saepere Contingit*, το οποίο ενσωματώθηκε στο κανονικό δίκαιο, με το οποίο καθορίστηκαν οι περιπτώσεις που μπορούσαν να εφαρμοστούν οι συνοπτικές διαδικασίες κατά την ανακριτική διαδικασία. Σε αυτές τις περιπτώσεις δεν ήταν απαραίτητο να παρουσιαστεί γραπτά η κατηγορία. Ακόμη, όταν κρινόταν αναγκαίο, οι δίκες μπορούσαν να τελεστούν ακόμη και κατά τις επίσημες αργίες. Επίσης, προκειμένου να επιστευτεί η διαδικασία, περιοριζόταν αλλά δεν εξαλείφονταν οι ενστάσεις και οι εφέσεις. Παρόλα αυτά, δεν μπορούσαν να αγνοηθούν τα απαραίτητα αποδεικτικά στοιχεία, οι κλητεύσεις μαρτύρων ή η νόμιμη υπεράσπιση του κατηγορούμενου⁷⁶.

⁷⁴ Pennington K. 2001, "Innocent Until Proven Guilty: The Origins of a Legal Maxim," *A Enni Cortese* 3, 59-73. Έχει διαβαστεί στο <http://faculty.cua.edu/pennington/Law508/InnocentGuilty.htm>. Στο εξής θα αναφέρεται η ιστοσελίδα.

⁷⁵ [Faculty.cua.edu/pennington/Law508/profess1](http://faculty.cua.edu/pennington/Law508/profess1)

⁷⁶ [Faculty.cua.edu/pennington/Law508/profess1](http://faculty.cua.edu/pennington/Law508/profess1)

Ένα ακόμη θέμα που θα πρέπει να αναφερθεί είναι ότι μέχρι και το τέλος του Μεσαίωνα τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν ήταν απόλυτα ανεξαρτητοποιημένα από τα κοσμικά. Συγκεκριμένα, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν ασκούσαν και εκτελεστική εξουσία, σε περίπτωση που οι ποινές που επέβαλαν δεν ήταν πνευματικής φύσης, όπως η επιβολή προστίμων. Συνεπώς, αυτά τα δικαστήρια ήταν εξαρτημένα από τους κοσμικούς ηγεμόνες για να πετύχουν την εφαρμογή κάποιων αποφάσεών τους. Η διαδικασία εφαρμογής των αποφάσεων, είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περίπτωση των κληρικών, καθώς η συνηθέστερη ποινή που μπορούσε έμπρακτα να εφαρμόσει το εκκλησιαστικό δικαστήριο ήταν η καθαίρεση από το κληρικό αξίωμα. Αυτό δυσχέραινε κατά πολύ τη θέση του ενόχου, καθώς αν διέπραττε δεύτερο αδίκημα θα δικαζόταν ως λαϊκός από κοσμικό δικαστήριο, στο οποίο η όλη εκδίκαση αλλά και η ποινή θα ήταν πολύ πιο αυστηρή σε σχέση με το εκκλησιαστικό⁷⁷.

Η Αγγλία, που μας ενδιαφέρει ειδικά στην παρούσα εργασία, αποτέλεσε εξαίρεση, καθώς εκεί δεν εφαρμόστηκαν όλα τα μέτρα που ορίστηκαν από τους πάπες και τους μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου της Ρώμης. Αρχικά, θα πρέπει να αναφέρουμε πως στην Αγγλία η ύπαρξη ενός οργανωμένου συστήματος εκκλησιαστικών δικαστηρίων χρονολογείται από τον 12^ο αιώνα και μετά. Μέχρι τότε, οι επίσκοποι, οι οποίοι ήταν και κοσμικοί άρχοντες, ασκούσαν και δικαστικές λειτουργίες στην περιοχή δικαιοδοσίας τους. Στο δικαστήριο της κομητείας ο επίσκοπος προέδρευε μαζί με το σερίφη και έκρινε τις διάφορες υποθέσεις που προέκυπταν στην περιοχή δικαιοδοσίας του. Το επισκοπικό δικαστήριο έκρινε πρακτικά και πνευματικά ζητήματα, αν και οι παραβάσεις που σχετίζονταν με ηθικά και πνευματικά θέματα τοποθετούνταν πρώτες στην ημερήσια διάταξη, ως σημαντικότερες. Στα 1070, ο Γουλιέλμος Α΄ (1028-1087) διέταξε ότι θα έπρεπε να χωριστούν οι υποθέσεις που αφορούσαν κληρικούς από αυτές που αφορούσαν λαϊκούς, με τις μεν να κρίνονται από τους εκκλησιαστικούς δικαστές και τις δε από τα βασιλικά ή τα χωροδеспοτικά δικαστήρια. Αυτή ήταν μια προσπάθεια να περιοριστεί η δικαιοδοσία της Εκκλησίας στον τομέα της εφαρμογής του δικαίου, η οποία τη επέφερε και μεγάλα οικονομικά κέρδη από την επιβολή δικαστικών τελών⁷⁸.

Οι προσπάθειες, όμως, της αγγλικής βασιλικής εξουσίας να περιορίσει την εδραίωση του εκκλησιαστικού δικαστικού συστήματος δεν στέφθηκαν με επιτυχία. Μέχρι το τέλος του 12^{ου} αιώνα στην Αγγλία είχε συγκροτηθεί ένα οργανωμένο εκκλησιαστικό δικαστικό σύστημα, με αυστηρή ιεραρχία. Στο χαμηλότερο επίπεδο βρίσκονταν οι αρχιδιάκονοι οι οποίοι ηγούνταν δικαστηρίων που ασχολούνταν με ηθικά και πειθαρχικά ζητήματα. Στη συνέχεια υπήρχαν τα δικαστήρια των

⁷⁷ Nicholas 293

⁷⁸ Baker 127

επισκόπων, στα οποία επικεφαλής ήταν δικαστές με υψηλού επιπέδου γνώσεις στο κανονικό δίκαιο, οι οποίοι έκριναν μηνύσεις και αγωγές σχετικές με υποθέσεις γάμου και δυσφήμισης. Έφεση στις υποθέσεις των επισκόπων μπορούσε να κάνει ένας από τους δύο αρχιεπισκόπους, αυτές που ελήφθησαν στην επαρχία του York αποτεινόνταν στο δικαστήριο του York και αυτές από την επαρχία του Canterbury στο δικαστήριο του Arches. Οι αποφάσεις από αυτά τα δικαστήρια μπορούσαν μετά από έφεση να κριθούν από τον πάπα⁷⁹.

Από τις αλλαγές που προωθούσε η παπική Εκκλησία σε σχέση με την δικαστική διαδικασία υπήρξαν τρεις που δεν εφαρμόστηκαν από το αγγλικό δίκαιο το 12^ο, αλλά αργότερα κατά το 14^ο αιώνα. Όσον αφορά την εξεταστική διαδικασία, τα αγγλικά εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν εφάρμοσαν την προϋπόθεση ότι κάθε κατηγορία έπρεπε να πιστοποιείται από τουλάχιστον δύο μάρτυρες. Επίσης, στην Αγγλία οι εναγόμενοι δεν είχαν το δικαίωμα να καταθέσουν για να υποστηρίξουν τον εαυτό τους. Τέλος, η σημαντικότερη διαφοροποίηση της Αγγλίας είναι ότι εκεί οι κοινότητες διατήρησαν το ρόλο τους και το δικαίωμα λόγου και συμμετοχής στη δικαστική διαδικασία μέσα από το θεσμό των ενόρκων⁸⁰.

Συνοψίζοντας την παρουσίαση της λειτουργίας των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, η διαδικασία που ακολουθούνταν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια επηρεάστηκε από το ρωμαϊκό δίκαιο και από τον τρόπο που κρίνονταν οι υποθέσεις στα δικαστήρια των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων. Μέσα στο 12^ο και το 13^ο αιώνα διευκρινίστηκαν όχι μόνο το θρησκευτικού χαρακτήρα θεωρητικό της πλαίσιο, αλλά και τα πρακτικά ζητήματα που αφορούσαν τη δικαστική διαδικασία και την καθιστούσαν αποτελεσματική. Στα εκκλησιαστικά δικαστήρια των τελών του μέσου και του ύστερου Μεσαίωνα οι δικαστές ήταν επιφορτισμένοι με το καθήκον να διεξάγουν οι ίδιοι την απαιτούμενη έρευνα προκειμένου να εξετάσουν τους διάδικους, αλλά και να διαλευκάνουν θέματα που παρέμεναν κρυφά και ανομολόγητα. Μεγάλη έμφαση δόθηκε στην ανάκριση και στις ερωτήσεις που έπρεπε να τεθούν στους διάδικους και τους μάρτυρες, πέρα από τις καταθέσεις που είχαν αυτοί δώσει αυτοβούλως. Όλα τα στοιχεία που συγκεντρώνονταν έπρεπε να καταγράφονται. Σταδιακά, η όλη διαδικασία απέκτησε ένα σύνθετο τεχνικό χαρακτήρα και ήταν απαραίτητοι ειδικά καταρτισμένοι αξιωματούχοι, δικαστές και δικηγόροι προκειμένου να τη φέρουν εις πέρας⁸¹.

Το 12^ο αιώνα προέκυψε η ανάγκη να οριστεί η δικαστική διαδικασία που θα ακολουθούνταν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια, να δημιουργηθούν δηλαδή οι κανόνες που θα έπρεπε να ισχύουν σε όλα τα εκκλησιαστικά δικαστήρια της δυτικής

⁷⁹ Baker 127-8

⁸⁰ Faculty.cua.edu/pennington/Law508/profess1

⁸¹ Stein 58

Ευρώπης. Δεδομένου ότι το κανονικό δίκαιο υστερούσε σε αυτόν τον τομέα, πολλά ήταν τα στοιχεία που υιοθετήθηκαν από το αστικό δίκαιο. Ένα σχετικό κείμενο ήταν το *Excerpta Legum*, που έγραψε ο Βούλγαρος (Bulgarus), στο οποίο αναπτύχθηκαν θέματα, όπως ποια ήταν τα άτομα που θα συμμετείχαν σε μια δίκη, πώς θα παρουσιάζονταν οι καταθέσεις και τα επιχειρήματα κατηγορίας και υπεράσπισης, πώς θα λαμβάνονταν οι αποφάσεις από τους δικαστές και πώς θα ορίζονταν οι κατάλληλες ποινές. Ένα άλλο στοιχείο που ορίστηκε στο συγκεκριμένο έργο ήταν ότι στις περιπτώσεις που τα στοιχεία που παρατίθεντο ήταν ελλιπή, τότε θα έπρεπε να αξιολογείται ο όρκος σαν ύστατο μέσο αναζήτησης της αλήθειας⁸².

Σχετικές πραγματείες εξακολούθησαν να γράφονται και το 13^ο αιώνα, οι οποίες επιχείρησαν να προσδώσουν και θεωρητικά επιχειρήματα που αιτιολογούσαν τη δομή της δικαστικής διαδικασίας στα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Σαν υπέρτατη αρχή τους παρουσίαζαν το καθήκον των δικαστών να βασίζονται στις αποφάσεις τους στα στοιχεία που παρουσίαζαν οι διάδικοι και όχι στις προσωπικές τους πεποιθήσεις. Το ζήτημα, πέρα από τους νομομαθείς, απασχόλησε και τους πάπες οι οποίοι προσλάμβαναν ειδικά καταρτισμένους νομοθέτες και δικαστές ικανούς να εφαρμόζουν με ακρίβεια το κανονικό δίκαιο, να προασπίσουν τα δικαιώματα των ατόμων που αποτεινόνταν στα δικαστήρια της Εκκλησίας και ταυτόχρονα να ενισχύουν το κύρος του κανονικού δικαίου. Η έμφαση που δόθηκε στο συγκεκριμένο θέμα είχε ως αποτέλεσμα κατά τον ύστερο Μεσαίωνα να έχουν επιλυθεί τα περισσότερα από τα διαδικαστικά και πρακτικά προβλήματα που είχαν τεθεί και να έχουν οριστεί οι αρχές που καθόριζαν τη λειτουργία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων⁸³.

Ένα ακόμη θέμα που απασχόλησε τους μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου του 14^{ου} αιώνα ήταν τα δικαιώματα των διαδίκων κατά τη δικαστική διαδικασία. Σύμφωνα με το ρωμαϊκό δίκαιο, οι διάδικοι δεν μπορούσαν να εκφράσουν τις ενστάσεις τους ή να ζητήσουν αναβολή της διαδικασίας εύκολα. Αντιθέτως, οι κανόνες που συγκροτήθηκαν το Μεσαίωνα έδιναν στους διάδικους μια πληθώρα μέσων τα οποία τους επέτρεπαν να επηρεάσουν την εξέλιξη και το ρυθμό μιας δίκης. Ιδιαίτερα οι εναγόμενοι μπορούσαν να εκφράσουν τις ενστάσεις τους προς τον ενάγοντα, το δικαστή, τους μάρτυρες και συνεπώς να καθυστερήσουν ή να επηρεάσουν την εξέλιξη μιας δίκης⁸⁴.

Λαμβάνοντας υπόψη μας τις θέσεις που εξέφρασαν οι μελετητές του κανονικού δικαίου από το 12^ο, το 13^ο και το 14^ο αιώνα παρατηρούμε μια σταδιακή μετατόπιση του ενδιαφέροντός τους σχετικά με τη δικαστική διαδικασία. Οι

⁸² Peters 41

⁸³ Stein 57

⁸⁴ Faculty.cua.edu/pennington/Law508/profess1

μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου του 12^{ου} αιώνα ασχολήθηκαν με την ενίσχυση του κύρους του εκκλησιαστικού δικαίου, που απέκτησε έναν πιο ακαδημαϊκό και ορθολογιστικό χαρακτήρα. Το 13^ο αιώνα τα θέματα που τους απασχόλησαν αφορούσαν τη δικαστική διαδικασία η οποία έπρεπε να καταστεί όσο το δυνατό πιο τυποποιημένη, οργανωμένη, αξιόπιστη και αποτελεσματική. Έχοντας επιτύχει τα παραπάνω, οι μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου του 14^{ου} αιώνα προχώρησαν σε ζητήματα δικαιωμάτων των διαδίκων και ιδιαίτερα των κατηγορουμένων, σε μια προσπάθεια που αποσκοπούσε στην, θεωρητική τουλάχιστον, τελειοποίηση του εκκλησιαστικού δικαστικού συστήματος.

4. Η προσαγωγή των κατηγορουμένων για ερωτική παραβατική συμπεριφορά στα εκκλησιαστικά δικαστήρια της Αγγλίας κατά των ύστερο Μεσαίωνα.

A. Οι καταγγελίες ερωτικών παραβάσεων στα εκκλησιαστικά δικαστήρια της Αγγλίας από λαϊκούς και οι αυτεπάγγελτες διώξεις.

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, κατά τον ύστερο Μεσαίωνα υπήρχε ένα σαφές νομοθετικό πλαίσιο που παρείχε απαντήσεις αναφορικά με την κρίση των υποθέσεων που προσάγονταν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Όπως και για άλλα ηθικά ζητήματα, έτσι και για την κρίση των ερωτικών παραβάσεων οι διαδικασίες ήταν σε ένα βαθμό τυπικές και προκαθορισμένες. Περισσότερο δύσκολο ήταν να εντοπιστούν και να καταγγελθούν οι παράνομες σεξουαλικές συμπεριφορές, καθώς καλύπτονταν από μυστικότητα λόγω της ιδιωτικής φύσης τους.

Σε θεωρητικό επίπεδο οι υποθέσεις έφταναν στο δικαστήριο με δύο τρόπους. Από τη μια ήταν οι μηνύσεις που γίνονταν από ανθρώπους που είτε είχαν πέσει θύματα, όπως σε περιπτώσεις βιασμών, μοιχείας και παιδερασίας, είτε είχαν με κάποιο τρόπο πληροφορηθεί τέτοιες ενέργειες. Από την άλλη βρίσκονταν οι λεγόμενες *ex officio* υποθέσεις, στις οποίες το ίδιο το δικαστήριο καλούσε τον εναγόμενο να παρουσιαστεί προς κρίση⁸⁵. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η δεύτερη περίπτωση αντικατοπτρίζει περισσότερο τη νομική θεωρία παρά την κοινωνική πραγματικότητα της εποχής που μελετάμε. Αν και οι περισσότερες υποθέσεις δρομολογήθηκαν από ιδιώτες, δηλώθηκαν από τους δικαστικούς αξιωματούχους ως *ex officio* υποθέσεις. Ο R.L. Poos, ο οποίος έχει μελετήσει εκτεταμένα το θέμα σε σχέση με τα εκκλησιαστικά δικαστήρια της Αγγλίας, υποστηρίζει ότι αυτό συνέβαινε κυρίως στις υποθέσεις που αφορούσαν μοιχεία και προγαμιαίες σχέσεις⁸⁶.

⁸⁵ Helmholz 123

⁸⁶ Poos 1995, 587

Όσον αφορά τα αίτια που υπαγόρευαν το συγκεκριμένο χαρακτήρα καταγγελιών, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι οι συγκεκριμένες κατηγορίες ήταν δύσκολο να αποδειχτούν. Μια εκτός γάμου εγκυμοσύνη ή η γέννηση ενός εξώγαμου παιδιού ήταν αυτονόητο ότι θα μαθαινόταν. Το άτομο και συγκεκριμένα η γυναίκα που το βίωνε γνώριζε ότι ήταν πολύ πιθανό να εντοπιστεί και να οδηγηθεί στο δικαστήριο⁸⁷. Τα πράγματα, όμως, ήταν διαφορετικά για τη μοιχεία και τις προγαμιαίες σχέσεις. Αυτά τα παραπτώματα δεν ήταν εμφανή, όπως η περίπτωση ενός νεογέννητου εξώγαμου μωρού. Επίσης, όταν αυτά καταγγέλλονταν, αναπόφευκτα θα κατηγορούνταν και κάποιος άνδρας. Είναι λογικό, λοιπόν, να φοβάται ο κατηγορος την οργή των κατηγορουμένων και ιδίως των ανδρών που ήταν πιθανότερο να γίνουν εκδικητικοί στη συνέχεια. Το γεγονός, λοιπόν, ότι οι υποθέσεις καταγγέλλονταν από ιδιώτες αλλά παρουσιάζονταν σαν αυτεπάγγελτες ενέργειες του δικαστηρίου, θα πρέπει να λειτουργούσε ως κάλυψη, προκειμένου να παραμείνει κρυφή η ταυτότητα των κατηγορών. Παρόλα αυτά, αυτό δεν ήταν πάντοτε εφικτό και δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που τα άτομα που είχαν προσαχθεί στη συνέχεια πληροφορήθηκαν ποιοι ήταν οι κατηγοροί τους και τους κατήγγειλαν με τη σειρά τους ως συκοφάντες.

Στο σημείο αυτό θα περιγραφεί η διαδικασία με την οποία αρχικά διαδίδονταν και στη συνέχεια καταγγέλλονταν οι ερωτικές παραβάσεις στην Αγγλία του όψιμου Μεσαίωνα. Η ιδιωτική ζωή των ανθρώπων πάντοτε προκαλούσε το ενδιαφέρον του περίγυρού τους. Το κουτσομπολιό, δηλαδή η περιέργεια να μάθουν οι άνθρωποι τι ασυνήθιστο μπορεί να συμβαίνει σε κάθε σπίτι ή σχέση και η διάθεση να διαδίδονται μεγαλοποιημένες εκδοχές του τι έχει δει ή φανταστεί κάποιος, δεν αποτελεί σύγχρονο φαινόμενο. Οι περισσότερες υποθέσεις που οδηγήθηκαν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια είχαν πρώτα διαδοθεί ως φήμες στις τοπικές κοινωνίες όπου ζούσαν οι κατηγορούμενοι και στη συνέχεια καταγγέθηκαν στις αρχές. Κάποιες φορές οι κατηγοροί παρουσιάζονταν στους εκκλησιαστικούς δικαστές και περιέγραφαν τι είχαν δει ή ακούσει. Άλλες φορές φρόντιζαν απλώς να ακουστεί η καταγγελία στο χώρο της Εκκλησίας, πράγμα που σήμαινε ότι το πιθανότερο ήταν να φτάσει και στα αυτιά κάποιου ιερέα, που θα την παρέπεμπε στη συνέχεια προς εξέταση⁸⁸.

Αναφορές σε τέτοιες έμμεσες καταγγελίες έχουμε σε έγγραφα που συντάχθηκαν από τους αξιωματούχους των εκκλησιαστικών δικαστηρίων. Σε αυτά μπορούμε να δούμε τους χώρους αλλά και τον τρόπο με τον οποίο πληροφορούνταν τα ερωτικά παραπτώματα των ενοριτών τους. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια των εσπερινών σε μια Εκκλησία του Wisbeck, το 1469, ο John Freman αποκάλυψε «βρωμερή πόρνη» τη Margaret, γυναίκα του John Dygby, πράγμα που προκάλεσε

⁸⁷ Ingram 98

⁸⁸ Poos 585

«μεγάλο σούσουρο μέσα στην Εκκλησία» και έφτασε μέχρι τα αυτιά του ιερέα⁸⁹. Παρόμοια στοιχεία αναφέρονται και σε ένα έγγραφο από το Wretton, στο Norfolk, στο οποίο ένας μάρτυρας που κλήθηκε να παραστεί σε δίκη ανέφερε ότι ο Robert Heggrene κατηγορούσε για ανηθικότητα διάφορους ενορίτες, παρόντος του ενοριακού εφημερίου⁹⁰. Από τα ίδια τα δικαστικά έγγραφα, λοιπόν, διαφαίνεται ότι οι κατηγοροί δεν ήταν απαραίτητο να ακολουθήσουν μια τυπική διαδικασία καταγγελίας και να εμφανιστούν μπροστά στους εκκλησιαστικούς δικαστές ως ενάγοντες. Ο χώρος του ναού ήταν επίσης κατάλληλος, καθώς η έμμεση απόδοση κατηγοριών σε κάποιο πρόσωπο, παρόντος κάποιου κληρικού, οδηγούσε στο ίδιο αποτέλεσμα. Από εκεί και πέρα, η διαδικασία ήταν απλή. Το θέμα τίθετο προς έρευνα στην επιτροπή του εκκλησιαστικού δικαστηρίου και οι κατηγορούμενοι καλούνταν να εμφανιστούν στο δικαστήριο για να κριθούν.

Αφού αναφέρθηκε πως έφταναν οι πληροφορίες στα εκκλησιαστικά δικαστήρια, θα περάσουμε στα είδη των παράνομων ερωτικών πράξεων που καταγγέλλονταν. Χαρακτηριστικές είναι κάποιες περιπτώσεις καταγγελιών από αποσπάσματα εγγράφων που δημοσιεύονται από τον Poos⁹¹. Στο Durham το 1454, ο Walter Blythorne υποστήριξε ότι είχε δει τον Thomas Bedforth και την Joan Bernarde να στέκονται και να μιλούν ανάμεσα στις 10 και 11 το βράδυ, ώρα που θεώρησε ύποπτη⁹². Στο Barking στα 1497 ο John Waller κατηγορήσε τη Cecilia Wynge ότι είναι πόρνη και ότι την είδε να κυκλοφορεί μαζί με κάποιο άνδρα⁹³. Στο Wretton (Norfolk) στα 1509, ο William Sparke ανέφερε ότι κάποια φορά σε μια επίσκεψη στο σπίτι του Tetill χτύπαγε την πόρτα και η γυναίκα του δεν του άνοιξε. Μετά είδε τον Adam Lawse και την Awdry Tetill, σύζυγο του προαναφερθέντα, να βγαίνουν πίσω από μια μουριά. Σε μια αντίστοιχη υπόθεση δυσφήμισης του 1520, από το Haddenham, στο Buckinghamshire, ο ενάγων υποστήριξε ότι είχε δει τον εναγόμενο να ερωτοτροπεί σε ένα χωράφι⁹⁴.

Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια θα πρέπει να είχαν υπόψη τους τα δίκτυα φημολογίας που λειτουργούσαν στην εκάστοτε περιοχή κι επίσης ότι τα όσα καταγγέλλονταν πιθανότατα περιείχαν και πολλές αναλήθειες. Παρόλα αυτά, από τον αριθμό των υποθέσεων που εκδίκασαν, προκύπτει ότι τα εκκλησιαστικά δικαστήρια έδιναν βαρύνουσα σημασία στις καταγγελίες που γίνονταν από άτομα του κοινωνικού περίγυρου των κατηγορουμένων, όπως γείτονες, υπηρέτες,

⁸⁹ «...et hoc causabat magnum tumulum in ecclesia», Cambridgeshire Record Office, κωδ. WR:C2, φ. 19v, στο: Poos 599

⁹⁰ Εκδ. Stone- Cozenis-Hardy, εγγρ. αρ. 140, στο: Poos 602

⁹¹ 603

⁹² «...stantes et loquentes incogrie inter horas decimas et undecimas de nocto», εκδ. University of Durham, Department of Palaeography and Diplomatic, *Court Book of Priors Official*, φ. 50v, στο: Poos 591

⁹³ Guildhall Library, Λονδίνο, κωδ. MS 9064/7, φ. 69v, στο: Poos 603

⁹⁴ Εκδ. Elvey εγγρ. 258, 317

συνεργάτες ή συγγενείς τους. Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση δύο υπηρετριών που εργάζονταν στο ίδιο σπίτι στο Durham, το 1493. Οι γυναίκες αυτές έφτασαν μέχρι το εκκλησιαστικό δικαστήριο, καθώς η μία κατηγορήσε την άλλη ότι ήταν μια κοινή πόρνη που σύναπτε ερωτικές σχέσεις με τον οποιονδήποτε⁹⁵. Μια άλλη περίπτωση είναι της Margaret Coryor από το Wisbech, που συχνά διέδιδε ψεύδη για την ερωτική ζωή των γειτόνων της, οι οποίοι οδηγήθηκαν ο καθένας με τη σειρά του στο τοπικό εκκλησιαστικό δικαστήριο⁹⁶. Μια τελευταία περίπτωση που περιέχει κατηγορίες που διατυπώθηκαν ανάμεσα σε συναδέλφους αφορά τον John Taylor που το 1496 μέσα στο εργαστήρι του στο Walden κατήγγειλε τη γυναίκα ενός συναδέλφου ότι είναι πόρνη κι έχει παράνομο δεσμό με ιερέα⁹⁷.

Αυτό που παρατηρείται στις περιπτώσεις που παρατέθηκαν είναι ότι, εκτός από την τελευταία καταγγελία, οι μάρτυρες δεν κατηγορούσαν στην ουσία ανθρώπους που εθεάθησαν να διαπράττουν κάποιο αδίκημα. Ανέφεραν συμπεριφορές που τους φάνηκαν ύποπτες, γυναίκες να μιλούν με άνδρες σε περίεργα μέρη και ώρες ή να βρίσκονται μόνοι τους σε μέρη μοναχικά αλλά όχι κάποια ερωτική πράξη. Εκτός από την περίπτωση που γίνεται λόγος για δύο άτομα που εθεάθησαν να έχουν παράνομη ερωτική επαφή, στις υπόλοιπες καταγγέλλονται απλώς οι υποψίες του μάρτυρα. Το πόσο αξιόπιστες μπορούσαν να θεωρηθούν αυτές οι μαρτυρίες είναι ένα ερώτημα που αναπόφευκτα προκύπτει.

Η τακτική των δικαστών, για τη συγκέντρωση καταγγελιών φαίνεται να εμπεριείχε την άποψη ότι «όπου υπάρχει καπνός θα υπάρχει και φωτιά», και άρα ότι θα έπρεπε να αξιοποιήσουν οποιαδήποτε πληροφορία. Όπως προκύπτει και από τα συγκεκριμένα έγγραφα, ο λόγος για τον οποίο λάμβαναν υπόψη τους κάθε καταγγελία ήταν η δική τους αδυναμία να εντοπίσουν τέτοιες υποθέσεις. Άλλωστε, ένας εκκλησιαστικός κριτής, ο Ιάκωβος Μενόχιος (Jacobus Menochius), το 17^ο αιώνα, ανέφερε πως επειδή η μοιχεία και η παράνομη συνουσία είναι πράξεις που λαμβάνουν χώρα μυστικά, είναι δύσκολο να αποδειχτούν⁹⁸. Άρα, και μετά το τέλος του Μεσαίωνα τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν είχαν βρει τον τρόπο να εντοπίζουν τους παραβάτες χωρίς τις καταγγελίες λαϊκών.

⁹⁵ University of Durham, Department of Palaeography and Diplomatic, *Court Book of Priors Official*, φ. 50v, στο: Poos 591

⁹⁶ Cambridgeshire Record Office, κωδ. W/R C2, φ. 4v, στο: Poos, 598

⁹⁷ Guildhall Library, κωδ. MS 9065, φ. 261- 263v, στο: Poos 601

⁹⁸ Poos, 591

B. Η δυσφήμιση ατόμων για ερωτική ανηθικότητα. Μια συνηθισμένη πρακτική στην Αγγλία του ύστερου Μεσαίωνα.

Στο σημείο αυτό θα αναφερθούν κάποιες κοινές δομές που υπάρχουν στις περιπτώσεις δυσφήμισης που έχουν μελετηθεί. Για το θέμα αυτό είναι ιδιαίτερα βοηθητικά τα στατιστικά δεδομένα και οι πίνακες που συγκρότησε ο Poos, μετά από την μελέτη εκατοντάδων υποθέσεων που προέρχονται από τα πρακτικά εκκλησιαστικών δικαστηρίων που λειτουργούσαν σε διαφορετικές περιοχές της Αγγλίας κατά τον όψιμο Μεσαίωνα⁹⁹. Από τα συγκεκριμένα στοιχεία προκύπτει ότι αντικείμενο δυσφήμισης σε περιπτώσεις σεξουαλικών παραπτωμάτων γίνονταν ως επί το πλείστον οι γυναίκες, ενώ οι άντρες κατηγορούνταν συχνότερα για έλλειψη ειλικρίνειας, απάτες και άλλα κοσμικά εγκλήματα.

Από τους πίνακες, όμως, προκύπτει και η περίπτωση ενός ιδιαίτερα ενδιαφέροντος παραπτώματος: ένας μεγάλος αριθμός ατόμων οδηγήθηκε στο δικαστήριο με την κατηγορία της συκοφαντίας. Τα άτομα που προσάγονταν σε τέτοια περίπτωση, ήταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία γυναίκες, που είχαν προηγουμένως καταγγείλει άλλες γυναίκες για παράνομες σεξουαλικές πράξεις. Και σε αυτό το σημείο θα αναφέρουμε κάποιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις. Στο Abington, το 1421, η Sara Sale οδηγήθηκε στο δικαστήριο διότι είχε προηγουμένως καταγγείλει την παράνομη σχέση που είχε μια γυναίκα με δύο άνδρες, χωρίς να είναι παντρεμένη με κάποιον αυτών. Οι άνθρωποι αυτοί αφού κρίθηκαν και αθωώθηκαν από τον υπάλληλο του επισκόπου, ζήτησαν της τιμωρία της Salle για την δυσφήμιση αλλά και για τα χρήματα που είχαν χάσει¹⁰⁰. Ομοίως, το 1496 στο Durham η Christina Fressel οδήγησε στο δικαστήριο τη Joan Lambert, διότι την είχε ψευδώς κατηγορήσει ότι ήταν ερωμένη του άνδρα της. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να χάσει η Christina την καλή της φήμη και «να σκανδαλίσει την ψυχή της», όπως αναφέρεται στο σχετικό δικαστικό έγγραφο¹⁰¹.

Τα στοιχεία αυτά γεννούν σημαντικά ερωτήματα σχετικά με το αν το φύλο του ενάγοντα και του εναγόμενου μπορούσε να επηρεάσει τη στάση του εκκλησιαστικού δικαστηρίου. Καταρχάς, το ότι οι γυναίκες είναι εκείνες που κατηγορούνται για ερωτική ανηθικότητα, οπωσδήποτε δεν μπορεί να αποτελέσει ένδειξη ότι η παραβατικότητα τους ήταν μεγαλύτερη από την ανδρική. Άρα, είτε

⁹⁹ 594

¹⁰⁰ «...posuit diversa articula in officio Episcopi Eliensis inguste...per quas certifications...per diterunt denarios...est communis garulatrix e scandalizatrix...», Cambridgeshire Record Office, κωδ. 619/MS, στο: Poos 590

¹⁰¹ «...publice predicat quod vidit maritum suum carnaliter communicare cum predita Christiana» και «Christina Fresell actrix...delecta de crimine fornicationis...», University of Durham, Department of Palaeography and Diplomatic, *Court Book of Priors Official*, φ. 97 και 97v, στο: Poos 593

αποτελούσαν τα εύκολα θύματα είτε αυτό είναι ενδεικτικό για την αμφισβήτηση της ηθικής του γυναικείου φύλου από τη μεσαιωνική κοινωνία.

Το δεύτερο στατιστικό στοιχείο που μας προκαλεί εντύπωση είναι ότι είναι πολύ περισσότερες οι γυναίκες από τους άνδρες που δικάστηκαν επειδή είχαν καταθέσει ψευδή στοιχεία στο δικαστήριο. Αν μελετήσει κανείς τις πηγές που αναφέρουν τις καταγγελίες που έγιναν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια, βλέπουμε ότι και οι άνδρες κατηγορούσαν ψευδώς συμπολίτες τους, αλλά σπάνια τιμωρούνταν γι' αυτό. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την περίπτωση κάποιου Thomas από το Leeds ο οποίος είχε κατηγορήσει την Alice Daunce για πορνεία. Μετά την αθώωση της, η Alice τον κατήγγειλε με τη σειρά της, καθώς, λόγω των άδικων κατηγοριών του, είχε δικαστεί και είχε χάσει χρήματα¹⁰². Αυτή είναι μια από τις λίγες περιπτώσεις καταδικασμένων ανδρών συκοφαντών που εντοπίσαμε. Άρα θα πρέπει να μας απασχολήσει, για ποιο λόγο σπανίως αμφισβητούνταν η αξιοπιστία και απαιτούνταν η τιμωρία των ανδρών, σε αντίθεση με τις γυναίκες κατηγορούσες.

Σχετικά στοιχεία παρουσιάζονται και στο δεύτερο πίνακα που παραθέτει ο Poos¹⁰³. Εδώ έχουμε ποσοστιαία δεδομένα που προκύπτουν από δικαστικά έγγραφα από το Wisbeck (1460-1479), το Durham (1435- 1456 και 1487-1498) και το Λονδίνο (1496-97). Αυτό που είναι εμφανές στους πίνακες αυτούς είναι ότι αν και γενικότερα είναι μεγαλύτερος ο αριθμός των ανδρών που κατηγορήθηκαν για διάφορα εγκλήματα, οι γυναίκες είναι εκείνες που σε συντριπτική πλειοψηφία προσάγονται ως δυσφημίστριες. Συγκεκριμένα, από τις 102 υποθέσεις δυσφήμισης σε 77 κατηγορήθηκαν γυναίκες, σε 13 άνδρες και σε 12 ζευγάρια. Είναι ξεκάθαρη, λοιπόν, η πλειοψηφία των γυναικών. Αν συγκρίνουμε αυτά τα δεδομένα με τον πρώτο πίνακα του ίδιου άρθρου, παρατηρούμε ότι οι γυναίκες υπερισχύουν και πάλι σαν κατηγορούμενες για θέματα ερωτικής παραβατικότητας. Τα δεδομένα δεν είναι δυνατό να είναι τυχαία. Αυτό που προκύπτει είναι ένας σχηματικός διαχωρισμός των εγκλημάτων βάσει φύλου, ο οποίος αντικατοπτρίζει πώς αντιλαμβάνονταν τις αδυναμίες των δύο φύλων η μεσαιωνική κοινωνία. Οι άνδρες έρεπαν προς την απάτη και τη βία και οι γυναίκες προς την ερωτική ανηθικότητα και το κουτσομπολιό.

Οι δυσφημίστριες αντιμετωπίζονταν με μεγάλη απαξίωση από τον κοινωνικό τους περίγυρο, σε περίπτωση που αποκαλύπτονταν ότι είχαν καταγγείλει ψευδώς κάποιο πρόσωπο, όπως διαφαίνεται στις πηγές που περιλαμβάνουν το κατηγορητήριο εναντίον τους. Χαρακτηριστικό για το θέμα είναι ένα δικαστικό έγγραφο του 1469, από το Wisbeck, στο οποίο αναφέρεται ότι η Margaret Coryor

¹⁰² "...vocando ipsam meretricem...per quod eadem Alicia summonita fuit ad respondendum coram iudicibus ecclesiasticis e amisit..." , West Yorkshire Archives Leeds, κωδ. DB205/4, στο: Poos, 590

¹⁰³ 1995, 597

χαρακτηρίστηκε από τους γείτονες της σαν ένα ανήθικο και κακόβουλο άτομο, που συνήθιζε να διαδίδει ψεύδη και να δημιουργεί προβλήματα¹⁰⁴. Αλλά και στο Uxbridge το 1497, η Beatrice Colyns κατηγορήθηκε στο εκκλησιαστικό δικαστήριο ότι ήταν μια κακιά γυναίκα που έβριζε τους γείτονες της στον περίγυρο και στις αρχές¹⁰⁵. Οι πηγές που περιέχουν κατηγορίες ενάντια συκοφαντριών τις παρουσιάζουν ως πλάσματα ποταπά, χαμηλού πνευματικού επιπέδου, που με χαιρεκακία κατέστρεφαν την υπόληψη των άλλων και τους δημιουργούσαν μεγάλα προβλήματα, καθώς τα λόγια τους είχαν συχνά το αποτέλεσμα να οδηγούνται αθώοι στο δικαστήριο. Επιπρόσθετα, οι άνθρωποι που είχαν συκοφαντηθεί φαίνεται πως έμμεσα κατέκριναν την τακτική των εκκλησιαστικών δικαστών να αξιοποιούν οποιαδήποτε πληροφορία, καθώς οι δυσφημίστριες προβάλλονται από τους κατηγορούς τους ως αναξιόπιστοι μάρτυρες, από τους οποίους θα έπρεπε να προστατέψει τους εναγόμενους το δικαστήριο.

Παρά τις εκκλήσεις τέτοιου περιεχομένου, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια εξακολούθησαν να εφαρμόζουν αυτή την τακτική σε όλο τον ύστερο Μεσαίωνα. Δέχονταν να ακούσουν άτομα ακόμη και όταν γνώριζαν ότι είχαν τη φήμη του συκοφάντη, λάμβαναν υπόψη τις κατηγορίες τους και προσήγαν τα άτομα που κατηγορούνταν. Η μέθοδος των εκκλησιαστικών δικαστών για τον εντοπισμό των παραβατών μας δίνει μια εικόνα σπασμωδικών χειρισμών, καθώς άκουγαν τους πάντες και προσήγαν τους πάντες στην προσπάθειά τους να εξοβελίσουν κάθε τι μη ηθικό. Επιπρόσθετα, από τα συγκεκριμένα έγγραφα αποκαλύπτονται δύο σημαντικά στοιχεία. Αφενός, παρατηρούμε τη συμμετοχή των λαϊκών στη δικαστική διαδικασία, καθώς είχαν τη δυνατότητα να καταγγείλουν τα άτομα με τα οποία είχαν διαταραγμένες προσωπικές σχέσεις· αφετέρου, παίρνουμε την εικόνα ενός ανοργάνωτου δικαστικού συστήματος που δεν φαίνεται να αξιολογεί τις υποθέσεις πριν τις δικάσει. Η εναλλαγή της θέσης των κατηγορών σε κατηγορούμενους αντικατοπτρίζει επίσης μια τάση να αποδοθεί αυτή η αδυναμία σε λάθη λαϊκών που εσφαλμένα κατηγορήσαν συνανθρώπους τους.

Αυτή η τάση διαφαίνεται ξεκάθαρα στο σώμα των εγγράφων από δικαστήριο του Λονδίνου που μελέτησε ο Poos. Από τις 76 περιπτώσεις προσαγωγής δυσφημιστών, οι 21 συμπληρώνονται από ακόμη μια κατηγορία. Σε 8 περιπτώσεις κάποιες γυναίκες κατηγορούνται για βωμολοχία ή για προαγωγή κάποιου άλλου προσώπου στην πορνεία, σε 6 για πορνεία, σε 6 για μοιχεία, σε μια για παράνομη εκτός γάμου ερωτική σχέση, σε μια για βίαιη διακοπή της Θείας Λειτουργίας και σε μια τελευταία για κακή και βίαιη συμπεριφορά προς το σύζυγο. Είναι προφανές, λοιπόν, ότι τα άτομα που είχαν προηγουμένως θεωρηθεί αξιόπιστοι μάρτυρες από το δικαστήριο στη συνέχεια παρουσιάζονταν ως άτομα αμφιβόλου ηθικής. Σε ένα οργανωμένο σύστημα, κάτι τέτοιο θα ακύρωνε ή θα αφαιρούσε ένα μέρος από το

¹⁰⁴ Cambridgeshire Record Office, κωδ. W/R:C2, Φ. 4V, στο: Poos 598

¹⁰⁵ Guildhall Library, Λονδίνο, κωδ. MS 9064/7, φ. 26, στο: Poos 599

κύρος των δικαστών αλλά και από το δίκαιο των αποφάσεων που είχαν ληφθεί, αλλά κάτι τέτοιο δεν παρατηρείται στις περιπτώσεις που μελετήθηκαν.

Ένα τελευταίο στοιχείο που στηρίζει την αναντιστοιχία στη στάση των εκκλησιαστικών δικαστηρίων του όψιμου Μεσαίωνα αφορά τις δεδηλωμένες θέσεις της Εκκλησίας απέναντι στη φημολογία. Εκπρόσωποι του κλήρου είχαν επανειλημμένα καταφερθεί εναντίον της, θεωρώντας την κακόβουλη πρακτική που είχε συχνά αποτέλεσμα την ενοχοποίηση αθώων. Το ζήτημα αυτό συζητήθηκε ακόμη και σε μεγάλης εμβέλειας εκκλησιαστικές συνόδους. Μια σχετική απόφαση αναφέρεται στον 1222^ο Κανόνα της Οξφόρδης, όπου τονίζεται ότι μέσω του κουτσομπολιού ψευδείς κατηγορίες επιρρίπτονται σε καλούς και ηθικούς ανθρώπους¹⁰⁶. Αυτό το διάταγμα αποτέλεσε στη συνέχεια τη βάση για πολλά σχετικά κηρύγματα των κληρικών. Παρόλα αυτά, βλέπουμε ότι τα εκκλησιαστικά δικαστήρια παρέβλεπαν αυτή την επίσημη θέση και αξιοποιούσαν τακτικά το κουτσομπολιό ως μέσο συλλογής στοιχείων.

Βέβαια, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι στόχος μας στη συγκεκριμένη ενότητα δεν ήταν να υποστηρίξουμε ότι όλοι οι κατηγοροί που παρουσιάστηκαν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια ήταν αναξιόπιστοι, ούτε ότι οι αδυναμίες των εκκλησιαστικών δικαστών να εντοπίσουν οι ίδιοι ερωτικές παραβάσεις συνιστούν ότι δεν λάμβαναν χώρα τέτοιες πράξεις. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, η μεσαιωνική κοινωνία ήταν γεμάτη από ανθρώπους που ξέφευγαν από τα όρια που καθόριζαν η Εκκλησία και η κοινωνία, όσον αφορά την ερωτική τους ζωή. Αυτό που γίνεται σαφές από τα κείμενα των υποθέσεων που κρίθηκαν στα αγγλικά δικαστήρια είναι η αδυναμία του εκκλησιαστικού δικαστικού συστήματος να εντοπίσει μέσω των εκπροσώπων του τα συγκεκριμένα παραπτώματα λόγω της ιδιωτικής φύσης τους.

Ένα ακόμη συμπέρασμα που προκύπτει από τα δικαστικά έγγραφα είναι η έμφαση που έδιναν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια στον εντοπισμό και την εκδίκαση των ερωτικών παραβάσεων, καθώς η σεξουαλικότητα ήταν ένας τομέας άμεσα συνδεδεμένος με την ηθικότητα στις πεποιθήσεις της εποχής¹⁰⁷. Ένας άνθρωπος ερωτικά ακόλαστος ήταν ένας άνθρωπος προκλητικός κι επικίνδυνος για την οικογένεια και τον περίγυρό του, και κατά συνέπεια για την κοινωνική τάξη. Για το λόγο αυτό η Εκκλησία έπρεπε να αξιοποιήσει κάθε δυνατή πληροφορία προκειμένου να υπερασπιστεί την καθεστηκυία τάξη και να

¹⁰⁶ Εκδ. Powicke – Cheney 107

¹⁰⁷ Undertown 117

καταστήσει σαφή τον έλεγχό της στη δημόσια και την ιδιωτική ζωή των χριστιανών.

5. Παραβατικές συμπεριφορές που απασχόλησαν τα αγγλικά εκκλησιαστικά δικαστήρια κατά τον όψιμο Μεσαίωνα.

5Α Η μοιχεία.

α. Μεσαιωνικές απόψεις για τη μοιχεία, όπως εκφράστηκαν σε εκκλησιαστικές και κοσμικές πηγές.

Από τον πρώιμο Μεσαίωνα σημαντικοί πατέρες της Εκκλησίας, όπως ο Άγιος Αυγουστίνος (354-430), έδωσαν μεγάλη έμφαση στο θέμα της μοιχείας. Μάλιστα, ο συγκεκριμένος άγιος στο έργο του *Η Πολιτεία του Θεού (De Civitate Dei)* μίλησε για τη σοβαρότητα του συγκεκριμένου αμαρτήματος και για τις τραγικές συνέπειες που θα μπορούσε να επιφέρει στην ζωή και την ψυχή του ανθρώπου¹⁰⁸. Χαρακτηριστική των θέσεων που εξέφρασε στα κηρύγματά του ο συγκεκριμένος άγιος είναι η εικόνα 1, που προέρχεται από μια μεταγενέστερη έκδοση του συγκεκριμένου έργου. Σε αυτή απεικονίζονται δύο άνθρωποι που επιλέγουν την αυτοκτονία για να μην γίνουν μοιχοί. Το γεγονός ότι πράξη τους γίνεται παρουσία άλλων, που δεν προσπαθούν να τους εμποδίσουν, ίσως να υποδηλώνει έμμεσα ότι ακόμα και αυτή η ακραία λύση θα ήταν προτιμότερη από τη μοιχεία. Παρόλα αυτά, ο στόχος της εικόνας δεν θα πρέπει να ήταν να προτρέψει τους μοιχούς στην αυτοκτονία αλλά να τονίσει με έναν ακραίο τρόπο το ότι η μοιχεία ήταν μια πράξη κατακριτέα.

Παρόμοιες απόψεις συνέχισαν να διατυπώνονται σε πατερικά κείμενα μέχρι και τον όψιμο Μεσαίωνα. Οι θέσεις που εκφράστηκαν για τη μοιχεία ήταν απόλυτες και τάσσονταν ξεκάθαρα εναντίον της, καθώς οι παραβάτες δεν διέπρατταν απλώς ηθικό παράπτωμα απέναντι στο σύντροφο τους, το Θεό και το δίκαιο, αλλά πρόδιδαν και το θεσμό του γάμου. Επίσης, οι μοιχοί έπρεπε να αποφεύγουν αυτό το αμάρτημα επειδή θα μπορούσαν να αποκτήσουν νόθα παιδιά, όπως με έμφαση τόνιζε ο Θωμάς ο Ακινάτης (1225-1274) στη *Θεολογική Σύνοψη (Summa Theologiae)*¹⁰⁹. Από τα κείμενα αυτά βλέπουμε ότι η Εκκλησία θεωρούσε τη μοιχεία φαινόμενο που ήταν οπωσδήποτε ανήθικο και αντιτασσόταν στις χριστιανικές αρχές. Πέρα από αυτό, όμως, οι θέσεις που εκφράζονται σε αυτά τα κείμενα έχουν και κοινωνικό χαρακτήρα, καθώς η μοιχεία προβάλλεται ως επικίνδυνη τόσο για την κοινωνική τάξη όσο και για το θεσμό της οικογένειας.

Επικριτικές απόψεις για τη μοιχεία εξέφρασαν και λαϊκοί συγγραφείς κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα. Χαρακτηριστική πηγή αποτελεί το έργο του Γεράλδου της Ουαλίας (Giraldus Cambrensis) *De Instructione Principis*¹¹⁰. Στο κείμενο αυτό του

¹⁰⁸ Εκδ.-Μτφρ. Wilcox σ. 14, στ. 20-23

¹⁰⁹ Εκδ. Gilby σ. 154, παρ. 4

¹¹⁰ Μτφρ. Ο'Hagen 1979

13^{ου} αιώνα ο συγγραφέας παρουσιάζει κάποιους Γάλλους βασιλείς ως υποδείγματα ηθικής συμπεριφοράς. Ένα από τα θέματα που αναπτύσσονται στο έργο του είναι η εγκράτεια των βασιλιάδων που κατάφεραν να υπερνικήσουν τις ερωτικές του επιθυμίες, ακόμη και σε περιστάσεις που αυτό θα μπορούσε να είναι επικίνδυνο και για την ίδια την υγεία τους. Ένα παράδειγμα που αναφέρεται είναι αυτό του Λουδοβίκου Ζ΄, ο οποίος βασίλεψε στη Γαλλία μεταξύ 1137-80. Κάποια στιγμή μετά από μια εκστρατεία δύο μηνών στη Βουργουνδία, επέστρεψε στην Ορλεάνη όπου αρρώστησε βαριά. Οι γιατροί του κατέληξαν ότι για την κατάστασή του ευθυνόταν η δίμηνη αγαμία του και για τη θεραπεία του έπρεπε επειγόντως να έρθει σε σαρκική επαφή με κάποια γυναίκα. Η βασίλισσα, όμως βρισκόταν μακριά. Παρά τις διαβεβαιώσεις ιερέων ότι το να έρθει σε επαφή με κάποια άλλη γυναίκα για τέτοιο σκοπό δεν θα αποτελούσε αμαρτία, ο βασιλιάς αρνήθηκε κατηγορηματικά, προτιμώντας να πεθάνει αγνός παρά να ζήσει σαν μοιχός. Ένα παρόμοιο περιστατικό αναφέρεται από τον Γεράλδο και για τον εγγονό του Λουδοβίκου Ζ΄, τον Λουδοβίκο Η΄, που βασίλεψε μεταξύ 1223-8. Σε μια εκστρατεία στην Αγγλία οι ιππότες του τον προέτρεψαν να έχει ερωτική επαφή καθώς αυτό θα τον βοηθούσε να αντιμετωπίσει την σωματική και την ψυχική του ατονία. Ο βασιλιάς δήλωσε ότι προτιμούσε να ηττηθεί παρά να απατήσει την νόμιμη σύζυγό του.

Από την πηγή αυτή προκύπτουν διάφορα στοιχεία ενδεικτικά για το πώς αντιλαμβάνονταν οι άνθρωποι τη μοιχεία. Αυτό που φαίνεται ξεκάθαρα είναι ότι η εγκράτεια των εγγάμων προβαλλόταν ως μεγάλη αρετή, δεδομένου ότι και οι δύο βασιλείς κατάφεραν να επιβληθούν στις σαρκικές τους επιθυμίες μέσα σε δύσκολες περιστάσεις. Παρόλα αυτά, το ότι και στις δύο περιπτώσεις η μοιχεία παρουσιάζεται σαν κάτι αναγκαίο και ηθικά δικαιολογημένο εμπεριέχει μια μερική αποδοχή της κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Αυτά τα στοιχεία, όμως, θα πρέπει να συνδυαστούν και με το γεγονός ότι πρόκειται για περιπτώσεις βασιλέων. Από τη μια, η ικανότητα αυτών των ατόμων να διατηρήσουν την ηθικότητά τους προβάλλεται ως μια αρετή που βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το βασιλικό τους αξίωμα. Είναι ενάρετοι διότι είναι βασιλείς και αν δεν είχαν αυτή την αξιοθαύμαστη εγκράτεια δεν θα ήταν ικανοί να βρίσκονται σε αυτή τη θέση. Επιπρόσθετα, η ενάρετη στάση σε συνδυασμό με την αξιοσύνη τους οδήγησε στην ευημερία της Γαλλίας, όπως υπογραμμίζει ο Γεράλδος¹¹¹. Άρα, εδώ η αποφυγή της μοιχείας προβάλλεται σαν δεξιότητα των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, σαν κάτι το εξαιρετικό που δεν μπορούσε να το καταφέρει ο οποιοσδήποτε. Συνεπώς, το ψυχικό σθένος για την αποφυγή της μοιχείας έμμεσα προβάλλεται σαν ένα αριστοκρατικό χαρακτηριστικό και αποκτά χαρακτήρα ταξικό.

Από το ίδιο κείμενο προκύπτει άλλο ένα στοιχείο αναφορικά με την αντιμετώπιση της μοιχείας κατά τον ύστερο Μεσαίωνα. Η μοιχεία παρουσιάζεται όχι σαν αμαρτία

¹¹¹ O'Hagen 169

αλλά σαν μια αναγκαιότητα, προκειμένου να θεραπευτούν τα προβλήματα που προέκυψαν από την αγαμία. Πέρα, λοιπόν, από την αντίληψη ότι η αγαμία θα μπορούσε να αποβεί επιβλαβής, μόνο για τους άνδρες, προκύπτει ότι σε κάποιες περιπτώσεις η μοιχεία ήταν αναγκαία απόρροια των περιστάσεων. Και πάλι, όμως, τίθεται το ερώτημα εάν αυτή η άποψη του Γεράλδου σχετίζεται με το βασιλικό αξίωμα. Ένας βασιλιάς ήταν το στήριγμα του κράτους του και θα έπρεπε να φροντίσει για το καλό όχι μόνο της υγείας του αλλά και της ασφάλειας των υπηκόων του. Αν, λοιπόν, η μοιχεία εξασφάλιζε την ευημερία των υπηκόων του, δεν θα ήταν απλώς δικαιολογημένη, αλλά και επιβεβλημένη.

Μια ανάλογη άποψη για την αιτιολόγηση της μοιχείας όταν τη διέπρατταν μέλη των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων εκφράστηκε και στο έργο που έγραψε τον 12^ο αιώνα, ο Ανδρέας ο Εφημέριος (Andrea Capellanus), *Η τέχνη του αυλικού έρωτα (De Amore)*¹¹². Ο συγγραφέας αναφέρει πως αν κάποιος σύζυγος απατήσει τη γυναίκα του επειδή δεν κατάφερε να επιβληθεί στο πάθος του και όχι επειδή αγάπησε κάποια άλλη γυναίκα, θα πρέπει να συγχωρείται. Από την πηγή αυτή, λοιπόν, βλέπουμε και πάλι ότι η μοιχεία προβάλλεται σαν μια σαρκική αυτή τη φορά ανάγκη, η οποία είναι και εδώ δικαιολογημένη. Το νέο στοιχείο που προκύπτει είναι ότι δεν θεωρείται πράξη κατακριτέα, εφόσον ο άπιστος σύζυγος δεν σκοπεύει να εγκαταλείψει την οικογένεια του για έναν νέο έρωτα. Η μοιχεία παρουσιάζεται σαν πταίσμα μικρής σημασίας όταν δεν απειλεί το θεσμό του γάμου, που προβάλλεται ως σημαντικότερος. Βλέπουμε, λοιπόν, πως η μεσαιωνική κοινωνία, όπως και η Εκκλησία, πρόβαλλε ως επιτακτική την ανάγκη να διατηρηθεί ισχυρός και αδιάσπαστος ο θεσμός του γάμου, ακόμη και αν έπρεπε να παραβλεφθούν κάποιες ηθικές ατασθαλίες.

Οι απόψεις αυτές δεν ίσχυαν εξίσου για τις γυναίκες που απατούσαν τους νόμιμους συντρόφους τους. Η αυστηρότερη αντιμετώπιση των μοιχαλίδων από την κοινωνία και την Εκκλησία, θα πρέπει να σχετίζεται με την αντίληψη ότι μια γυναίκα που υπέπιπτε σε αυτό το αμάρτημα, δεν εξέθετε μόνο τον εαυτό και το σύζυγό της, αλλά και τους γονείς και όλη την οικογένεια της. Η αδυναμία του άνδρα να καταπιέσει τις ορμές του θεωρούνταν έως και αναμενόμενη. Μάλιστα, σε κάποιες περιπτώσεις η σύζυγος ήταν αυτή που θα έπρεπε να μεριμνεί ούτως ώστε να μην φτάσει ο άνδρας της στο σημείο να την απατήσει. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι, αν και ο άνδρας δικαιολογούνταν εν μέρει όταν δεν μπορούσε να αντισταθεί στον πειρασμό και απατούσε τη σύζυγο του, η ίδια πράξη θεωρούνταν αδιανόητη για μια παντρεμένη γυναίκα.

Οι τιμωρίες που επιδίδονταν στις μοιχαλίδες, από το κοσμικό δίκαιο, μπορούσαν να γίνουν ιδιαίτερα αυστηρές και ήταν πολύ σκληρότερες από τις αντίστοιχες του

¹¹² Εκδ. Blach 551

εκκλησιαστικού¹¹³. Σε κάποιες περιπτώσεις ο γάμος τους διαλυόταν και διώχνονταν από τα σπίτια τους χωρίς να έχουν το δικαίωμα να προβάλουν οποιαδήποτε διεκδίκηση ή να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Σε άλλες οι σύζυγοι κρατούσαν την προίκα τους σαν αποζημίωση για την προσβολή που τους είχε γίνει. Από τις πιο εξευτελιστικές ποινές ήταν το ξύρισμα του κεφαλιού και ο εξαναγκασμός των μοιχαλίδων να παρελάσουν μέσα στους δρόμους της πόλης αντιμετωπίζοντας τη γενική κατακραυγή. Κάποιες φορές τιμωρούνταν με ακόμη πιο βάνουσους τρόπους. Ένας μαρτυρικός και θανατηφόρος τρόπος τιμωρίας ήταν το λεγόμενο «γδάρισμα της γάτας» που βλέπουμε να αναπαρίσταται στην εικόνα 2. Άλλη μια συχνή τιμωρία ήταν το κόψιμο του στήθους των μοιχαλίδων, που είχε τη λογική ότι καταστρέφονταν ένα από τα πιο ποθητά σημεία του κορμιού τους, που ήταν εν μέρει υπαίτιο για την αμαρτία τους¹¹⁴. (εικόνες 2,3,4) Πέρα, όμως από τις ποινές που αποφασίζονταν από τους δικαστές, η ζωή των μοιχαλίδων μέσα και έξω από το σπίτι τους θα πρέπει να άλλαζε άρδην από τη στιγμή που ανακαλύπτονταν.

Ένα θέμα που αναπαρίσταται συχνά σε εικονογραφικές πηγές είναι οι βίαιες αντιδράσεις των συζύγων και των πατεράδων των μοιχαλίδων. Στις εικόνες 5 και 6 απεικονίζονται τέτοια περιστατικά. Στην εικόνα 5 μια γυναίκα και ο γαμπρός της, που είχαν παράνομη σχέση, τιμωρούνται δια ξυλοδαρμού. Στην εικόνα 6 ένας εξαγριωμένος σύζυγος σέρνει από τα μαλλιά την γυναίκα του γιατί τον απάτησε. Αν παρατηρήσουμε τα πρόσωπα των μορφών θα δούμε ότι η νεαρή γυναίκα φαίνεται τρομοκρατημένη. Στις εικόνες αυτές οι συγκεκριμένες συμπεριφορές προβάλλονται ως μια εύλογη τιμωρία που άρμοζε στις γυναίκες που υπέπεσαν σε αυτό το αμάρτημα που εξέθετε την οικογένειά τους.

Μια άλλη παρατήρηση που κάνουμε σχετικά με τις εικόνες στις οποίες απεικονίζονται γυναίκες μοιχοί είναι ότι όλες τους είναι νέες και όμορφες. Μάλιστα, σε κάποιες από τις εικόνες οι μοιχαλίδες φαίνεται ότι δικαιολογούνται έμμεσα για το παράπτωμά τους, μιας και οι σύζυγοι είναι πολύ μεγαλύτεροί τους ηλικιακά, ενώ οι εραστές νέοι και εμφανίσιμοι. (εικόνες 7,8,9). Βλέπουμε, λοιπόν, ότι στις εικόνες αυτές υποβόσκει η άποψη ότι οι νέες γυναίκες που είχαν σαηνηευτική εμφάνιση, ήταν αυτές που έρεπαν προς την απιστία, αλλά και ότι οι γάμοι με μεγάλη ηλικιακή διαφορά είχαν συχνά τέτοια κατάληξη.

Ένα τελευταίο κοινό στοιχείο των εικόνων που παρατέθηκαν είναι ότι, σε όλες παρουσιάζονται οι γυναίκες να είναι αυτές που υποπίπτουν στο αμάρτημα της μοιχείας. Χαρακτηριστικές είναι οι εικόνες 10, 11, 12 που απεικονίζουν σταδιακά επεισόδια της ίδιας ιστορίας. Σε αυτή η νέα και όμορφη βασίλισσα αντιμετωπίζεται με αμφισβήτηση από τους συμβούλους του βασιλιά, οι οποίοι πιστεύουν ότι θα τον

¹¹³ Bonadeo 290

¹¹⁴ Frantzen 462

εξαπατήσει και την παρακολουθούν για να το διαπιστώσουν. Στη συνέχεια την κατηγορούν στο σύζυγο της, ο οποίος τη φέρνει σε αντιπαράθεση μαζί τους για να διαλευκάνει την υπόθεση. Μια σκέψη που μπορούμε να κάνουμε από αυτή, όπως και τις περισσότερες εικονογραφικές πηγές που παρατέθηκαν, είναι ότι σε αυτές υποδηλώνεται μια αμφισβήτηση της ικανότητας των γυναικών του Μεσαίωνα, να διατηρήσουν την πίστη τους μέσα στο γάμο. Παρόλα αυτά, όπως θα δούμε στη συνέχεια, στην πράξη η μοιχεία ήταν μια ιδιαίτερα διαδεδομένη πρακτική που αφορούσε εξίσου και τα δύο φύλα.

β. Οι θέσεις του κανονικού δικαίου και των εκκλησιαστικών δικαστηρίων για το έγκλημα της μοιχείας, όπως προβάλλονται μέσα σε δικαστικά έγγραφα.

Η στάση των κληρικών και των μελετητών του εκκλησιαστικού δικαίου για τη μοιχεία ήταν κάπως διαφορετική από τις θέσεις που εξέφραζαν τα κοσμικά κείμενα, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο. Οι μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου θεωρούσαν πως επειδή ο γάμος ήταν μυστήριο, όσοι τον προσέβαλαν θα έπρεπε να κρίνονται στα εκκλησιαστικά δικαστήρια, από ηθικής και νομικής πλευράς. Στα τελευταία, η μοιχεία θεωρούνταν πολύ σοβαρότερο παράπτωμα από τις προγαμιαίες σχέσεις. Η ειδοποιός διαφορά των απόψεων αυτών σε σχέση με τις θέσεις των κοσμικών ήταν ότι στην περίπτωση που και οι δύο παραβάτες ήταν άγαμοι διέπρατταν μεν ηθικό αδίκημα, το οποίο, όμως, εύκολα θα μπορούσε να διορθωθεί κι ακόμη να έχει ευτυχή κατάληξη μέσα από το γάμο των εραστών¹¹⁵. Όταν, όμως, ένας από τους δύο ή και οι δύο μοιχοί ήταν παντρεμένοι, τα πράγματα ήταν διαφορετικά: η παράνομη σχέση δεν ήταν καταστροφική μόνο για το ήθος των ενόχων, αλλά θα μπορούσε να διαλύσει μια οικογένεια και να καταστρέψει την υπόληψη του ενόχου και των συγγενών του.

Οι θέσεις του κανονικού δικαίου για τη μοιχεία διαφαίνονται ξεκάθαρα στις δικαστικές αποφάσεις που έλαβαν εκπρόσωποι του. Χαρακτηριστικές είναι οι θέσεις του εκκλησιαστικού δικαστηρίου του Kent που αναφέρονται σε ένα έγγραφο από το αρχείο *Registrum Hamonis Hethe* του έτους 1347¹¹⁶. Σε αυτό το κείμενο έχουμε την περίπτωση ενός ζευγαριού που είχε πάψει να συγκατοικεί. Όσον αφορά το λόγο, ο άνδρας δήλωσε ότι δεν επιθυμούσε πλέον να ζει με τη γυναίκα του γιατί συνεχώς τον έβριζε, τον χτυπούσε και του φερόταν εξευτελιστικά. Η σύζυγος από την πλευρά της δήλωσε ότι όλα αυτά ήταν ψέματα και ότι οι διαταραγμένες σχέσεις τους οφείλονταν στο γεγονός ότι ο άνδρας της είχε πολλές ερωμένες. Η απόφαση

¹¹⁵ Bonadeo 520

¹¹⁶ Το έγγραφο έχει εκδοθεί στο:

Johnson Ch. 1870, *Registrum Hamonis Hethe*, Οξφόρδη αλλά έχει διαβαστεί στο διαδίκτυο, στη σελίδα <http://www.archive.org/details/registrumhamonis07cath>

και η θέση που πήρε το δικαστήριο είναι εντυπωσιακές. Αν και απερίφραστα κατέκρινε την μοιχεία που είχε διαπράξει ο άνδρας, δεν επέβαλε καμία τιμωρία. Προσπάθησε απλώς να συμβιβάσει το ζευγάρι το οποίο το έβαλε να ορκιστεί ότι θα επιστρέψει στη συζυγική εστία και θα διαφυλάξει το γάμο του χωρίς βιαιοπραγίες από την πλευρά της γυναίκας και χωρίς ερωμένες από την πλευρά του άνδρα.

Μια παρόμοια υπόθεση υπάρχει στο αρχείο από το επισκοπικό δικαστήριο του Lincoln σε ένα έγγραφο που συντάχθηκε το 1347¹¹⁷. Η υπόθεση εδώ είναι πιο χαρακτηριστική και ακραία. Ο John Marabel, που ήταν έγγαμος, προσήχθη για μοιχεία και αιμομιξία που διέπραξε με την θετή του κόρη Alice. Το δικαστήριο τον κατέκρινε και επέβαλε τιμωρία για το διπλό έγκλημα του. Παρόλα αυτά, από τα λόγια των δικαστών διαφαίνεται μια έμμεση προτροπή για τη διατήρηση του γάμου, ακόμη και μετά από μια τέτοια ασυδοσία. Συγκεκριμένα, δίνουν στη σύζυγο του το δικαίωμα να παραμείνει παντρεμένη μαζί του εφόσον το επιθυμεί και αν τον έχει ανάγκη για τη συντήρηση της.

Αυτό που προκύπτει από τα συγκεκριμένα έγγραφα είναι ότι, αν και η τάση για την διαφύλαξη του θεσμού του γάμου είναι σαφής και στην περίπτωση των λαϊκών και στην περίπτωση των κληρικών, οι προσεγγίσεις τους είναι εκ πρώτης όψεως διαφορετικές. Η Εκκλησία μέσα από τους Πατέρες της υποστήριζε ότι η εγκράτεια ήταν ο μόνος τρόπος για τη διαφύλαξη του γάμου, ενώ οι κοσμικές πηγές ότι η μοιχεία ήταν κάποιες φορές δικαιολογημένη και θα πρέπει να συγχωρούνταν προκειμένου να μην διαλυθεί μια οικογένεια. Στην πράξη, όμως, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια φαίνεται να υιοθετούν τη στάση που εκφράζεται στις κοσμικές πηγές. Στα έγγραφα που μελετήθηκαν προβάλλεται ότι τα εκκλησιαστικά δικαστήρια είχαν συνειδητοποιήσει ότι η αμαρτία ήταν αναπόσπαστο χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης και ότι θεωρούσαν σημαντικότερο να μη διαταραχτεί ο θεσμός του γάμου και επομένως η κοινωνική συνοχή από το να αποδώσουν βαριές ποινές στους παραβάτες. Αν και δεν είναι κάτι που δηλώνεται ρητά, τα έγγραφα που συνέταξαν οι εκκλησιαστικοί δικαστές δείχνουν ότι είναι πρόθυμοι να προσαρμοστούν στα δεδομένα της ζωής των ανθρώπων που καλούνταν να καθοδηγήσουν. Για το λόγο αυτό συγχωρούν τους μοιχούς και προτρέπουν τις συζύγους τους να τους δεχτούν πίσω προκειμένου να μη διαλυθεί η οικογένεια. Ας μην ξεχνάμε ότι οι εκκλησιαστικοί δικαστές εκπροσωπούσαν την καθολική Εκκλησία, η οποία δεν αποδεχόταν το διαζύγιο, άρα η θέση τους ήταν κατά κάποιο τρόπο προκαθορισμένη. Παρά το θεωρητικό πλαίσιο που παρουσίαζε τη διάλυση του γάμου σαν πράξη αμαρτωλή, στην ουσία η Εκκλησία με τη θέση της αυτή

¹¹⁷ Ο κωδικός του εγγράφου που βρίσκεται στα κρατικά αρχεία του Lincoln είναι A/2/24, φ. 72v. Η μετάφραση του εγγράφου έγινε από τον Paul Hyams και βρίσκεται δημοσιευμένο στο www.fordham.edu/halsall/source/manor-marr1.html

επιδίωκε τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και τον έλεγχο των πιστών που θα ήταν πιο εύκολος εάν θα παρέμενε αδιάσπαστος ο συγκεκριμένος θεσμός.

γ. Οι τιμωρίες που επέβαλαν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια στους μοιχούς. Οι στόχοι και η αποτελεσματικότητα της προσέγγισης τους.

Από τα στοιχεία που παρουσιάσαμε μέχρι στιγμής προκύπτουν δύο ακόμη βασικά ερωτήματα. Από τη μια, θα πρέπει να διερευνηθεί αν η Εκκλησία ήταν στην πράξη τόσο αυστηρή απέναντι στο αμάρτημα της μοιχείας, όσο ήταν και σε θεωρητικό επίπεδο. Σε συνάρτηση με το θέμα αυτό θα πρέπει να δούμε εάν η στάση που κράτησαν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια πέτυχε τον περιορισμό της μοιχείας και αν τελικά ήταν αυτός ο αντικειμενικός στόχος τους.

Με μια στατιστική προσέγγιση των πηγών προκύπτει ότι τα κείμενα που αναφέρονται σε υποθέσεις μοιχείας είναι πολύ περισσότερα από το σύνολο των υπόλοιπων υποθέσεων που αφορούν ερωτικά εγκλήματα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του αρχείου του Ripon, που περιέχει έγγραφα του 15^{ου} και των αρχών του 16^{ου} αιώνα¹¹⁸. Από το σύνολο των 143 εγγράφων τα οποία περιέχουν υποθέσεις ερωτικής παραβατικότητας, τα 126 αφορούν υποθέσεις μοιχείας. Αρκεί κανείς να παρατηρήσει απλώς τους αριθμούς για να συνειδητοποιήσει ότι η μοιχεία ήταν το συχνότερο ερωτικό παράπτωμα στην περιοχή. Τα δεδομένα γίνονται ακόμη πιο εντυπωσιακά εάν αναλογιστούμε ότι αυτές οι υποθέσεις έλαβαν χώρα σε μια μικρή αγροτική περιοχή, σε μια σχετικά σύντομη περίοδο 54 χρόνων¹¹⁹. Μάλιστα, όπως παρατηρεί κανείς, οι υποθέσεις αυτές δεν είναι συγκεντρωμένες σε συγκεκριμένα έτη, αλλά διάσπαρτες σε όλη την χρονική περίοδο που καλύπτει το αρχείο. Αν φανταστούμε, λοιπόν, ότι σε μια μικρή κοινότητα, όπου κατοικούσαν κυρίως αγροτικοί πληθυσμοί, λάμβαναν χώρα τρία περίπου τέτοια σκάνδαλα το χρόνο, συνειδητοποιούμε ότι πρόκειται για μια κοινωνία που ήταν κάθε άλλο παρά ηθική. Καθίσταται επίσης σαφές ότι η Εκκλησία δεν κατόρθωνε να πατάξει αυτά τα φαινόμενα.

Το αρχείο από το Ripon δεν είναι το μοναδικό που περιέχει μεγάλο αριθμό εγγράφων σχετικών με υποθέσεις μοιχείας. Παρόμοια στοιχεία προκύπτουν και από το κατάστιχο των υποθέσεων που κρίθηκαν από το Γουλιέλμο του Χού (William de Ho), εκκλησιαστικό δικαστή στο Bury St. Edmund, όπου αναφέρεται πληθώρα υποθέσεων μοιχείας που σημειώθηκαν στην αγροτική περιφέρεια του Suffolk τον 13^ο αιώνα¹²⁰. Ανάλογες πληροφορίες υπάρχουν και στο αρχείο του 14^{ου} και του 15^{ου}

¹¹⁸ Εκδ. Fowler

¹¹⁹ Fowler 7

¹²⁰ Εκδ. Gransdem

αιώνα από το δικαστήριο του Lincolnshire, όπου υπάρχουν πολλές υποθέσεις εκδίκασης μοιχείας, στις οποίες κάποιες φορές αναφέρονται και οι έντονες αντιδράσεις του απατημένου συζύγου μέσα στο δικαστήριο¹²¹. Τα δεδομένα εξακολουθούν να είναι παρόμοια και το 15^ο αιώνα, όπως μαρτυρούν οι υποθέσεις από το Walden στο Essex¹²² και από το Durham¹²³.

Από τη γενική θεώρηση των θεμάτων που περιέχονται στα έγγραφα από τα συγκεκριμένα εκκλησιαστικά δικαστήρια προκύπτει ότι η μοιχεία παρουσιάζει χρονική συνέχεια ως φαινόμενο της κοινωνικής ζωής στον Ύστερο Μεσαίωνα, παρά τις συνεχείς προσπάθειες της Εκκλησίας να τονίσει πόσο καταστροφικό ήταν για την ηθική και τις ψυχές των ανθρώπων αλλά και για το θεσμό του γάμου. Το δεύτερο στοιχείο που προκύπτει είναι ότι οι υποθέσεις αυτές συνέχισαν να παραπέμπονται στα εκκλησιαστικά δικαστήρια από τον 13^ο έως το 16^ο αιώνα, παρά το γεγονός ότι η δράση τους δεν φαίνεται να ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική, όσον αφορά τον περιορισμό του αριθμού των παραβάσεων αυτών.

Για να μπορέσουμε να κρίνουμε την αποτελεσματικότητα των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την αντιμετώπιση των μοιχών αλλά και τις ποινές που τους επέβαλαν οι εκκλησιαστικοί δικαστές. Μελετώντας συγκριτικά διάφορα δικαστικά έγγραφα, από τις περιοχές που προαναφέρθηκαν, παρατηρούμε ότι οι αυστηρότερες ήταν οι πιο πρώιμες ποινές που προέρχονται από το Suffolk και αναφέρονται στο κατάστιχο των υποθέσεων που κρίθηκαν από το Γουλιέλμο του Χου. Εδώ, δεν αναφέρονται ποινές σωματικές ή φυλάκισης. Παρόλα αυτά, η τάση που φαίνεται να εφαρμόστηκε είναι ο αφορισμός των ενόχων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση ενός εγγράφου στο οποίο, όπως και γενικότερα στα πρώτα του αρχείου, δεν αναφέρονται τα στοιχεία των ατόμων που εμπλέκονται στη δίκη¹²⁴. Ωστόσο, παίρνουμε κάποιες πληροφορίες για την κοινωνική τους θέση. Αναφέρεται, λοιπόν, ότι μια ταπεινή κι άπορη γυναίκα κατέφυγε στον προϊστάμενο του εκκλησιαστικού δικαστηρίου, τον Γουλιέλμο του Χου, και παραπονέθηκε ότι ο νόμιμος άνδρας της την εγκατέλειψε. Το δικαστήριο αφού επιβεβαίωσε ότι ο γάμος τους ήταν έγκυρος και το πιστοποίησε με το σχετικό έγγραφο, διέταξε να ενημερωθεί ο σύζυγος από την ίδια ότι όφειλε να επιστρέψει στη συζυγική οικία. Μόλις, όμως, αυτός το έμαθε μετακόμισε σε άλλη πόλη με την ερωμένη του, την οποία παντρεύτηκε *de facto*, πράγμα που σημαίνει ότι συζούσαν σαν να είναι παντρεμένοι, χωρίς όμως να έχει επικυρωθεί η σχέση τους από την Εκκλησία, να είναι δηλαδή παντρεμένοι *de jure*. Η πράξη τους χαρακτηρίστηκε ως καταστροφική

¹²¹ Poos 1995, 597-8

¹²² Poos 1995, 599

¹²³ Poos 1995 589

¹²⁴ Εκδ. Gransden, εγγρ. 124

Τα έγγραφα από τη συγκεκριμένη πηγή έχουν διαβαστεί στο διαδίκτυο στο <http://www.fordham.edu/halsall/source/hyams-xcourts.html>

τόσο για τη δική τους ψυχή όσο και για τον περίγυρό τους που σκανδαλιζόταν εξαιτίας τους. Η τιμωρία που ορίστηκε από το δικαστήριο είναι ο αφορισμός και η απαγόρευση των πάντων να έχουν επαφή μαζί τους. Διαφορετικά θα τιμωρούνταν κι εκείνοι με αφορισμό.

Παρόμοια στοιχεία αναφέρονται και σε άλλο έγγραφο από το ίδιο αρχείο, που περιέχει την απόφαση του εκκλησιαστικού δικαστηρίου για το ζευγάρι John Moat και τη Beatrice, σύζυγο του Peter Soham, οι οποίοι διέπραξαν το έγκλημα της μοιχείας¹²⁵. Αν και επανειλημμένα τους ζητήθηκε να διακόψουν τη σχέση τους, αυτοί αρνήθηκαν. Για το λόγο αυτό αφορίστηκαν και οι δύο. Επίσης, ορίστηκε ο αφορισμός τους να διαβάζεται δημόσια στην εκκλησία τις Κυριακές και τις αργίες, ημέρες κατά τις οποίες οι ιερείς όφειλαν να ενημερώνουν το ποίμνιο τους ότι κανείς δεν έπρεπε να έχει επαφές με το ζευγάρι. Όποιος παρέβαινε την απόφαση αυτή θα υφίστατο τις ίδιες κυρώσεις. Στόχος του μέτρου ήταν να συνετιστεί το ζευγάρι και να επιστρέψει ο καθένας στην οικογένεια του.

Εφόσον οι ποινές που αποδίδονταν δεν επέβαλλαν τη φυλάκιση ή τη σωματική τιμωρία, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι δεν επηρεάζονταν στην ουσία η ζωή των ζευγαριών που είχαν επιλέξει να συγκατοικούν παράνομα. Αν, όμως, λάβουμε υπόψη μας τα δεδομένα της μεσαιωνικής κοινωνίας και νοοτροπίας τα πράγματα αλλάζουν. Ο αφορισμός τρομοκρατούσε το μεσαιωνικό άνθρωπο, που μετά από μια τέτοια ποινή αισθανόταν καταδικασμένος και όσο ζούσε και μετά θάνατον, καθώς τον περίμενε η αιώνια τιμωρία στην κόλαση. Αλλά ακόμη και αν αυτό δεν ήταν αρκετό να επηρεάσει τους μοιχούς, θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να ζουν μια ζωή στο περιθώριο, στην οποία ο κοινωνικός περίγυρος θα τους απέφευγε συστηματικά, θα ήταν αντικείμενο ψόγου και θα δυσκολεύονταν να βρουν εργασία και συνεπώς να εξασφαλίσουν κάποιο εισόδημα. Ένας αφορισμός ήταν στην ουσία ένας κοινωνικός και οικονομικός αποκλεισμός, μια μέθοδος εκβιασμού προκειμένου να έρθουν οι παραστρατημένοι σε αδιέξοδο και να επιστρέψουν στην προηγούμενη ζωή τους. Άρα, βλέπουμε πως το 13^ο αιώνα η Εκκλησία εφάρμοζε μια συστηματική αυστηρή πολιτική ενάντια στη μοιχεία.

Οι πηγές του 14^{ου} αιώνα, που μελετήθηκαν, παρουσιάζουν μια πιο ήπια μεταχείριση των μοιχών, όπως διαφαίνεται από τις ποινές που επιβλήθηκαν. Όπως θα περίμενε κανείς, η μοιχεία εξακολούθησε να επικρίνεται από τους εκκλησιαστικούς δικαστές που επέβαλλαν ποινές, οι οποίες, όμως, διέφεραν από τον κοινωνικό αποκλεισμό μέσω του αφορισμού που αποτελούσε μια παγιωμένη τάση τον προηγούμενο αιώνα. Τα επιτίμια που ορίζονταν πήραν το χαρακτήρα μιας επίπονης πράξης μετάνοιας, μιας σωματικής ταλαιπωρίας που θα λειτουργούσε σαν κάθαρση για την ψυχή των αμαρτωλών. Η τιμωρία διαρκούσε ένα ορισμένο χρονικό

¹²⁵ εκδ. Gransdem, εγγρ. 48, στο: <http://www.fordham.edu/halsall/source/hyams-xcourts.html>

διάστημα προκειμένου να έχει ο μοιχός το χρόνο να αναλογιστεί την πράξη του και να μετανοήσει προκειμένου να μην την επαναλάβει. Και για αυτό το θέμα ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ποινή που αποδόθηκε στο μοιχό John Marabel, από το Grantham το 1347¹²⁶. Το δικαστήριο αρχικά όρισε σαν ποινή να πάει ξυπόλυτος για προσκύνημα στο ναό της Παναγίας στο Lincoln, στο ναό του αγίου Θωμά Μπέκετ (Thomas Becket) στο Canterbury και στο ναό του αγίου Θωμά του Κάντιλουπ (Thomas de Cantilupe) στο Hereford. Ακόμη, εδώ έχουμε για πρώτη φορά αναφορά σε σωματική τιμωρία, καθώς ορίστηκε να δεχτεί ο ένοχος 40 χτυπήματα έξω από την εκκλησία, στην αγορά του Grantham για να αποκηρύξει το αμάρτημα του και να καταδώσει πού βρίσκεται η ερωμένη του, προκειμένου να εντοπιστεί και να τιμωρηθεί και αυτή.

Στη συνέχεια του εγγράφου αναφέρεται πως επειδή αργότερα το δικαστήριο ενημερώθηκε ότι το προσκύνημα θα δημιουργούσε οικονομικά προβλήματα στην οικογένεια του ενόχου, καθώς δεν θα μπορούσε να εργαστεί για ένα διάστημα, η ποινή άλλαξε. Σύμφωνα με τη νέα ποινή, ο ένοχος θα έπρεπε να νηστεύει τρώγοντας μόνο ψωμί και νερό για όλη του τη ζωή, κάθε τέταρτη κι έκτη εβδομάδα, εκτός και αν η αρρώστια ή η εργασία του τον εμπόδιζαν να το τηρήσει. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι το επιχείρημα της οικονομικής ανέχειας που εξέθεσε ο ένοχος στο δικαστήριο, ήταν αρκετό για να αλλάξει η αρχική ποινή σε μία πολύ πιο επιεική. Είναι προφανές, λοιπόν, η διαλλακτικότητα του εκκλησιαστικού δικαστηρίου, αλλά και πόσο επηρεαζόταν από οικονομικά δεδομένα, καθώς φαίνεται ότι δεν ήθελε να είναι υπαίτιο για την οικονομική ανέχεια μιας ολόκληρης οικογένειας. Βέβαια, και εδώ επανέρχεται το ενδεχόμενο του αφορισμού στην περίπτωση που ο ένοχος θα παραστρατούσε στο μέλλον και προδίδοντας και τη σύζυγο και το δικαστήριο που του έδωσαν μια δεύτερη ευκαιρία. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι κατά το 14^ο αιώνα τα εκκλησιαστικά δικαστήρια εξακολουθούσαν να εφαρμόζουν ποινές θρησκευτικού χαρακτήρα, οι οποίες εμπεριείχαν τη σωματική ταλαιπωρία και τον εξευτελισμό του ενόχου, αλλά ουσιαστικά ήταν επιεικέστερες από τον αφορισμό.

Η επιεικής στάση των εκκλησιαστικών δικαστηρίων φαίνεται να διατηρήθηκε και κατά το 15^ο αιώνα. Μετά από μια γενική θεώρηση πηγών που περιέχουν αποφάσεις εκκλησιαστικών δικαστηρίων από αυτή την περίοδο, παρατηρείται ότι, αν και εξακολουθούσαν να προσάγονται και να εκδικάζονται υποθέσεις μοιχείας, οι τιμωρίες που επιβάλλονταν ήταν και πάλι η απόδοση επιτιμίων, κάποιων δηλαδή πράξεων μετανοίας που πολλές φορές είχαν εξευτελιστικό χαρακτήρα, διότι θα έπρεπε να γίνουν δημόσια. Ένα άλλο είδος επιτιμίων ήταν οι χρηματικές ποινές. Μάλιστα, στις υποθέσεις από το εκκλησιαστικό δικαστήριο του Ripon

¹²⁶ Ο κωδικός του εγγράφου στα κρατικά αρχεία του Lincoln είναι A/2/24, fo. 72v. Βρίσκεται δημοσιευμένο στο: www.fordham.edu/halsall/source/manor-marr1.html

παρουσιάζεται συνδυασμός αυτών των δύο ποινών. Τα έγγραφα τελειώνουν με τον ορισμό της ποινής που είναι σε όλα μια δημόσια έκφραση της μετάνοιας των μοιχών στο χώρο της Εκκλησίας, συνήθως ημέρα Κυριακή, και το πρόστιμο που πλήρωναν οι παραβάτες. Στην περίπτωση που ένοχο κρινόταν ένα ζευγάρι, η ποινή αφορούσε εξίσου και τους δύο συμμετέχοντες. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την περίπτωση του Jolianes Pelton και της Mariona Scott οι οποίοι, αφού ομολόγησαν ότι είχαν διαπράξει μοιχεία, τιμωρήθηκαν να βρίσκονται για τρεις Κυριακές στο χώρο του βαπτιστηρίου του ναού και να δηλώνουν γονυπετείς τη μετάνοια τους, καθώς και να πληρώσουν το ποσό του ενός νομίσματος¹²⁷. Σε πολύ δυσκολότερη θέση θα πρέπει να ήρθε ο εφημέριος Henricus Scroton ο οποίος κατηγορήθηκε για μοιχεία. Παρότι αρνήθηκε τις κατηγορίες, τελικά το δικαστήριο τον έκρινε ένοχο. Η τιμωρία του ήταν παρόμοια με του προηγούμενου ζευγαριού, η δημόσια κι επαναλαμβανόμενη δήλωση της μετάνοιάς του και η υποχρέωση να πληρώσει χρηματικό επιτίμιο¹²⁸.

Κρίνοντας από τις ποινές αυτές, συμπεραίνουμε ότι το χρηματικό πρόστιμο ήταν ένα σημαντικό βάρος για ανθρώπους χαμηλών εισοδημάτων. Από την άλλη πλευρά, αν λάβουμε υπόψη μας την περίπτωση του εφημέριου οδηγούμαστε στη σκέψη ότι, σε περιπτώσεις πιο ευκατάστατων προσώπων, το χρηματικό ποσό δεν αποτελούσε ουσιαστικό πρόβλημα. Άρα, η επιβολή χρηματικού προστίμου θα πρέπει ουσιαστικά να ήταν ένα είδος τυποποιημένης τιμωρίας η οποία επιβαλλόταν ανεξαρτήτως του ενόχου. Προς αυτό το συμπέρασμα συνηγορεί και το γεγονός ότι το ποσό που επιβάλλεται και στις δύο περιπτώσεις είναι το ίδιο και δεν φαίνεται να λαμβάνεται υπόψη η οικονομική κατάσταση του ενόχου.

Η τιμωρία που θα πρέπει να στοίχιζε περισσότερο στα άτομα που την υφίσταντο ήταν η δημόσια δήλωση της μετάνοιάς τους. Ό λόγος για τον οποίο εφαρμοζόταν θα πρέπει να σχετίζεται με το ότι η Εκκλησία είχε πολύ καλά υπόψη της πώς λειτουργούσαν οι σύγχρονες κοινωνίες, τι θεωρούνταν κατακριτέο αλλά και τι προκαλούσε τον ψόγο. Συνεπώς, στις ποινές που επέβαλαν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια διαφαίνεται η ελπίδα πως μια τέτοια τιμωρία θα είχε πιο άμεσο αποτέλεσμα, λόγω του αισθήματος της αιδούς που συνόδευε τα άτομα και μετά το πέρας της περιόδου μετάνοιας τους. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι το Ripon ήταν μια μικρή αγροτική κοινότητα, καταλαβαίνουμε ότι μέσα σε αυτή όλοι οι κάτοικοι γνωρίζονταν μεταξύ τους. Άρα μια τέτοια τιμωρία θα τους στιγματίζε, ίσως και για το υπόλοιπο της ζωής τους. Η προσπάθεια των πιστών να είναι ηθικά αποδεκτοί

¹²⁷ «...dicitur fornicasse...», Fowler εκδ., σ. 8 φ. 7

«Et injungitur eidem iij fustigationes circa fontem baptismalem per iij dies dominicales ante processionem cum j libra cerse», Fowler εκδ., σ. 8, φ. 7

¹²⁸ «...et injunctum est sibi pro commissiis stare per vj dies dominicales concurrentes ad fontem baptismalem cum j libra cerse in manu gestando et super psalterium legendo», Fowler εκδ., σ. 3, φ.2v

στις κοινωνίες στις οποίες ζούσαν και η καλλιέργεια του φόβου του στιγματισμού θα πρέπει να ήταν ένας στόχος της Εκκλησίας όταν επέβαλε τέτοιες ποινές. Παρόλα αυτά, από τη μεγάλη συχνότητα των υποθέσεων στα σώματα των εγγράφων που μελετήθηκαν από το 14^ο, 15^ο και 16^ο αιώνα, βλέπουμε ότι οι τιμωρίες που επέβαλαν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δε φαίνεται να είχαν ουσιαστικό αποτέλεσμα, καθώς η μοιχεία αποτελούσε μια κοινωνική πραγματικότητα κατά τον όψιμο Μεσαίωνα.

5Α. Η ομοφυλοφιλία

α. Η αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας από τη μεσαιωνική κοινωνία και τα εκκλησιαστικά δικαστήρια.

Οι ομοφυλόφιλοι άνδρες και γυναίκες ήταν αναπόσπαστο χαρακτηριστικό της μεσαιωνικής κοινωνίας, όπως εξάλλου και των προγενέστερων και μεταγενέστερων. Παρά το εύρος του φαινομένου, η επιλογή ερωτικών συντρόφων του ίδιου φύλου αποτέλεσε ταμπού και δεν έγινε ποτέ απόλυτα αποδεκτή ούτε από τους απλούς ανθρώπους ούτε και από τις κοσμικές και τις εκκλησιαστικές αρχές¹²⁹. Από τον πρώιμο ακόμη Μεσαίωνα άρχισαν να εκφράζονται απόψεις κληρικών και λαϊκών που επιτίθονταν στην ομοφυλοφιλία και τη χαρακτήριζαν αφύσικη ερωτική συμπεριφορά. Παρόλα αυτά, κατά την πρώιμη και τη μέση περίοδο δεν λήφθηκαν ιδιαίτερα μέτρα, ούτε συνετάχθησαν νομοθετικές ρυθμίσεις του κοσμικού και του εκκλησιαστικού δικαίου που να αποσκοπούσαν στον περιορισμό του φαινομένου. Η ομοφυλοφιλία άρχισε να απασχολεί το κανονικό δίκαιο από τον 11^ο αιώνα και συγκεκριμένα από την εποχή της γρηγοριανής μεταρρύθμισης. Η ομοφυλοφιλία στους κόλπους των κληρικών εξέθετε το κύρος της Εκκλησίας και έπρεπε να παταχθεί, προκειμένου να επιτευχθεί η εξυγίανση της. Αλλά και η ομοφυλοφιλία στους κόλπους των λαϊκών, και ιδιαίτερα στις βασιλικές αυλές και στις τάξεις των ευγενών έγινε αντικείμενο επικρίσεων που εκφράστηκαν από την Εκκλησία, σε μια περίοδο που εντάθηκε ο ανταγωνισμός μεταξύ αυτής και των κοσμικών αρχών¹³⁰. Από τον 11^ο αιώνα άρχισαν να εκφράζονται συχνότερα απόψεις κληρικών και εμπειρογνομόνων του κανονικού δικαίου που καταδίκαζαν τις ερωτικές σχέσεις μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου.

Στόχος αυτών των επικρίσεων ήταν κατά κύριο λόγο οι άνδρες ομοφυλόφιλοι. Γυναίκες με ανάλογες ερωτικές προτιμήσεις θα πρέπει να υπήρχαν. Παρόλα αυτά δεν γίνονται σχετικές αναφορές σε νομοθετικά διατάγματα και θεωρητικά κείμενα. Επιπρόσθετα, δεν έχουμε καμία αναφορά σε γυναίκες που να οδηγήθηκαν σε δίκη με την κατηγορία της ομοφυλοφιλίας. Η σιωπή των πηγών δεν συνεπάγεται απουσία του φαινομένου. Αντιθέτως, μπορεί να μας δώσει την ευκαιρία για διάφορες υποθέσεις, όπως ότι οι γυναικείες ατασθαλίες θεωρούνταν επικίνδυνες μόνο όταν σχετίζονταν με εκτός γάμου ετεροφυλοφιλικές ερωτικές επαφές και μοιχεία, πρακτικές που θα μπορούσαν να απειλήσουν την κοινωνική τάξη και το θεσμό του γάμου. Οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις των γυναικών φαίνεται ότι δεν θεωρήθηκαν σοβαρή απειλή και για το λόγο αυτό δεν τέθηκε ζήτημα πάταξής τους¹³¹.

¹²⁹ Greenberg - Bystryń 515

¹³⁰ Greenberg - Bystryń 516

¹³¹ Murray 191, 222-223

Σε αντίθεση με τη γυναικεία, η ανδρική ομοφυλοφιλία θεωρήθηκε ικανή να απειλήσει το θεσμό της οικογένειας, την χριστιανική ηθική και την κοινωνική τάξη. Βέβαια, δεν θα ήταν σωστό να θεωρήσουμε ότι όλοι οι ομοφυλόφιλοι αντιμετωπίστηκαν σαν ενιαία ομάδα με κοινά χαρακτηριστικά. Μέσα στο γενικό σύνολο των ανθρώπων με ομοφυλοφιλικές προτιμήσεις υπήρχαν υποομάδες με διαφορετική καταγωγή, κοινωνική θέση και τρόπο ζωής. Ο βαθμός επικρίσεων που δέχτηκαν επηρεάστηκε σε κάποιες περιπτώσεις από αυτούς τους παράγοντες. Για παράδειγμα, οι ομοφυλόφιλοι κληρικοί καταδικάζονταν τόσο για ανηθικότητα και υποκρισία, όσο και για την επιλογή συντρόφων του ίδιου φύλου. Παρόλα αυτά, οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις κληρικών ήταν μια πρακτική που αιτιολογούνταν ως αναγκαία απόρροια της μακράς τους συμβίωσης σε χώρους με παντελή απουσία γυναικών. Μια άλλη κοινωνική ομάδα, οι αριστοκράτες, αντιμετωπίστηκαν σαν άνθρωποι που κατέφευγαν στην ομοφυλοφιλία λόγω των ανικανοποίητων ορμών και του υπερβολικού τρόπου ζωής τους. Όπως επιθυμούσαν κάθε είδους υλικό αγαθό, έτσι και επιθυμούσαν κάθε είδους ερωτική επαφή. Μια τρίτη ομάδα, που δεν έγινε αντικείμενο κριτικής σε μεγάλο βαθμό κατά το Μεσαίωνα ήταν οι ομοφυλόφιλοι από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Οι σεξουαλικές τους επιλογές θεωρήθηκαν ερωτικές παραβάσεις, ανάλογες της μοιχείας, και αντιμετωπίστηκαν με τον ίδιο τρόπο, ως αμαρτήματα για τα οποία έπρεπε κανείς να μετανοήσει¹³².

Όσον αφορά το πώς αντιλαμβάνονταν οι μεσαιωνικοί άνθρωποι την ομοφυλοφιλία, μέσα από τις πηγές που μελετήθηκαν προκύπτει ότι σε γενικές γραμμές θεωρούνταν μια ανήθικη και αφύσικη ερωτική συμπεριφορά. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, οι επικριτές της δεν αναγνώριζαν την πιθανότητα να αποτελεί συνειδητή επιλογή, αλλά τη θεώρησαν απόρροια παραλογισμού και πνευματικής διαταραχής. Σε αυτή την αντιμετώπιση ενδεχομένως να οφείλεται το γεγονός ότι, παρά τις έντονες επικρίσεις και την θεωρητική αυστηρότητα του κανονικού δικαίου, η ομοφυλοφιλία αντιμετωπίστηκε με την ίδια αν όχι με μεγαλύτερη επιείκεια, σε σχέση με τις υπόλοιπες ερωτικές παραβάσεις.

β. Η αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας κατά τον πρώιμο και το μέσο Μεσαίωνα. Μια περίοδος αποδοχής.

Αν είχαμε κατά νου το Μεσαίωνα σαν μια εποχή στην οποία κυριαρχούσε ο πουριτανισμός σε σχέση με τις ερωτικές συμπεριφορές των ανθρώπων, θα ήταν εύλογο να φανταζόμασταν ότι η ομοφυλοφιλία θα πρέπει να αντιμετωπίστηκε με

Bennet 3

¹³² Bullough 1974, 1393

ιδιαίτερη αυστηρότητα από το νόμο, την Εκκλησία και την κοινωνία. Παρόλα αυτά, όπως θα δούμε στη συγκεκριμένη ενότητα, η ομοφυλοφιλία δεν ήταν ένα κοινωνικό φαινόμενο που απασχόλησε ιδιαίτερα τις κοσμικές κι εκκλησιαστικές αρχές κατά τον πρώιμο και μέσο Μεσαίωνα.

Η περίοδος από την πτώση του δυτικού τμήματος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας μέχρι και τη μέση μεσαιωνική περίοδο χαρακτηρίζεται από μια σχεδόν πλήρη αποσιώπηση του θέματος στις γραπτές πηγές. Αντίστοιχα ελάχιστες είναι οι σχετικές αναφορές σε νομοθετικά διατάγματα. Μια τέτοια πηγή στην οποία γίνεται λόγος για το θέμα είναι το *Νόμοι Βαρβάρων (Leges Barbarorum)*, ένα έργο που περιλαμβάνει το δίκαιο των γερμανικών φύλων. Εδώ, η ομοφυλοφιλία παρουσιάζεται ως πράξη κατακριτέα, αλλά παρόλα αυτά δεν προβάλλεται η αναγκαιότητα για τον εντοπισμό και τη σύλληψη ανθρώπων με τη συγκεκριμένη ερωτική συμπεριφορά¹³³. Άλλη χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο Αλκουίνος (Alcuinus), λόγιος του 8^{ου} αιώνα, ο οποίος, αν και στα κείμενά του καταφέρθηκε έντονα ενάντια στην ερωτική ανηθικότητα, δεν έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην ομοφυλοφιλία. Σαν πιο επικίνδυνες για την κοινωνική και ηθική τάξη προέβαλε τις προγαμιαίες σχέσεις και τη μοιχεία¹³⁴. Συγκεκριμένη μνεία για την ομοφυλοφιλία έκανε ο Καρλομάγνος, τον 9^ο αιώνα, ο οποίος σε ένα νομοθετικό διάταγμα χαρακτήρισε την ομοφυλοφιλία απαγορευμένη πρακτική, χωρίς, όμως, να ορίσει κάποια σχετική ποινή¹³⁵. Σε γενικές γραμμές, η κοσμική νομοθεσία δεν επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το ζήτημα της ομοφυλοφιλίας, στοιχείο που αποκαλύπτει ότι, είτε αποτελούσε ένα κοινωνικά αποδεκτό φαινόμενο, είτε δεν θεωρούνταν ιδιαίτερα επικίνδυνη για την κοινωνική τάξη¹³⁶.

Όσον αφορά το εκκλησιαστικό δίκαιο, τα πράγματα ήταν κάπως διαφορετικά. Σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα οι εκπρόσωποι του κλήρου, ιερείς και μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου χαρακτήριζαν την ομοφυλοφιλία ως αφύσικη και αμαρτωλή ερωτική επιθυμία. Για την εξάλειψη των ομοφυλοφιλικών επιθυμιών πρότειναν, αρχικά, τη δημόσια δήλωση μετάνοιας του ενόχου. Στη συνέχεια, υπήρχαν δύο επιλογές, είτε ο μοναχισμός, που θα αποτίνιζε τις σαρκικές επιθυμίες των αμαρτωλών, είτε ο γάμος, σαν μια προσπάθεια επαναφοράς στον ηθικό και φυσιολογικό τρόπο ζωής¹³⁷. Παρόλα αυτά, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν απέδιδαν αυστηρότερες ποινές στους ομοφυλόφιλους, σε σχέση με τους ετεροφυλόφιλους που είχαν διαπράξει σεξουαλικά παραπτώματα. Οι ποινές τους ήταν οι ίδιες με αυτές που ορίζονταν για τα άτομα που είχαν διαπράξει μοιχεία,

¹³³ Boswell 183-4

¹³⁴ Boswell 177

¹³⁵ Bullough 1976, 353

¹³⁶ Boswell 179-183

¹³⁷ Greenberg-Bystry 516

στην περίπτωση που ο ομοφυλόφιλος ήταν παντρεμένος, ή προγαμιαίες σχέσεις, στην περίπτωση που ήταν ανύπανδρος¹³⁸.

Σε γενικές γραμμές, πάντως, η ομοφυλοφιλία ταυτίστηκε με συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες μέχρι και το 13^ο αιώνα. Οι κυριότερες είναι οι ευγενείς και οι μοναχοί, για τους οποίους γίνεται λόγος κυρίως σε κοσμικές πηγές. Μια τέτοια κατηγορία πηγών αποτελούν τα αυλικά ποιήματα που γράφτηκαν ανάμεσα στον 9^ο και το 12^ο αιώνα και αναφέρονται σε ομοφυλοφιλικά ερωτικά σκιρτήματα. Τα ποιήματα αυτά γράφτηκαν από άνδρες που μιλούν για τα αγνά και ρομαντικά αισθήματα που τρέφουν για κάποιους άνδρες, χωρίς νύξεις σε σαρκικές επιθυμίες. Η τυπολογία και το περιεχόμενο τους συνάδουν απόλυτα με το ύφος της αυλικής ποίησης, με μόνη διαφορά το φύλο του προσώπου στο οποίο αφιερώνονται¹³⁹. Τα ποιήματα αυτά αποκαλύπτουν ότι οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις ήταν διαδεδομένες στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και προφανώς αποδεκτές, εφόσον οι επιθυμίες για άτομα του ίδιου φύλου όχι μόνο δεν παρέμεναν κρυφές, αλλά και εκφράζονταν μέσα από την λογοτεχνία. Βέβαια, η συγκεκριμένη κατηγορία πηγών δεν μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε εάν υπήρχαν στην πράξη ερωτικές σχέσεις ανάμεσα σε άτομα του ίδιου φύλου. Το μόνο που προκύπτει είναι ότι οι ομοφυλοφιλικές επιθυμίες, όπως και οι ετεροφυλοφιλικές, περιβάλλονταν από την αβροφροσύνη που χαρακτήριζε την αυλική κουλτούρα¹⁴⁰.

Για την έκταση της ομοφυλοφιλίας στους κόλπους των ευγενών το 12^ο αιώνα μας πληροφορεί ο άγγλος χρονικογράφος Ορντέρικος Βιτάλις (Ordericus Vitalis), ο οποίος επικεντρώθηκε σε ομοφυλοφιλικές επιθυμίες και συμπεριφορές που εκδηλώνονταν κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης των νεαρών ιπποτών. Οι άνδρες αυτοί ζούσαν μαζί από την ηλικία των 10- 12 μέχρι τα 30 τους χρόνια. Σε αυτό το διάστημα συχνά αναπτύσσονταν ερωτικές σχέσεις, συνήθως ανάμεσα σε ένα νεότερο και ένα μεγαλύτερο άτομο. Ο Ορντέρικος Βιτάλις αναφέρεται σε μια συντροφιά νεαρών ανδρών από τον οίκο των Chester που, τον 12^ο αιώνα, πέρασαν μια μεγάλη περίοδο πολεμικής εκπαίδευσης στη βορειοδυτική Γαλλία. Με την επιστροφή τους, έγινε αντιληπτή μια αλλαγή στη συμπεριφορά και τις ερωτικές τους συνήθειες, που χαρακτηρίζεται από τον Ορντέρικο με τη φράση «*Quasi di flammis Sodomiae*», η οποία είναι σαφές ότι αφορά ομοφυλοφιλικές προτιμήσεις¹⁴¹. Η πηγή αυτή αποκαλύπτει ότι στους κόλπους των ιπποτών οι ομοφυλοφιλικοί δεσμοί ήταν υπαρκτές ερωτικές σχέσεις και όχι απλώς ρομαντικοί συναισθηματισμοί.

¹³⁸ Greenberg-Bystryn 531

¹³⁹ Curtius 114-6

¹⁴⁰ Allen 149-51

¹⁴¹ Greenberg-Bystryn 531

Ανάλογα ποιήματα γράφονταν και από μοναχούς. Πολλά τέτοια ποιήματα θα πρέπει να καταστράφηκαν, αλλά πολλά είναι και αυτά που σώθηκαν και αποτελούν απόδειξη ότι λειτουργούσαν ως μέσο συναισθηματικής έκφρασης. Πέρα από τα ποιήματα, έχουν σωθεί και επιστολές που αντάλλασαν μοναχοί. Τα κείμενα αυτά μιλούν για τη γνωριμία τους, συχνά στο χώρο της μονής, και για τη νοσταλγία που ένιωθαν επειδή ζούσαν πλέον σε διαφορετικές μονές¹⁴². Τα κείμενα αυτά μας αποκαλύπτουν ότι οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις αποτελούσαν μια πραγματικότητα υπαρκτή μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας και ιδιαίτερα στις μονές, παρά το γεγονός ότι θεωρούνταν χώροι που φιλοξενούσαν άτομα απόλυτα απαλλαγμένα από τις σαρκικές τους επιθυμίες.

Στο σημείο αυτό, όμως, τίθεται το ερώτημα πως αντιμετωπίζονταν αυτές οι συμπεριφορές από την ίδια την Εκκλησία, η οποία σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα υποστήριξε την καταπολέμηση των αδυναμιών της σάρκας και προβαλλόταν ως ο θεματοφύλακας της κοινωνικής ηθικής. Οπωσδήποτε, τέτοια περιστατικά, όταν εντοπίζονταν, θα περιβάλλονταν από μυστικότητα, αλλά πολλές θα πρέπει να ήταν οι περιπτώσεις κληρικών ή μοναχών που αποκαλύφθηκαν ότι διατηρούσαν ερωτικές σχέσεις με άτομα του ίδιου φύλου. Η δε μεγάλη έκταση που είχε πάρει το φαινόμενο μέχρι και το 12^ο αιώνα αποκαλύπτει ότι η Εκκλησία δεν εφάρμοσε κάποια συγκεκριμένη πολιτική, προκειμένου να εξοβελίσει αυτά τα άτομα από τους κόλπους της. Μάλιστα, το 12^ο αιώνα, στην Αγγλία, ο Άγιος Ανσέλμος (Anselmus Candiae Ganavae) (1033-1109) υποστήριζε πως η ομοφυλοφιλία των κληρικών ήταν ένα παρελκόμενο της συμβίωσης τους μακριά από άτομα του αντίθετου φύλου. Επιπρόσθετα, εξέφρασε την άποψη ότι οι ποινές που ορίζονταν για τους ομοφυλόφιλους έπρεπε να είναι επιεικείς, καθώς το συγκεκριμένο αμάρτημα είχε γίνει τόσο κοινό που κανείς δεν σκανδαλιζόταν. Για τον άγιο Ανσέλμο η ομοφυλοφιλία δεν ήταν κάτι το εξοργιστικό, αλλά ένα χαρακτηριστικό των μοναστικών κοινοτήτων. Το γεγονός ότι μια σημαντική προσωπικότητα του κλήρου τηρούσε τέτοια στάση καταδεικνύει τόσο την μεγάλη έκταση του φαινομένου, όσο και την αποδοχή του από την Εκκλησία¹⁴³. Η γενικότερη επιείκεια της Εκκλησίας εκφράστηκε στο κανονικό δίκαιο. Αν και οι κληρικοί έκαναν σχετικές μνείες στα κηρύγματά τους, χαρακτηρίζοντας την ομοφυλοφιλία αφύσικη ερωτική επιλογή, δεν υπήρχαν ειδικές ποινές για τα άτομα που κρίνονταν ένοχα από τους εκκλησιαστικούς δικαστές. Στις περιπτώσεις που προσάγονταν άτομα με τη συγκεκριμένη κατηγορία, επιβάλλονταν ποινές που δεν ήταν ιδιαίτερα αυστηρές και συχνά δεν εφαρμόζονταν, αν ο εναγόμενος δήλωνε δημόσια τη μεταμέλειά του¹⁴⁴.

¹⁴² Boswell 188-96

¹⁴³ Ellis 140

¹⁴⁴ Hyde 40

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε, λοιπόν, ότι η ομοφυλοφιλία ήταν ένα φαινόμενο που αντιμετωπιζόταν με ανεκτικότητα κατά τον πρώιμο και το μέσο Μεσαίωνα. Οι πηγές που παρουσιάσαμε αναφέρονται στην ομοφυλοφιλία ως ένα θέμα που αφορούσε το σύνολο της κοινωνίας, αλλά ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο στις τάξεις των ευγενών και των μοναχών. Και οι δύο αυτές κοινωνικές ομάδες συνδέονται με ένα κοινό χαρακτηριστικό όσον αφορά τον τρόπο ζωής τους. Πρόκειται για άνδρες που περνούσαν μεγάλα χρονικά διαστήματα σε ανδροκρατούμενες ομάδες. Παρόλα αυτά, όλες οι σχετικές πηγές αποκαλύπτουν μια μόνο διάσταση της ομοφυλοφιλίας παρουσιάζοντάς την σαν μια ερωτική συμπεριφορά που προκύπτει αναγκαστικά, λόγω της απουσίας γυναικών, και όχι σαν μια ορμέμφυτη τάση.

γ. Το κυνήγι των ομοφυλόφιλων κατά τον ύστερο Μεσαίωνα.

Κατά τον ύστερο Μεσαίωνα άλλαξε εντελώς η αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας από τον κλήρο. Οι ομοφυλόφιλοι αντιμετωπίστηκαν σαν ομάδα που απειλούσε την κοινωνική τάξη και το κύρος της δυτικής Εκκλησίας. Η νέα αυτή τάση επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις προσπάθειες αναμόρφωσης της δυτικής Εκκλησίας που ξεκίνησαν από τα τέλη του μέσου μεσαίωνα και συγκεκριμένα τον 11^ο αιώνα από τον πάπα Γρηγόριο Ζ΄ και συνεχίστηκαν από τους διαδόχους του μέχρι το 13^ο αιώνα¹⁴⁵. Στην ενότητα αυτή θα επιχειρήσουμε να συσχετίσουμε την αρνητική αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας με το γενικότερο κλίμα και την εξυγιαντική διάθεση της Εκκλησίας κατά τον ύστερο Μεσαίωνα, προκειμένου να εντοπίσουμε εάν η ομοφυλοφιλία θεωρούνταν στην πραγματικότητα επικίνδυνη για την κοινωνία ή εάν η εχθρική στάση απέναντί της εξυπηρετούσε άλλους, ευρύτερους στόχους της δυτικής Εκκλησίας.

Ο 11^ο αιώνας, η εποχή στην οποία η δυτική Εκκλησία άρχισε να καταφέρεται ενάντια στην ομοφυλοφιλία, χαρακτηρίζεται από έξαρση του φαινομένου των ερωτικών επαφών μεταξύ ανδρών κληρικών, ιδιαίτερα στους χώρους των μονών. Οι πρακτικές αυτές ήταν ευρέως γνωστές και είχαν προκαλέσει ψόγο και επικρίσεις λαϊκών και κληρικών. Ένας από τους πρώτους εκπροσώπους της Εκκλησίας ο οποίος στηλίτευσε την ηθική παρακμή των κληρικών, ήταν ο μεταρρυθμιστής Πέτρος Δαμιανός (Petrus Damianus). Στο έργο του *Liber Gommothianus* έδωσε μεγάλη έμφαση στο ζήτημα αυτό και πρότεινε στον πάπα Λέοντα Θ΄ να επιβάλει τις μέγιστες των ποινών για όλες τις ομοφυλοφιλικές πράξεις, ανεξαρτήτως ηλικίας και περιστάσεων. Ο πάπας απέρριψε αυτή την πρόταση, γεγονός που καταδεικνύει ότι η Εκκλησία δεν ήταν ακόμη έτοιμη να ασχοληθεί με το ζήτημα καθώς τότε ήταν περισσότερο επείγοντα άλλα ζητήματα, όπως η καταπολέμηση της σιμωνίας, η

¹⁴⁵ Greenberg-Bystryn 517

θέσπιση της μεταβίβασης της περιουσίας των κληρικών στην Εκκλησία και η επιβολή της αγαμίας των εκπροσώπων του κλήρου. Γενικός στόχος της προσπάθειας της Εκκλησίας στην προσπάθειά της να επιτύχει την ηθική εξυγίανση του κλήρου ήταν να ενισχύσει το κύρος της που είχε πληγεί από τα παραπτώματα των κληρικών. Στο έργο της συνέτρεξαν τα τάγματα των Φραγκισκανών και των Δομινικανών που διεξήγαγαν αυστηρή επιτήρηση της ηθικής ζωής των κληρικών. Μέσα σε αυτές τις περιστάσεις, οι ερωτικές σχέσεις που καταπολεμήθηκαν κατά κύριο λόγο ήταν οι ετεροφυλοφιλικές. Αποτέλεσμα ήταν η ακόμη μεγαλύτερη έξαρση της ομοφυλοφιλίας κυρίως σε χώρους απομόνωσης των κληρικών, όπως οι μονές και τα πανεπιστήμια¹⁴⁶.

Η ομοφυλοφιλία δεν αποτέλεσε μόνο εσωτερικό πρόβλημα για την Εκκλησία, αλλά και ένα όπλο που χρησιμοποίησε ενάντια στην κοσμική αριστοκρατία. Μια πλευρά της ζωής των υψηλών κοινωνικών στρωμάτων που μπορούσε εύκολα να αποτελέσει στόχο επικρίσεων ήταν οι σεξουαλικές τους ατασθαλίες, από τις οποίες η ομοφυλοφιλία προβλήθηκε ως η απεχθέστερη από τους κληρικούς. Οι σχετικές επικρίσεις αυξήθηκαν κατά τον ύστερο 11^ο και το 12^ο αιώνα, τονίζοντας την ύπαρξη πολλών ομοφυλοφίλων στη βασιλική αυλή και τους κύκλους των ευγενών. Οι κληρικοί παρατηρούσαν ότι οι νέοι άνδρες της αυλής είχαν αρχίσει να έχουν μακριά μαλλιά, να φορούν ρούχα που έμοιαζαν με γυναικεία και να υιοθετούν τρόπους συμπεριφοράς που έμοιαζαν σε πολλά με τους γυναικείους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο μοναχός Ορνέρικος Βιτάλις που αποδοκίμαζε έντονα την αυλή του Γουλιέλμου Ρούφου (1087-1100), γιου του Γουλιέλμου του Κατακτητή (1028-1087), ισχυριζόμενος ότι υπήρχαν παντού «γυναικωτοί», που κυκλοφορούσαν χωρίς καμία ντροπή, ενώ πράξεις σοδομισμού συντελούνταν απροκάλυπτα. Μάλιστα, υποστήριζε ότι η καταλληλότερη τιμωρία για αυτά τα πρόσωπα θα ήταν να καούν ζωντανοί¹⁴⁷. Τέτοιες επικρίσεις θα πρέπει να είχαν αποτέλεσμα, καθώς στα 1108 η σύνοδος του Ουέστμινστερ καταδίκασε τους άνδρες που είχαν μακριά μαλλιά. Ανάλογα ήταν και τα κηρύγματα των κληρικών, τα οποία βασίστηκαν σε τέτοια διατάγματα και συνοδικές αποφάσεις. Μέσα στους ναούς οι ιερείς δεν καταδίκασαν μόνο τη θηλυπρέπεια των ευγενών, αλλά έφταναν στο σημείο να καλούν το ποίμνιο να κόψει τα μαλλιά του βασιλιά και των ευγενών με τα ψαλίδια του¹⁴⁸.

Παρόμοιες απόψεις εξακολούθησαν να εκφράζονται και τα κατοπινά χρόνια. Το 1159, ο άγγλος κληρικός Ιωάννης του Σάλσμπουρι (Johannes de Salisbury), στο έργο του *Πολικρατικός (Policraticus)* επέκρινε την ακολασία των ευγενών σε ένα κείμενο που περιγράφει έναν ευγενή έτοιμο να επιδοθεί σε κάποια ακόλαστη πράξη. Ο ευγενής φουσκώνει και κάνει σγουρά τα μαλλιά του. Βάφει το πρόσωπο του και

¹⁴⁶ Greenberg-Bystryń 533, 535- 7

¹⁴⁷ Εκδ. Freeman 159, 330, 340-41

¹⁴⁸ Tatlock 351-3

φορά ρούχα που μοιάζουν με θεατρικό κοστούμι. Βάζει ακόμη και πολυτελή γάντια για να προφυλάσσει τα ευαίσθητα χέρια του. Έπειτα είναι έτοιμος να συναντήσει τον εραστή του¹⁴⁹. Αυτή η πηγή σε μια πρώτη ανάγνωση φαίνεται ότι γράφτηκε για να στηλιτεύσει την ομοφυλοφιλία. Ο βαθύτερος στόχος αυτών των κειμένων, όμως, ήταν να τονίσουν τη διαφθορά των ευγενών και το κοινωνικό χάσμα ανάμεσα σε αυτούς και την υπόλοιπη κοινωνία¹⁵⁰.

Η Εκκλησία εκμεταλλεύτηκε αυτή την κοινωνική αυτή αντίθεση κατά τη διάρκεια της διαμάχης της με την κοσμική ηγεσία. Για να μπορέσει, όμως, να καταφερθεί ενάντια στην ανηθικότητα των κοσμικών έπρεπε πρώτα να αποτελέσει και η ίδια πρότυπο ηθικής. Η εκκλησιαστική μεταρρύθμιση είχε ως πρώτο στόχο την αντιμετώπιση της ανηθικότητας στους κόλπους της, προκειμένου να μπορέσει στη συνέχεια να στηλιτεύσει την ανηθικότητα των κοσμικών ηγεμόνων. Οι πηγές που παρουσιάστηκαν σε αυτή την ενότητα, δεν παρουσιάζουν ουσιαστικά μια εναντίωση στην ομοφυλοφιλία, αλλά στη θηλυπρέπεια και την υπερβολή η οποία παρατηρούνταν στους κύκλους των ευγενών, που ζούσαν μέσα στην πολυτέλεια. Στόχος αυτών των κηρυγμάτων ήταν να προκληθεί η αντίδραση των μαζών ενάντια στην αριστοκρατία, προς όφελος της Εκκλησίας.

Οι προσπάθειες για την ηθική εξυγίανση του κλήρου, που ξεκίνησαν με τη γρηγοριανή μεταρρύθμιση, ήταν αποτελεσματικές όσον αφορά την ισχυροποίηση και την αύξηση του κύρους της Εκκλησίας. Παρόλα αυτά, δεν έφεραν ιδιαίτερα αποτελέσματα όσον αφορά τον περιορισμό της ομοφυλοφιλίας ιδιαίτερα μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας, όπου παρουσιάστηκε έξαρση του φαινομένου. Παρόλα αυτά, δεν θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι δεν δόθηκε μεγάλη έμφαση στο συγκεκριμένο ζήτημα, καθώς απασχόλησε διάφορες εκκλησιαστικές συνόδους, που σε πολλές περιπτώσεις έλαβαν αυστηρές αποφάσεις. Η Σύνοδος του Λονδίνου, το 1102, όρισε πως όσοι κληρικοί κρίνονταν ένοχοι για το αδίκημα του σοδομισμού, θα έπρεπε να υποβιβάζονται, ενώ οι λαϊκοί να αναθεματίζονται σε περίπτωση που δεν μετανοούσαν. Η Σύνοδος της Ναμπλούς, στην Ιερουσαλήμ, το 1120, όρισε το θάνατο δια της πυράς για όσους δεν αποκήρυσσαν αυτή την αμαρτωλή συνήθεια. Βέβαια, αυτές οι αποφάσεις δεν εφαρμόστηκαν ποτέ σε ευρεία κλίμακα σε όλη τη δυτική Ευρώπη. Η Τρίτη Σύνοδος του Λατερανού, το 1179, ήταν η επιεικέστερη, καθώς όρισε την απόδοση πνευματικών και χρηματικών επιτιμιών και τον αναθεματισμό ως έσχατη λύση. Η εξέλιξη αυτή στις θέσεις της Εκκλησίας δείχνει μια σταδιακή αλλαγή στη στάση της και μια ενδεχόμενη αδυναμία πάταξης του φαινομένου. Η γενικότερη επιείκεια του εκκλησιαστικού δικαίου σε θέματα ερωτικής παραβατικότητας, όπως διαμορφώθηκε από την

¹⁴⁹ Εκδ.-Μτφρ. Pike 87

¹⁵⁰ Cantor 356

Τέταρτη Σύνοδο του Λατερανού, το 1215, επηρέασε τις κατοπινές συνόδους και το κανονικό δίκαιο στην Αγγλία μέχρι το 14^ο αιώνα¹⁵¹.

Αν θέλαμε να επιχειρήσουμε μια σύγκριση της στάσης της εκκλησιαστικής νομοθεσίας με την κοσμική, θα βλέπαμε ότι και στην περίπτωση των κοσμικών δικαστηρίων δεν δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα της ομοφυλοφιλίας μέχρι και το 13^ο αιώνα. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Αγγλίας, αν και μέχρι το 13^ο αιώνα δεν υπήρχαν καθόλου σχετικές ρυθμίσεις, από τότε άρχισαν να θεσπίζονται νόμοι που όριζαν τη θανατική ποινή των ομοφυλόφιλων¹⁵². Γύρω στα 1290 γράφτηκαν δύο πραγματείες που υπάγονταν στο βασιλικό δίκαιο, στις οποίες αναφέρεται ότι ο σοδομισμός θα πρέπει να τιμωρείται με την εσχάτη των ποινών. Η μια πραγματεία είναι *Ο καθρέφτης της δικαιοσύνης (The Mirror of Justices)*, που αποδίδεται στον Andrew Horn. Στο έργο αυτό ορίστηκε να καίγονται ζωντανόι όσοι συλλαμβάνονται για το αδίκημα της ομοφυλοφιλίας, μια ποινή που αναγνωρίζεται ότι είναι αυστηρή, αλλά κρίνεται κατάλληλη για μια τόσο σοβαρή παράβαση. Παρόλα αυτά, το κείμενο περιέχει τον αξιοπερίεργο κανονισμό να μην αναφέρονται τέτοιες κατηγορίες μέσα στην αίθουσα του δικαστηρίου, διότι θα προκαλούσαν το σκανδαλισμό των δικαστών και του ακροατηρίου. Ο θάνατος δια της πυράς αναφέρεται και σε μια ακόμη πραγματεία, με το όνομα *Fleta*, την οποία ο Goodich δεν χαρακτηρίζει ως κώδικα νόμων αλλά ως νομολογία¹⁵³.

Αν και αυτά τα δύο κείμενα είναι από τα πρώτα που κάνουν ειδική μνεία για την ομοφυλοφιλία ως εγκληματική πράξη, οι ποινές που ορίστηκαν δεν εφαρμόστηκαν στην πράξη. Η ομοφυλοφιλία εξακολούθησε να αντιμετωπίζεται ως ηθικό αδίκημα που έπρεπε να κρίνεται από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, κατάσταση που ήταν παγιωμένη στην Αγγλία μέχρι και το πρώτο μισό του 14^{ου} αιώνα¹⁵⁴. Κάποιες εκτελέσεις ομοφυλόφιλων έγιναν κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Εδουάρδου Α' (1239-1307), αλλά και πάλι η εφαρμογή της θανατικής καταδίκης ήταν περιορισμένη. Μετά τη βασιλεία του Εδουάρδου Α' οι ποινές αυτές εφαρμόζονταν σπάνια, σε περιπτώσεις ανθρώπων που συλλαμβάνονταν δημόσια να επιδίδονται σε ερωτικές πράξεις. Η σπανιότητα τέτοιων καταδικών επιβεβαιώνεται και αργότερα, τον 16^ο αιώνα, στη νομοθεσία του βασιλιά Ερρίκου Η' (1509-1549), που τονίζει ότι η ομοφυλοφιλία ήταν ένα παράπτωμα για το οποίο δεν είχε τιμωρηθεί κανείς για πολύ καιρό¹⁵⁵.

Το κοσμικό δίκαιο άλλων χωρών της δυτικής Ευρώπης δεν αντιμετώπισε με ανάλογη επιείκεια τους ομοφυλόφιλους. Από το 13^ο αιώνα άρχισαν να πληθαίνουν

¹⁵¹ Greenberg–Bystryń 533

¹⁵² Greenberg–Bystryń 534, υποσημ. 28

¹⁵³ Goodich 77

¹⁵⁴ Hanawalt 4

¹⁵⁵ Greenberg–Bystryń 359

τα διατάγματα που καθόριζαν τιμωρίες που ξεκινούσαν από τη διαπόμπευση και τη μαστίγωση κι έφταναν μέχρι και τη θανατική ποινή. Στην Ορλεάνη, το 1260, θεσπίστηκε μια συλλογή κανόνων του εθιμικού δικαίου, που καθόρισε την καταδίκη των ομοφυλόφιλων σε θάνατο στην πυρά. Ανάλογες τιμωρίες θεσπίστηκαν και από άλλα κείμενα της κοσμικής νομοθεσίας που είναι κωδικοποιήσεις του εθιμικού δικαίου, όπως το έργο του Beaumanoir *Les Coutumes de Beauvaisis* που γράφτηκε το 1283 και το *Tres Ancien Coutume de Bretagne* και το *Coutumes de Touraine-Anjou*¹⁵⁶. Παρόμοια νομοθετικά διατάγματα θεσπίστηκαν και στην Ισπανία. Κατά τα τέλη του 13^{ου} αιώνα ο Αλφόνσος Ι΄ της Καστίλης (1252-1284) θέσπισε το *Las Siete Partidas*, στο οποίο ορίστηκε ο ευνουχισμός και ο θάνατος δια λιθοβολισμού για τους ομοφυλόφιλους. Ο Φερδινάνδος Β΄ της Αραγονίας (1479-1516) άλλαξε την ποινή σε θάνατο δια της πυράς στα 1497¹⁵⁷.

Ο Bullough, στη συγκριτική μελέτη του για την αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας στις δυτικές ευρωπαϊκές χώρες κατά τον ύστερο Μεσαίωνα, παρατηρεί ότι η Αγγλία παρουσίασε την επεικέστερη αντιμετώπιση, λόγω της παγιωμένης τακτικής να υπάγονται οι ερωτικές παραβάσεις στα εκκλησιαστικά δικαστήρια¹⁵⁸. Οι Greenberg και Bystryn αναφέρουν ότι και στις υπόλοιπες χώρες της δυτικής Ευρώπης δεν εφαρμόστηκε ευρέως η σχετική νομοθεσία. Η ομοφυλοφιλία ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο φαινόμενο τόσο στις πόλεις, όσο και τις αγροτικές κοινωνίες, το οποίο ουσιαστικά ήταν αποδεκτό από το κοσμικό και το εκκλησιαστικό δίκαιο. Εξαιρεση αποτελούν οι χώρες στις οποίες ισχυροποιήθηκε η Ιερά Εξέταση από το 15^ο αιώνα, μια περίοδο στην οποία βασανίστηκαν και θανατώθηκαν πολλοί ομοφυλόφιλοι¹⁵⁹.

δ. Οι ποινές που επέβαλλαν οι εκκλησιαστικοί κριτές στους εναγόμενους για σοδομισμό.

Όπως είδαμε μέχρι στιγμής, η ομοφυλοφιλία επικρίθηκε έντονα από τις κοσμικές και εκκλησιαστικές αρχές κατά τον όψιμο Μεσαίωνα. Παρόλα αυτά, στην Αγγλία του όψιμου Μεσαίωνα δεν εφαρμόστηκαν αυστηρά μέτρα και ποινές ενάντια στην ομοφυλοφιλία από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια που έκριναν τη συντριπτική πλειοψηφία αυτών των υποθέσεων. Η διαδικασία εκδίκασης των ομοφυλόφιλων δεν έχει ιδιαίτερες διαφορές σε σχέση με τις υποθέσεις που αφορούσαν ετεροφυλόφιλους. Η προσαγωγή ομοφυλόφιλων στα εκκλησιαστικά δικαστήρια γινόταν με τον ίδιο τρόπο, όπως και οι άλλες ερωτικές παραβάσεις. Οι κληρικοί προέτρεπαν το ποιμνίο τους να καταγγείλει οποιαδήποτε αμαρτωλή πράξη γνώριζαν, συμπεριλαμβανομένων και των ομοφυλοφιλικών σχέσεων, υπό τον όρο η

¹⁵⁶ Goodich 77-78

¹⁵⁷ Karlen 89, 289

¹⁵⁸ Bullough 1976, 391, 410

¹⁵⁹ Greenberg-Bystryn 534

καταγγελία να γίνει από κάποιο αυτόπτη μάρτυρα. Άλλοτε, πάλι, οι καταγγελίες γίνονταν από άτομα που είχαν δεχτεί παρενόχληση από κάποιον ομοφυλόφιλο. Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, η υπόθεση παρουσιαζόταν ως *ex officio*, δηλαδή ως αυτεπάγγελτη δίωξη από το εκκλησιαστικό δικαστήριο¹⁶⁰.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, που μας δίνει πληροφορίες για την καταγγελία, την εκδίκαση και την αντιμετώπιση των ομοφυλόφιλων από τα αγγλικά εκκλησιαστικά δικαστήρια είναι ένα σώμα εγγράφων που αναφέρονται στην ίδια υπόθεση, κατατεθειμένο στο αρχείο του πανεπιστημίου του Borthwick¹⁶¹. Πρόκειται για έγγραφα του 16^{ου} αιώνα από το κατάστιχο των αποφάσεων του επισκοπικού δικαστηρίου του York. Πρόκειται για μια πηγή ιδιαίτερα χρήσιμη, καθώς περιέχει στοιχεία για όλα τα στάδια της εκδίκασης ενός ομοφυλόφιλου, αλλά και για παλαιότερες δίκες του ίδιου προσώπου. Επιπρόσθετα, περιέχει την ανάκριση του κατηγορούμενου και τις καταθέσεις των μαρτύρων. Τέλος, υπάρχει ακριβής καταγραφή των ακροάσεων.

Κατηγορούμενος στη συγκεκριμένη υπόθεση ήταν ο Edward Hewitson από το Over Porpleton, ο οποίος εμφανίστηκε στο εκκλησιαστικό δικαστήριο του York το 1516. Αν και είναι πολύ πιθανό να καταγγέλθηκε από συγκεκριμένα πρόσωπα, η ταυτότητα τους δεν αποκαλύφθηκε και η προσαγωγή χαρακτηρίστηκε αυτεπάγγελτη. Η κατηγορία που αναφέρεται στα συγκεκριμένα έγγραφα ήταν ότι παρενόχλησε κάποιους άνδρες, ο ουσιαστικός λόγος, όμως, ήταν ότι ο Hewitson ήταν άτομο που δεν συμμορφωνόταν με τις επιταγές της Εκκλησίας, καθώς εξακολουθούσε να διατηρεί επαφές με άτομα του ανδρικού φύλου, αν και καταδικάστηκε αρκετές φορές μέσα σε χρονικό διάστημα 14 ετών.

Κατά την ανάκριση, ο Thomas Hewitson αρχικά αρνήθηκε οποιαδήποτε κατηγορία. Μετά από πίεση των δικαστών, ομολόγησε ότι είχε διαπράξει το συγκεκριμένο αδίκημα επανειλημμένα κατά το παρελθόν. Ο ίδιος μάλιστα, ανέφερε και τις ποινές που του είχαν επιβληθεί παλαιότερα. Η πρώτη συνδύαζε τη σωματική ταλαιπωρία με το δημόσιο εξευτελισμό, καθώς είχε αναγκαστεί να εμφανιστεί στην Εκκλησία του Over Porpleton και στην εκκλησία της Παναγίας, στο York, και να περπατά γύρω από το κτίριο του ναού ντυμένος μόνο με ένα σεντόνι. Αυτό γινόταν κατά τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας, επί μια εβδομάδα σε ένα κάθε ναό. Είναι σαφές ότι πολλά άτομα θα παρακολουθούσαν την έκτιση της ποινής του, γεγονός ιδιαίτερα εξευτελιστικό. Επιπρόσθετα, το γεγονός ότι θα εξέτιε την ποινή του στον τόπο όπου είχε γεννηθεί και κατοικούσε σήμαινε ότι ο άνθρωπος αυτός θα στιγματιζόταν. Η ποινή αυτή, λοιπόν, ενδεχομένως στόχευε στο αίσθημα της ντροπής, προκειμένου να αποτραπεί στο μέλλον από παρόμοιες πράξεις.

¹⁶⁰ Greenberg-Bystryn 538

¹⁶¹ Το έγγραφο δημοσιεύτηκε από τον Paul Halsall στο διαδίκτυο, στο www.fordham.edu/halsall/source/1533hewitson.html

Τιμωρίες που του επιβλήθηκαν σε άλλες δίκες ήταν να μείνει μακριά από το χωριό του Over Porreton και την περιβάλλουσα περιοχή για 6 εβδομάδες. Η ποινή αυτή εμμέσως δήλωνε την αδυναμία του δικαστηρίου να συνετίσει το συγκεκριμένο πρόσωπο. Για το λόγο αυτό επέβαλε τη μετακίνηση του από το χωριό, προκειμένου να πάψει να παρενοχλεί τους συντοπίτες του και να καταλαγιάσει η κοινή γνώμη. Επιπρόσθετα, μια τέτοια ποινή θα μπορούσε να επιβαρύνει οικονομικά το Hewitson, καθώς θα έπρεπε να εγκαταλείψει το σπίτι και τη δουλειά του. Ανάλογο χαρακτήρα είχε και το χρηματικό επιτίμιο που του αποδόθηκε σε μια τρίτη δίκη. Με βάση αυτή την απόφαση, όφειλε να δώσει 20 λίρες στην Εκκλησία του Αγίου Πέτρου στο York.

Μολαταύτα, ο Edward Hewitson δεν φαίνεται να συνετίστηκε από αυτές τις τιμωρίες, καθώς εξακολούθησε να έρχεται σε επαφή με άτομα του ίδιου φύλου για 14 χρόνια. Μάλιστα, στο έγγραφο των κατηγοριών που του απαγγέλθηκαν, το δικαστήριο εκφράζεται με ιδιαίτερη αυστηρότητα για το γεγονός ότι τόσα χρόνια αρνούταν να αλλάξει τον τρόπο ζωής του και αγνοούσε τις αποφάσεις και τις νουθεσίες των εκκλησιαστικών δικαστών. Ακόμη, ο Hewitson επικρίνεται επειδή αρνήθηκε αρχικά τις κατηγορίες, χωρίς να σκεφτεί ότι το δικαστήριο εύκολα μπορούσε να ενημερωθεί για τις παλαιότερες καταδίκες του.

Μετά από την απαγγελία των κατηγοριών στο χώρο του δικαστηρίου, ο Edward Hewitson αναγκάστηκε να ομολογήσει δημόσια το σφάλμα του. Συγκεκριμένα, παραδέχτηκε ότι είχε ερωτικές σχέσεις με άνδρες παλαιότερα, αλλά και συνεχόμενα κατά τα τρία τελευταία έτη, μεταξύ 1514 και 1516. Στη συνέχεια, δήλωσε τη μετάνοια και την πρόθεση του να σταματήσει να υποπίπτει σε αυτό το αμάρτημα, που ο ίδιος χαρακτήρισε ζωώδες. Μάλιστα, το ίδιο έγγραφο μας δίνει στοιχεία και για τη διαδικασία, καθώς αναφέρει ότι η ομολογία έγινε δημόσια, προκειμένου να μάθει το ακροατήριο τις τρομερές πράξεις του και να προφυλαχθεί. Παρόλα αυτά, η δήλωση μεταμέλειάς του χαρακτηρίζεται από τους δικαστές ως ειλικρινής και ξεκάθαρη.

Η δίκη του Hewitson, όμως, δεν τελείωσε εκεί. Για να παρθεί απόφαση έπρεπε να ληφθούν υπόψη οι καταθέσεις των μαρτύρων. Ακολούθησε η ανάγνωση των εγγράφων που περιείχαν όσα είχαν δηλώσει οι κατήγοροι. Όσον αφορά τη διαδικασία που είχε προηγηθεί, θα λέγαμε ότι το δικαστήριο ασκούσε πίεση στους μάρτυρες, εφόσον έπρεπε πρώτα να διαβάσουν το έγγραφο με τις κατηγορίες που αποδόθηκαν από τις αρχές και στη συνέχεια να δώσουν όσες συναφείς πληροφορίες γνώριζαν.

Ένα ακόμη άξιο σχολιασμού στοιχείο που αφορά τη δίκη του Hewitson είναι ότι, αν και στις περισσότερες υποθέσεις ερωτικής παραβατικότητας οι κατήγοροι ήταν γυναίκες, εδώ οι μάρτυρες και κατήγοροι ήταν αποκλειστικά άνδρες. Το στοιχείο

αυτό ίσως να αποτελεί ένδειξη ότι η συμπεριφορά του ήταν απόλυτα μυστική και δεν προκαλούσε τη δημόσια αιδώ. Από την άλλη, όμως, εφόσον είχε δικαστεί επανειλημμένα και είχε μάλιστα εμφανιστεί ημίγυμνος στην Εκκλησία του χωριού για να εκτίσει προηγούμενη ποινή του, σίγουρα θα ήταν ένα πρόσωπο που θα παρακολουθούνταν, τουλάχιστο από τους κουτσομπόληδες της κοινότητας. Παρόλα αυτά, όμως, είναι ενδιαφέρον ότι κανείς από τους μάρτυρες κατηγορίας δεν παρουσιάστηκε για να δηλώσει απλώς μια σκανδαλιστική σεξουαλική συμπεριφορά, όπως συνέβαινε στις περιπτώσεις καταγγελιών μοιχείας. Αυτό ίσως να αποτελεί έμμεση ένδειξη ότι το Over Porpleton είχε αποδεχτεί τη ύπαρξη ενός ομοφυλόφιλου κατοίκου.

Δεν παύει, πάντως, να είναι ενδιαφέρον ότι σε αυτή την υπόθεση που αφορά ερωτικές επαφές μεταξύ ανδρών οι γυναίκες μένουν αμέτοχες. Αυτό μας οδηγεί στη σκέψη ότι είναι πιθανό να υπήρχε μια συνάρτηση ανάμεσα στο φύλο του κατηγορού και του κατηγορουμένου. Στις περιπτώσεις που κατηγορούνταν γυναίκες για ερωτικές παραβάσεις οι κατηγοροί ήταν ως επί το πλείστον γυναίκες, οι οποίες έμμεσα τις κατέκριναν ότι ντρόπιαζαν και το φύλο τους. Στην περίπτωση των ομοφυλόφιλων βλέπουμε το αντίθετο. Η παράβαση αντιμετωπίζεται σαν να αφορά αποκλειστικά το ανδρικό φύλο. Αυτό, όμως, ίσως σχετίζεται με το γεγονός ότι οι μάρτυρες ήταν ταυτόχρονα και θύματα της παρενόχλησης του Hewitson. Γενικό χαρακτηριστικό τους ήταν ότι ήταν όλοι νεαρής ηλικίας, από 20 μέχρι 30 ετών. Κάποιοι από αυτούς ήταν από το Over Porpleton, ενώ άλλοι είχαν πάει εκεί για δουλειές. Όλοι τους περιέγραψαν με λεπτομέρειες την παρενόχληση που είχαν δεχτεί σε διαφορετικές περιστάσεις. Ένας μόνο ανέφερε ότι ο Hewitson εκπορνευόταν με άνδρες και γυναίκες και συχνά περνούσε τη νύχτα στο σπίτι μιας χήρας του χωριού.

Από τις καταγγελίες των κατηγορών παρατηρούμε ότι, ως επί το πλείστον, αυτό που τους έκανε να καταφύγουν στο δικαστήριο ήταν η παρενόχληση που δέχτηκαν από το Hewitson. Στις αναφορές τους φαίνονται ιδιαίτερα ενοχλημένοι και δεν διστάζουν να περιγράψουν με λεπτομέρεια όσα είχαν συμβεί. Παρόλα αυτά εύλογα θα μπορούσε να αναρωτηθεί το δικαστήριο για ποιο λόγο δεν τον είχαν καταγγείλει όταν είχε λάβει χώρα η παρενόχληση. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα που προκύπτει μέσα από τις καταθέσεις τους είναι ο φόβος που ένιωσαν ότι θα χαρακτηρίζονταν και οι ίδιοι ως ομοφυλόφιλοι. Αυτό φαίνεται πιο καθαρά κυρίως στις καταγγελίες δύο μαρτύρων-κατηγορών, των Francis Man και George Browne, οι οποίοι δηλώνουν ότι όσα έκαναν οφείλονταν στο ότι νόμιζαν πως ο Hewitson είναι γυναίκα. Ο φόβος του στιγματισμού, λοιπόν, έκανε αυτούς τους ανθρώπους να αποσιωπήσουν το γεγονός.

Με βάση τα στοιχεία που προκύπτουν από την ανάκριση του Hewitson, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι, αν και η ομοφυλοφιλία αποτελούσε μια

πραγματικότητα της εποχής, δεν ήταν ένα θέμα που καταγγελλόταν εύκολα στα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Οι άνδρες φοβούνταν να μην κατηγορηθούν και οι ίδιοι για το ίδιο θέμα, ενώ οι γυναίκες απείχαν ή συμπεριφέρονταν σαν να μην τους αφορά. Όσον αφορά τη στάση των αρχών, από το συγκεκριμένο έγγραφο δεν προκύπτει κάποια διαφορετική αντιμετώπιση σε σχέση με άλλες ηθικές παραβάσεις. Οι εκκλησιαστικοί δικαστές, ναι μεν κατακρίνουν την ανήθικη συμπεριφορά του κατηγορούμενου, που εδώ χαρακτηρίστηκε επιπλέον ως αφύσικη, αλλά και πάλι είναι δεκτικοί στην αποδοχή της μεταμέλειας του.

Στα έγγραφα από τη δίκη του Hewitson δεν υπάρχει κάποιο που να αναφέρει την τιμωρία που του επιβλήθηκε από το δικαστήριο του York. Οι ημερομηνίες μας δείχνουν ότι η υπόθεση κράτησε μήνες, αλλά δεν έχουμε στα χέρια μας κάποιο έγγραφο τελικής απόφασης. Βάσει, όμως, των παλαιότερων ποινών που είχαν επιβληθεί, μπορούμε να υποθέσουμε ότι και σε αυτή την περίπτωση ορίστηκε κάποιο χρηματικό πρόστιμο ή κάποια εξευτελιστική πράξη δημόσιας δήλωσης της μεταμέλειας του. Όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της τακτικής του συγκεκριμένου δικαστηρίου, αλλά και των εκκλησιαστικών δικαστηρίων γενικότερα, ως προς την πάταξη της ομοφυλοφιλίας είναι πιθανό ότι ο Hewitson θα συνέχισε τον ίδιο τρόπο ζωής, όπως είχε γίνει και μετά από τις παλαιότερες καταδίκες του.

Συμπερασματικά, βάσει των παγιωμένων αντιλήψεων για τον πουριτανισμό του Μεσαίωνα, θα περιμέναμε ότι η ομοφυλοφιλία θα σόκαρε ιδιαίτερα την κοινωνία και θα αντιμετωπιζόταν με ιδιαίτερη αυστηρότητα από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Παρόλα αυτά, από ότι είδαμε, η αυστηρότητα έμενε σε θεωρητικό επίπεδο όσον αφορά το εκκλησιαστικό δίκαιο. Πιθανότερο είναι η κοινωνία να ήταν αυτή που στιγματίζε και απομόνωνε αυτούς τους ανθρώπους, από τη στιγμή που γίνονταν γνωστές οι σεξουαλικές προτιμήσεις τους. Ο ψόγος, οι επικρίσεις και ο κοινωνικός αποκλεισμός θα πρέπει να ήταν οι ουσιαστικότερες τιμωρίες, οι οποίες, όμως, δεν επιβάλλονταν από την Εκκλησία.

5Γ. Η παρενδυσία.

Στην ενότητα αυτή θα πραγματευτούμε την παρενδυσία, δηλαδή την επιλογή να ντύνεται και να συμπεριφέρεται κανείς όπως τα άτομα του αντίθετου φύλου. Πρόκειται για μια πρακτική υπαρκτή κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, η οποία εφαρμοζόταν από άνδρες και γυναίκες με διαφορετικά, όμως, κίνητρα. Στην περίπτωση των ανδρών, η παρενδυσία υπαγορεύονταν κυρίως από σεξουαλικά κίνητρα, ενώ στην περίπτωση των γυναικών ήταν συχνά ένα μέσο υπέρβασης των συμβάσεων που καθόριζαν τη συμπεριφορά του συγκεκριμένου φύλου. Αν και θα κάνουμε λόγο για τη γυναικεία παρενδυσία, αυτή που θα μας απασχολήσει κυρίως είναι η ανδρική, καθώς ήταν αυτή που συσχετίστηκε με αξιόμημπτες ερωτικές επιθυμίες. Θα μελετήσουμε για ποιους λόγους επέλεξαν κάποιοι άνδρες αυτό τον τρόπο ζωής, πως αντιμετωπίζονταν από την κοινωνία και το εκκλησιαστικό δίκαιο, για ποιους λόγους προσάγονταν και πως κρίνονταν από τη δικαιοσύνη, κοσμική και εκκλησιαστική.

Μέχρι στιγμής, το θέμα της παρενδυσίας δεν απασχόλησε ιδιαίτερα την ιστορική έρευνα, αλλά περισσότερο τις επιστήμες της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας. Οι περισσότερες μελέτες που έγιναν πραγματεύθηκαν το θέμα από την άποψη της ψυχοπαθολογίας. Μία από τις κυριότερες θέσεις της ψυχολογίας, μετά από διαχρονική μελέτη της παρενδυσίας, είναι ότι υπαγορεύεται από σύνδρομα που προκαλούνται κυρίως κατά την παιδική κι εφηβική ηλικία. Οι παραστάσεις και ο τρόπος ζωής ενός ατόμου σε αυτές τις περιόδους σωματικής, πνευματικής και συναισθηματικής ανάπτυξης, μπορούν να επηρεάσουν και τη διαμόρφωση της σεξουαλικότητας του. Οι ψυχολόγοι, λοιπόν, αντιμετώπισαν την παρενδυσία ως ένα μέσο έκφρασης ομοφυλοφιλικών ερωτικών επιθυμιών¹⁶².

Μια άλλη επιστήμη που ασχολήθηκε εκτεταμένα με την παρενδυσία είναι η κοινωνιολογία. Οι κοινωνιολόγοι, σε αντίθεση με τους ψυχολόγους, δεν τη θεώρησαν ένα φαινόμενο που υπαγορεύεται διαχρονικά από τους ίδιους παράγοντες. Συγκρίνοντας την αντιμετώπιση της παρενδυσίας σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους και κοινωνίες κατέληξαν ότι μπορεί να υπαγορευθεί από την κουλτούρα και τις κοινωνικές δομές μέσα στις οποίες ζει το άτομο. Από τους ίδιους παράγοντες επηρεάζεται και η αντιμετώπιση της παρενδυσίας από το κοινωνικό σύνολο. Με τον τρόπο αυτό αιτιολογήθηκε το γεγονός ότι άλλες κοινωνίες αποδέχτηκαν ή ακόμη προώθησαν την παρενδυσία, ενώ άλλες την αντιμετώπισαν ως ανήθικη και επικίνδυνη¹⁶³.

¹⁶² Bullough 1974, 1381

¹⁶³ Bullough 1996, 224

Η ιστορική επιστήμη αντιμετώπισε το θέμα συνδυάζοντας τις θέσεις της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας με τη μελέτη των ιστορικών γεγονότων και εξελίξεων. Μια αναλυτική προσέγγιση του θέματος έγινε από τον Vern L. Bullough, ο οποίος επικεντρώθηκε στην παρενδυσία κατά το Μεσαίωνα¹⁶⁴. Βασική του θέση ήταν ότι ήταν ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, που αφορούσε γυναίκες και άνδρες, αλλά για διαφορετικούς λόγους. Οι γυναίκες που επέλεξαν να ζουν υποδουμένες το αντίθετο φύλο επεδίωξαν την κοινωνική τους αναβάθμιση σε μια περίοδο μειωμένων ευκαιριών και υποβάθμισης του φύλου τους. Άλλες τέτοιες περιπτώσεις που μελέτησε είναι οι άγιες που έζησαν ως άνδρες επιδιώκοντας την πλήρη απαξίωση της σάρκας σε μια εποχή που το φύλο τους ήταν συνδυασμένο με την ακόρεστη σεξουαλικότητα και την υποχρέωση της αναπαραγωγής. Όσον αφορά την ανδρική παρενδυσία, αυτή συσχετίστηκε περισσότερο με την πορνεία και λιγότερο με τις ομοφυλοφιλικές τάσεις των ατόμων που την ασκούσαν.

Στην ενότητα αυτή θα παρουσιαστούν διάφορες όψεις της ανδρικής και της γυναικείας παρενδυσίας. Ορισμένες θα συσχετιστούν με κοινωνικές και οικονομικές επιδιώξεις, άλλες με τη χριστιανική πίστη και άλλες με την ερωτική επιθυμία, ομοφυλοφιλική και ετεροφυλοφιλική. Στόχος μας θα είναι να καταδείξουμε πως κατά το Μεσαίωνα η παρενδυσία δεν αποτέλεσε τόσο ένα μέσο σεξουαλικής έκφρασης, αλλά περισσότερο ένα μέσο επίτευξης διαφορετικών κοινωνικών και οικονομικών στόχων. Η μεσαιωνική κοινωνία αλλά και η Εκκλησία αντιμετώπισαν με απαξίωση κυρίως την ανδρική παρενδυσία. Παρόλα αυτά, ήταν ένα φαινόμενο που δεν απασχόλησε ιδιαίτερα το δίκαιο, κοσμικό και εκκλησιαστικό.

α. Η αντιμετώπιση της γυναικείας παρενδυσίας από τη δυτική Εκκλησία.

Η παρενδυσία δεν έγινε ποτέ δεδηλωμένα αποδεκτή από τη δυτική Εκκλησία. Παρόλα αυτά υπήρξαν περιπτώσεις ατόμων που έφτασαν στην αγιοποίηση λόγω της συγκεκριμένης πρακτικής, την οποία υπαγόρευσε η βαθεία τους χριστιανική πίστη. Τα άτομα αυτά ήταν αποκλειστικά γυναίκες. Οι γυναίκες που ντύνονταν άνδρες κάποιες φορές θεωρούνταν δικαιολογημένες, μιας και πιστευόταν ότι με τον τρόπο αυτό επεδίωκαν μια υπέρβαση των αδυναμιών του φύλου τους. Άλλες, πάλι, γυναίκες που υιοθέτησαν ανδρική ενδυμασία και συμπεριφορά για να καταφέρουν να διεισδύσουν σε ανδροκρατούμενους χώρους, θεωρήθηκαν έως και αξιοθαύμαστες, επειδή επιχείρησαν να προσεγγίσουν τη δυναμική του θεωρούμενου ανώτερου ανδρικού φύλου. Αντίθετα, οι άνδρες που ζούσαν ως γυναίκες αντιμετωπίστηκαν ως άτομα που λόγω της «άρρωστης» φύσης τους

¹⁶⁴ Bullough 1974, 1381- 94

επέλεξαν έναν υποβαθμισμένο ρόλο, ο οποίος με μαθηματική ακρίβεια θα τους οδηγούσε σε έκλυτο βίο¹⁶⁵.

Η μερική και περιστασιακή αποδοχή της γυναικείας παρενδυσίας από την κοινωνία και την Εκκλησία του Μεσαίωνα οφειλόταν στο γεγονός ότι δεν συνδέθηκε με σεξουαλικές προτιμήσεις και σκοπιμότητες. Οι περιπτώσεις γυναικών που έγιναν γνωστές αφορούν είτε άγιες είτε γυναίκες που αναζήτησαν ευκαιρίες να συμμετάσχουν σε τομείς απαγορευμένους για το γυναικείο φύλο, όπως ο πόλεμος και η παποσύνη¹⁶⁶. Ιδιαίτερα η Εκκλησία συγκαλυμμένα όχι μόνο αποδεχόταν αλλά και έμμεσα επιδοκίμαζε τις γυναίκες που είχαν το σθένος να αποποιηθούν την αδύναμη φύση τους και να ζήσουν σε σκληρές συνθήκες μια πνευματική ζωή παρόμοια με αυτή των ανδρών αγίων. Οι θέσεις αυτές βασιζόνταν σε ρήσεις πατέρων της Εκκλησίας όπως ο Άγιος Ιερώνυμος, ο οποίος τον 4^ο αιώνα είχε πει πως αν η γυναίκα αποφασίσει να μη γίνει μητέρα και θελήσει να υπηρετήσει το Θεό περισσότερο από τον κόσμο, τότε θα πάψει να είναι γυναίκα και θα ονομάζεται άνδρας¹⁶⁷.

Η αποδοχή της γυναικείας παρενδυσίας από τη δυτική Εκκλησία τεκμηριώνεται από την αγιοποίηση πολλών τέτοιων περιπτώσεων γυναικών που έζησαν ως άνδρες. Αντίθετα, δεν υπάρχει αντίστοιχη περίπτωση άνδρα που να κρίθηκε άξιος αγιοποίησης για το λόγο αυτό¹⁶⁸. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν άγιες όπως η Πελαγία, η Μαρίνα, η Μαργαρίτα, η Αθανασία της Αντιόχειας και η Περπέτουα. Τέτοιες αγιοποιήσεις σημειώθηκαν μέχρι και το 12^ο αιώνα, όταν έγινε η αγιοποίηση της αγίας Hildegund. Όλες αυτές οι γυναίκες είχαν επιλέξει να ζήσουν ως άνδρες από τη στιγμή που αποφάσισαν να αφιερώσουν τον εαυτό τους στο Θεό και έκριναν ότι η πλήρης αποποίηση του φύλου τους θα εξυπηρετούσε απόλυτα το σκοπό τους. Υπάρχουν, όμως, και περιπτώσεις αγίων, όπως η αγία Θέκλα και η αγία Ναταλία που δεν απαρνήθηκαν το φύλο τους, αλλά ζούσαν περιστασιακά σαν άνδρες κληρικοί, προκειμένου να διαδώσουν το λόγο του Θεού. Μια τρίτη κατηγορία είναι οι γενειοφόρες άγιες, όπως η Uncumber ή Wilgefortis και η αγία Γάλλα, στις οποίες ο Θεός έστειλε μια γενειάδα, προκειμένου να διαφυλάξουν την παρθενία τους και να γλιτώσουν από συζύγους που δεν επιθυμούσαν¹⁶⁹. Το κοινό χαρακτηριστικό αυτών των περιπτώσεων είναι ότι η παρενδυσία συνδέεται άμεσα με την εγκατάλειψη της γυναικείας σεξουαλικότητας και των σαρκικών επιθυμιών. Οι γυναίκες αυτές εγκαταλείποντας την εμφάνιση του φύλου τους μετέβησαν σε ένα ανώτερο πνευματικό επίπεδο και τρόπο ζωής, υπέρβαση που η Εκκλησία τη θεώρησε αξιοθαύμαστη.

¹⁶⁵ Bullough 1974, 1382, 1393-4

¹⁶⁶ Bullough 1974, 1383

¹⁶⁷ Bullough 1974, 1381

¹⁶⁸ Delehay 189

¹⁶⁹ Bullough 1974, 1385- 87

Εκτός από τις άγιες υπήρξαν και γυναίκες που έζησαν σαν άνδρες επιχειρώντας να τους συναγωνιστούν σε καθαρά ανδροκρατούμενους τομείς. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις της Πάπισσας Ιωάννας, η ιστορία της οποίας έχει αναχθεί σε μύθο από το 17^ο αιώνα, αλλά της Ιωάννας της Λωρραίνης¹⁷⁰. Αν και πρόκειται για περιπτώσεις που προξενούν εντύπωση στις μέρες μας, η τόλμη αυτών των γυναικών αντιμετώπισε την κατακραυγή των συγχρόνων τους. Η Ιωάννα της Λωρραίνης ήταν μια γαλλίδα που το 15^ο αιώνα και κατά τη διάρκεια του εκατονταετούς πολέμου κατάφερε να πείσει το δελφίνο της Γαλλίας Κάρολο ότι θείες φωνές της είχαν πει πως ήταν ταγμένη να διασπάσει την πολιορκία της Ορλεάνης από τους Άγγλους, πράγμα που πέτυχε το Μάιο του 1429. Η Ιωάννα ακολούθησε το γαλλικό στρατό φορώντας ανδρική πανοπλία και θεωρούμενη ακόλουθος του δελφίνου Καρόλου, ο οποίος στη συνέχεια στέφθηκε βασιλιάς της Γαλλίας. Το 1430, όμως, η Ιωάννα συνελήφθη από τους Βουργουνδούς, που την έκαψαν στην πυρά σαν μάγισσα¹⁷¹. Ο Barrett υποστηρίζει ότι η Ιωάννα της Λωρραίνης βίωσε εμπειρίες, αλλά και αναγνώριση από τους συμπατριώτες της αντίστοιχη με αυτή ενός άνδρα ήρωα πολέμου, το τέλος της, όμως, καταδεικνύει ότι μια τέτοια περίπτωση γυναίκας δεν θα μπορούσε εύκολα να γίνει αποδεκτή από τους συγχρόνους της. Αυτό φαίνεται κυρίως από το κατηγορητήριο που οδήγησε στη θανατική καταδίκη της, που αφορούσε την κατηγορία της μαγείας και όχι του εχθρού στον πόλεμο¹⁷².

Η πάπισσα Ιωάννα αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση ηρωίδας, καθώς σήμερα δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα αν επρόκειτο για ένα υπαρκτό πρόσωπο ή μια μυθοπλασία. Οι περισσότεροι ιστορικοί στις μέρες μας θεωρούν ότι πρόκειται για ένα μύθο. Το γεγονός, όμως, ότι η ιστορία μιας γυναίκας που κατάφερε να φτάσει μέχρι την ηγεσία της δυτικής Εκκλησίας με τις πνευματικές της δεξιότητες διατηρήθηκε ζωντανή με την πάροδο των αιώνων καταδεικνύει όχι μόνο την αποδοχή, αλλά και έναν έμμεσο θαυμασμό για την επιδίωξη της να φτάσει στην ανώτερη θέση της παποσύνης και την επίτευξη του στόχου της αυτού. Παρόλα αυτά, η κατάληξη της ιστορίας της πάπισσας Ιωάννας, που τελικά νικήθηκε από τις αδυναμίες της σάρκας, έμεινε έγκυος και πέθανε επάνω στη γέννα, δείχνει μια αμφισβήτηση της ικανότητας των γυναικών να παραμείνουν απερίσπαστες στο στόχο τους. Οι αποτυχίες και οι αδυναμίες της πάπισσας Ιωάννας και της Ιωάννας της Λωρραίνης, αλλά και το ατυχές τους τέλος, αποδόθηκαν στα ελαττώματα του φύλου τους και όχι στις δυσμενείς περιστάσεις μέσα στις οποίες έζησαν¹⁷³.

Με βάση τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν μέχρι στιγμής, δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η δυτική Εκκλησία προωθούσε τη γυναικεία παρενδυσία, αλλά

¹⁷⁰ Bullough 1974, 1388-90

¹⁷¹ Nicholas 641-2

¹⁷² 152

¹⁷³ Bennet 132-133

ούτε και ότι επιδίωξε την πάταξή της. Οι περιπτώσεις γυναικών που θεωρήθηκαν ικανές να απειλήσουν την καθεστηκυία τάξη και τους καθολικά αποδεκτούς ρόλους των δύο φύλων αντιμετωπίστηκαν με αρνητισμό. Οι άγιες ήταν ειδικές περιπτώσεις, καθώς η παρενδυσία σε αυτή την περίπτωση εξυπηρετούσε το έργο του Θεού. Η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών, όμως, δεν θεωρούνταν ότι είχαν ανάλογες δεξιότητες, και, συνεπώς, για την πλειοψηφία των γυναικών η παρενδυσία δεν μπορούσε να θεωρηθεί θεάρεστη πράξη. Βάσει των θέσεων της Εκκλησίας, οι γυναίκες προορίζονταν για την αναπαραγωγή και για το λόγο αυτό δεν έπρεπε να επιλέγουν να ζουν ως άνδρες¹⁷⁴.

Βέβαια, υπάρχει και το ερώτημα, αν υπήρξαν άλλες περιπτώσεις γυναικών που υποδύονταν άνδρες, πέρα από αυτές που είναι επώνυμα γνωστές μέχρι σήμερα. Ίσως να υπήρξαν περιπτώσεις απλών γυναικών που έζησαν ως άνδρες λόγω των ομοφυλοφιλικών προτιμήσεων τους ή λόγω κοινωνικών και οικονομικών σκοπιμοτήτων. Παρόλα αυτά, είναι δύσκολο να υποστηριχθεί τεκμηριωμένα κάτι τέτοιο, καθώς δεν έχουμε εντοπίσει κάποια σχετική πηγή. Μελετώντας, όμως, τη συνολική αντιμετώπιση του φαινομένου από τη δυτική Εκκλησία το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η γυναικεία παρενδυσία δεν αντιμετωπίστηκε ως κάτι το επικίνδυνο διότι δεν συνδυάστηκε με τη σεξουαλικότητα¹⁷⁵. Η επιθυμία μίας γυναίκας να ντύνεται και να ζει σαν άνδρας δεν αντιμετωπιζόταν ως κάτι το αφύσικο, αλλά ως μια παράλογη διάθεση να γίνει πλάσμα ανώτερο, χωρίς αυτό να προβάλλεται σαν μια συμπεριφορά που έπρεπε να ακολουθήσουν όλες οι γυναίκες. Κατά συνέπεια, η αρνητικότητα της Εκκλησίας ουσιαστικά δεν οφειλόταν στην εμμονή σε βιβλικές και πατερικές ρήσεις, αλλά σε ένα φόβο ενάντια σε ό,τι απειλούσε την παγιωμένη θέση του κάθε φύλου στην κοινωνία και σε ο,τιδήποτε ακύρωνε τις σαφείς διακρίσεις μεταξύ των δύο φύλων.

β. Η ανδρική παρενδυσία. Μια πρακτική που κρίθηκε παράλογη και κατακριτέα από την κοινωνία και την Εκκλησία του ύστερου Μεσαίωνα.

Σε αντίθεση με τη γυναικεία, η ανδρική παρενδυσία αντιμετωπίστηκε σαν πράξη που υπαγορευόταν από παραλογισμό, ακόλαστες σεξουαλικές επιθυμίες ή ακόμη και από δαιμονισμό. Η δυτική Εκκλησία υποστήριζε σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα την ανωτερότητα της ανδρικής φύσης, και ότι ήταν αδιανόητο να επιλέξει κανείς να εγκαταλείψει την προνομιακή θέση του αρσενικού φύλου, η οποία συνεπαγόταν πνευματική και σωματική δύναμη, αλλά και κοινωνική ισχύ, για να υιοθετήσει τον τρόπο ζωής των γυναικών. Οι απόψεις αυτές βασίστηκαν σε

¹⁷⁴ Bullough 1974, 1392

¹⁷⁵ Bullough 1974, 1383

πατερικά κείμενα και εξακολουθούσαν ως τον ύστερο Μεσαίωνα να εκφράζονται από κληρικούς. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Θωμά Ακινάτη, που το 13^ο αιώνα υποστήριξε στο έργο του *Θεολογική Σύνοψη* (*Summa Theologica*) ότι όλες οι γυναίκες όφειλαν να υπόκεινται στον έλεγχο κάποιου άνδρα, πατέρα, αδελφού ή συζύγου, καθώς δεν είχαν τις διανοητικές δεξιότητες ώστε να ζήσουν ανεξάρτητες¹⁷⁶. Οι άνδρες που θα επέλεγαν να ζήσουν ως γυναίκες θα έπρεπε να εγκαταλείψουν αναγκαστικά την προνομιά τους θέση, διότι θεωρούνταν αδύνατο να ζήσουν με την ίδια ανεξαρτησία ως γυναίκες.

Οι σχετικές επικρίσεις που εξέφρασαν εκπρόσωποι της Εκκλησίας βασίστηκαν σε βιβλικές ρήσεις και πατερικά κείμενα. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό είναι ένα απόσπασμα από τη *Δευτερονομία* όπου αναφέρεται πως η γυναίκα δεν πρέπει να φορά ρούχα που χαρακτηρίζονται ανδρικά, αλλά και ο άνδρας ποτέ δεν πρέπει να φορέσει γυναικεία ενδύματα, επειδή αυτό αποτελεί προσβολή στο Θεό που τους έπλασε¹⁷⁷. Η μόνη περίπτωση στην οποία θεωρούνταν αποδεκτό να ντύνονται οι άνδρες με γυναικεία ρούχα ήταν οι θρησκευτικές παραστάσεις, στις οποίες συμμετείχαν αποκλειστικά κληρικοί που αναπαριστούσαν σκηνές από τη ζωή του Χριστού και από βίους αγίων, ανδρών και γυναικών. Μάλιστα, η δραστηριότητα αυτή θεωρούνταν θεάρεστο έργο, μιας και είχε διδακτικό χαρακτήρα¹⁷⁸.

Οι λαϊκοί που ντύνονταν με γυναικεία ενδύματα αντιμετωπίστηκαν ως παράφρονες και ανήθικοι. Σε μια προσπάθεια αιτιολόγησής της, η παρενδυσία συνδέθηκε με την ομοφυλοφιλία. Μια άλλη τάση εμπεριείχε την προσπάθεια κατανόησης αυτής της επιλογής, καθώς το γυναικείο ντύσιμο και συμπεριφορά θεωρήθηκαν μέσα που εφάρμοζαν κάποιοι άνδρες για να βρουν ευκολότερα ερωτικές συντρόφους, έχοντας πρόσβαση σε γυναικοκρατούμενους χώρους. Η θέση αυτή μπορεί να αποτελεί μια προσπάθεια αποδοχής του φαινομένου, το οποίο παρουσιάζεται σαν μια τακτική για να ικανοποιηθούν οι ερωτικές επιθυμίες αποκλειστικά ετεροφυλόφιλων ανδρών¹⁷⁹.

Οι πηγές μας πληροφορούν ότι η πρακτική αυτή αποτελούσε μια πραγματικότητα κατά το Μεσαίωνα, καθώς πολλοί ήταν οι άνδρες που εισέρχονταν ως γυναίκες σε γυναικείες μονές ή κοιτώνες σπιτιών, προκειμένου να βρεθούν με τις ερωμένες τους. Τέτοιες μαρτυρίες υπάρχουν από την πρώιμη μεσαιωνική περίοδο. Τον 6^ο αιώνα ο ιστορικός και επίσκοπος Γρηγόριος της Τουρ ανέφερε ότι σε πολλά μοναστήρια οι μοναχές έβαζαν τους εραστές τους στη μονή ντυμένους καλόγριες. Ένα παράδειγμα που δίνει αφορά τη μονή της Radegunte, όπου σημειώθηκε μια

¹⁷⁶ Εκδ. Gilby, τ. Α, κεφ. 1, παρ. 92

¹⁷⁷ Κεφ. 22, παρ. 5, στο: Greenberg- Bystry 530

¹⁷⁸ Mantzius 89

¹⁷⁹ Bullough 1974, 1383

εξέγερση των μοναχών διότι η ηγουμένη φιλοξενούσε τον εραστή στη μονή ντυμένο γυναίκα. Η ιστορία αυτή είναι ενδεικτική της αντιμετώπισης της παρενδυσίας ως μιας πονηρής μεθόδου για τη συνύπαρξη ανδρών και γυναικών σε γυναικοκρατούμενα μέρη. Όπως παρατηρούμε, η ερμηνεία και η στάση αυτή δεν εμπεριέχει κανένα απολύτως συσχετισμό με θέματα ερωτικών προτιμήσεων ή με την ομοφυλοφιλία¹⁸⁰.

Μία άλλη άποψη, που ίσχυε κυρίως κατά τον ύστερο Μεσαίωνα, ήταν ο συσχετισμός της παρενδυσίας με τη μαγεία και το δαιμονισμό. Όταν κάποιος έβλεπε έναν άνδρα να φορά γυναικεία ρούχα, όφειλε να τον καταγγείλει στην εκκλησιαστική ηγεσία της περιοχής του. Το εκκλησιαστικό δικαστήριο θα έκρινε την υπόθεση και, στη συνέχεια θα ανέθετε σε κάποιο ιερέα να κάνει εξορκισμό. Μια άλλη περίπτωση ήταν να έχει μπει μέσα του το πνεύμα κάποιας μάγισσας, η οποία χρησιμοποιούσε την ανδρική φύση για να έχει πρόσβαση σε περισσότερους χώρους και να μπορεί να έρχεται ελεύθερα σε επαφή με ένα μεγάλο αριθμό ανδρών, τους οποίους θα έβλαπτε¹⁸¹. Ο συσχετισμός της παρενδυσίας με τη μαγεία σε μια εποχή που αυτή η κατηγορία θα μπορούσε να οδηγήσει ακόμη και στο θάνατο αποκαλύπτει την πρόθεση της Εκκλησίας να αποτρέψει τους άνδρες από τέτοιες συμπεριφορές. Και σε αυτές τις περιπτώσεις, η παρενδυσία παρουσιάζεται ως πράξη ασυνείδητη, για την οποία δεν φέρει καμία ευθύνη ο άνδρας. Μέσα από αυτή την αντίληψη βλέπουμε πως η υιοθέτηση γυναικείων χαρακτηριστικών ήταν αδύνατο να κατανοηθεί λογικά ή να θεωρηθεί συνειδητή επιλογή.

γ. Ο συσχετισμός της παρενδυσίας με την πορνεία και η αντιμετώπιση των εναγόμενων για τέτοιου είδους παραβάσεις.

Η περίπτωση να ζουν μόνιμα κάποιοι άνδρες ως γυναίκες λόγω των σεξουαλικών τάσεων τους δεν αναφέρεται καθόλου στις πηγές που γράφτηκαν από κληρικούς. Οι μόνες μαρτυρίες για άνδρες που ζούσαν ως γυναίκες, με γυναικείο όνομα, ενδυμασία και συμπεριφορά προέρχονται από έγγραφα που συσχετίζουν την παρενδυσία με την πορνεία. Οι άνθρωποι αυτοί συλλαμβάνονταν πολλές φορές κατά τη διάρκεια της εργασίας τους και φυλακίζονταν τόσο για παράνομη άσκηση επαγγέλματος, όσο και για προσβολή της δημοσίας αιδούς. Με την κατηγορία αυτή μπορούσαν να κριθούν από τα κοσμικά δικαστήρια. Σε γενικές γραμμές, πάντως, μέχρι και το 14^ο αιώνα αυτές οι υποθέσεις κρίνονταν από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, καθώς θεωρούνταν ηθικές παραβάσεις σοδομισμού και παράνομης συνουσίας. Η παρενδυσία αυτή καθαυτή ήταν μια πράξη κατακριτέα, αλλά παρόλα

¹⁸⁰ Bullough 1974, 1384

¹⁸¹ Bullough 1974, 1384-5

αυτά δεν υπήρχε ειδική νομοθεσία και δεν επιβάλλονταν ειδικές ποινές στους παραβάτες .

Για τις διαστάσεις της παρενδυσίας σε συσχετισμό με την πορνεία και για την αντιμετώπιση των ανθρώπων αυτών από τις αρχές και το νόμο μπορούμε να πάρουμε πληροφορίες από ένα έγγραφο του 1395, το οποίο περιέχει την ανάκριση του John Rykener από το δήμαρχο του Λονδίνου¹⁸². Ο Rykener είχε προσαχθεί επειδή συνελήφθη να εκδίδεται ντυμένος γυναίκα. Πρόκειται για το μοναδικό έγγραφο που εντοπίσαμε από την περίοδο του όψιμου Μεσαίωνα που αναφέρεται στη διαδικασία που ακολουθούσε τη σύλληψη ενός άνδρα ντυμένου γυναίκα. Αν και περιέχει πληροφορίες για τις διαδικασίες που ακολούθησαν οι κοσμικές και όχι οι εκκλησιαστικές αρχές, το συγκεκριμένο κείμενο έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς μας δίνει μια ρεαλιστική εικόνα της ζωής των ατόμων που επέλεγαν τη συγκεκριμένη στάση ζωής κατά τον ύστερο Μεσαίωνα και πως αντιμετωπίζονταν από την κοινωνία και τις αρχές. Η πηγή αυτή δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά από τον A. H. Thomas¹⁸³. Σε αυτή την έκδοση βασίστηκαν ιστορικοί, όπως ο David Lorenzo Boyd και η Ruth Mazo Karras, οι οποίοι αξιοποίησαν τα συγκεκριμένα έγγραφα σε άρθρα τους σχετικά με την ανδρική παρενδυσία κατά τον ύστερο Μεσαίωνα¹⁸⁴.

Ενδιαφέρον είναι ότι στη δημοσίευση και την ανάλυσή του ο Thomas κατόρθωσε να αποσιωπήσει το θέμα της ομοφυλοφιλίας, παρόλο που πρόκειται για βασικό στοιχείο της υπόθεσης. Αντίθετα, έδωσε βάση κυρίως στα στοιχεία που σχετίζονται με τη διαδικασία της σύλληψης και της ανάκρισης. Παρόλα αυτά, το κείμενο της ανάκρισης του John Rykener είναι μια πηγή που μπορεί να μας δώσει στοιχεία για την ύπαρξη ανδρών που εκδίδονταν ως γυναίκες στην Αγγλία του Ύστερου Μεσαίωνα. Βέβαια, μια μοναδική πηγή δεν μπορεί να μας δώσει μια ολοκληρωμένη εικόνα της δικαστικής διαδικασίας, καθώς δεν γνωρίζουμε καν εάν ο John Rykener παραπέμφθηκε στη συνέχεια σε κάποιο εκκλησιαστικό ή κοσμικό δικαστήριο ή αν

¹⁸² Το έγγραφο δημοσιεύεται από τον Paul Halsall στο www.Fordham.edu/halsall/source/1395rykener.html

¹⁸³ 1924, *Calendar of Select Pleas and Memoranda of the City of London A.D. 1381-1412*. Τομ. Γ., Κέιμπριτζ, 228

¹⁸⁴ Άρθρα που αναλύουν τη συγκεκριμένη υπόθεση είναι τα:

Boyd D. L.– Karras R. M. 1995, "The Interrogation of a Male Transvestite Prostitute in Fourteenth Century London". *GLQ* 1, 459-465

Boyd D. L. – Karras R. M. 1996, "'Ut cum muliere": A Male Transvestite Prostitute in Fourteenth Century London", *Premodern Sexualities*, Fradenburg L.- Freccero C. επιμ., Λονδίνο, 99-116

του αποδόθηκε τελικά κάποια ποινή. Παρόλα αυτά, μπορούμε να δούμε πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία για το πώς ωθούνταν κάποιοι άνθρωποι με σεξουαλικές ιδιαιτερότητες στην πορνεία, ποιοι τους εκμεταλλεύονταν, πως λειτουργούσε το συγκεκριμένο δίκτυο πορνείας και πόσο μεγάλες διαστάσεις είχε πάρει το φαινόμενο της παρενδυσίας το 14ο αιώνα.

Το πρώτο έγγραφο που αναφέρεται στην υπόθεση του Rykener είναι η αναγγελία εκδίκασης της υπόθεσης δύο ανδρών που προσήχθησαν με την κατηγορία της ανήθικης συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι στις 11 Δεκεμβρίου 1395 οδηγήθηκαν μπροστά στο δήμαρχο του Λονδίνου ο John Britby από το York και ο John Rykener, που ονόμαζε τον εαυτό του Έλεανορ και φορούσε γυναικεία ρούχα. Οι δύο αυτοί άνδρες ανακαλύφθηκαν να διαπράττουν μια «σιχαμερή, ακατονόμαστη και επονείδιστη πράξη» μέσα σε μια παράγκα.

Αφού οδηγήθηκαν μπροστά στο δήμαρχο, ανακρίθηκαν ξεχωριστά. Στο έγγραφο που περιέχει την ανάκριση του John Britby αναφέρεται πως σε ένα σκοτεινό δρόμο συνάντησε τον John Rykener ντυμένο γυναίκα. Τονίζει, μάλιστα, ότι νόμιζε ότι πρόκειται για μια γυναίκα πόρνη και για το λόγο αυτό της πρότεινε συνευρεθεί μαζί του. Αν και δεν γνωρίζουμε αν πράγματι ο Britby πέρασε το Rykener για γυναίκα, η ομολογία του και τα όσα τονίζει είναι ενδεικτικά του φόβου των ανδρών της εποχής να χαρακτηριστούν ως ομοφυλόφιλοι. Ο Britby δεν αρνήθηκε την παράνομη συνουσία, αλλά τόνισε ότι δεν είχε αφύσικες σεξουαλικές ορμές. Η στάση του αυτή θα πρέπει να σχετίζεται περισσότερο με το φόβο του κοινωνικού στιγματισμού και λιγότερο με την τιμωρία που τον περίμενε¹⁸⁵.

Η κατάθεση του John Rykener μας δίνει επιπρόσθετες πληροφορίες για την υπόθεση. Ο Rykener αρχικά έδωσε τα ίδια στοιχεία με τον John Britby. Δεν αρνήθηκε ότι εκπορνευόταν, ούτε ότι ντυνόταν γυναίκα. Παρόλα αυτά, χαρακτήρισε και ο ίδιος την πράξη του πρόστυχη και επονείδιστη, προφανώς σε μια προσπάθεια να δείξει μεταμέλεια και να κερδίσει την επιείκεια των αρχών. Η παραδοχή της ενοχής από τον κατηγορούμενο φαίνεται πως ήταν μια πάγια τακτική τη συγκεκριμένη εποχή, μιας και τη συναντούμε σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις ερωτικής παραβατικότητας που μελετήθηκαν¹⁸⁶.

Τα στοιχεία που παρέθεσε στη συνέχεια ο John Rykener μας δίνουν πολλές πληροφορίες για το δίκτυο εκπόρνευσης ανδρών και γυναικών στην Αγγλία του Ύστερου Μεσαίωνα. Η πορνεία ήταν ένας τομέας στον οποίο οι γυναίκες δραστηριοποιούνταν εντονότερα από τους άνδρες και, όπως προκύπτει από την ομολογία του Rykener, όταν ένας άνδρας ήθελε να ασχοληθεί με αυτό το

¹⁸⁵ Bullough 1976, 362

¹⁸⁶ Bullough 1976, 363

επάγγελμα θα είχε μεγαλύτερες προσόδους αν εκδιόταν ως γυναίκα . Επιπρόσθετα, όπως αναφέρει ο συγκεκριμένος κατηγορούμενος, πολλές γυναίκες λειτουργούσαν ως προαγωγοί, προσεγγίζοντας, εκπαιδεύοντας και προωθώντας άνδρες και γυναίκες στην πορνεία. Όταν ο Rykener ερωτήθηκε για τον προαγωγό του, του ζητήθηκε να ορκιστεί για την αλήθεια των λεγομένων του. Το στάδιο αυτό τις ανακριτικής διαδικασίας αποκαλύπτει ότι οι αρχές είχαν επίγνωση της ηθικής βαρύτητας της υπόθεσης και ότι θα μπορούσαν να εκτεθούν υπολήψεις αφότου ξεκίνησε η όλη διαδικασία. Επιπρόσθετα, βλέπουμε πως ο όρκος, τουλάχιστον θεωρητικά, έφερε βαρύνουσα σημασία για την κουλτούρα της εποχής, καθώς αξιοποιούνταν ως μέσο για να εξαναγκαστεί κανείς να πει την αλήθεια. Πράγματι, ο Rykener ορκίστηκε στην ψυχή του ότι κάποια Άννα, ερωμένη ενός πρώην υπηρέτη του ευγενή Sir Thomas Blount, του δίδαξε να εξασκεί αυτή την αισχρή πράξη σαν γυναίκα. Επίσης, ανέφερε ότι κάποια Elizabeth Bronderer τον έντυσε για πρώτη φορά με γυναικεία ρούχα. Από ό,τι, λοιπόν, παρουσιάζεται στο έγγραφο, ο Rykener λειτουργούσε ως μαθητευόμενος σε ένα κύκλωμα που το διεύθυναν γυναίκες.

Εκτός από αυτό το δίκτυο πορνείας, ο Rykener ανέφερε και ένα δίκτυο εκβιασμού, στο οποίο συμμετείχε και ο ίδιος για όσο καιρό εργαζόταν για την Brodener. Η τελευταία προήγαγε την κόρη της, η οποία, αφού περνούσε τη νύχτα με κάποιον άνδρα, έφευγε τα ξημερώματα για να την αντικαταστήσει ο Rykener. Όταν οι πελάτες ξυπνούσαν, ο Rykener τους έλεγε ότι είχαν συνευρεθεί μαζί του. Στη συνέχεια, οι δύο γυναίκες τους εκβίαζαν, με την απειλή ότι θα τους εκθέσουν διαδίδοντας ότι είναι ομοφυλόφιλοι. Με τον τρόπο αυτό τους αποσπούσαν χρήματα. Και αυτή η πρακτική αποκαλύπτει ότι η ομοφοβία ήταν ένα χαρακτηριστικό της αγγλικής κοινωνίας του 14^{ου} αιώνα. Αν και η Εκκλησία και τα δικαστήρια της αντιμετώπιζαν με επιείκεια τα άτομα είχαν ομοφυλοφιλικές προτιμήσεις, η κοινωνία δεν θα πρέπει να είχε αντίστοιχη στάση. Ο φόβος της κοινωνικής κατακραυγής και του στιγματισμού θα πρέπει να ήταν μεγάλος, σε βαθμό να δέχονται κάποια άτομα να υποκύπτουν σε τέτοιους εκβιασμούς.

Ένα άλλο στοιχείο που προκύπτει από την ομολογία του Rykener είναι ότι εξασκούσε το επάγγελμά του σε αστικές περιοχές, όπως το Λονδίνο, όπου περνούσε το μεγαλύτερο μέρος του έτους, αλλά και το Bishopsgate και την Οξφόρδη, όπου παρέμενε για σύντομα χρονικά διαστήματα και εργαζόταν ως κεντήτρα την ημέρα και ως πόρνη τη νύχτα. Το στοιχείο αυτό δείχνει την επιτυχία της μεταμφίεσης του Rykener, του οποίου η αληθινή ταυτότητα δεν έγινε αντιληπτή από τις γυναίκες με τις οποίες συνεργαζόταν την ημέρα. Παρόλα αυτά, το σύντομο χρονικό διάστημα που έμενε σε μέρη εκτός του Λονδίνου ενδέχεται να σχετίζεται με το φόβο να αποκαλυφθεί η ταυτότητα του. Ο ίδιος ο Rykener αναφέρει ότι πήγε σε αυτές τις πόλεις σε περιόδους που γινόταν πανηγύρι για τη γιορτή κάποιου αγίου, όταν θα υπήρχε πλήθος κόσμου που διασκέδαζε. Πληροφορούμαστε, λοιπόν, ότι τέτοιες

περιστάσεις προσφέρονταν για την άσκηση της πορνείας ως παρελκόμενο του γλεντιού και της μέθης. Μέσα στο πανδαιμόνιο που επικρατούσε μπορούσε να εκδίδεται ένας άνδρας ως γυναίκα, χωρίς να γίνει αντιληπτός.

Μια ακόμη παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε από τη συγκεκριμένη αναφορά σχετίζεται με τους παράγοντες που ωθούσαν έναν άνδρα στην παρενδυσία κατά τον ύστερο Μεσαίωνα. Ο Rykener γνώριζε χειροτεχνία και συγκεκριμένα κέντημα, δραστηριότητες τις οποίες ασκούσαν γυναίκες κυρίως. Για να είναι σε θέση να εργαστεί ως επαγγελματίας κεντήστρα, ο Rykener θα πρέπει να είχε διδαχτεί αυτή την τέχνη, και μάλιστα συστηματικά. Άρα, το παρελθόν του θα πρέπει να είχε κοινά στοιχεία με τη ζωή ενός κοριτσιού και όταν μεγάλωσε αυτές οι εμπειρίες θα πρέπει να επηρέασαν τη συμπεριφορά του. Το γεγονός αυτό συνάδει με τις θέσεις των ψυχολόγων που υποστήριξαν ότι οι εμπειρίες κατά την παιδική κι εφηβική ηλικία επηρεάζουν τη σεξουαλικότητα του ατόμου¹⁸⁷.

Η ομολογία του Rykener μας δίνει πληροφορίες και για τα άτομα με τα οποία συνευρέθηκε κατά καιρούς, στα οποία αναφέρθηκε επώνυμα. Ενδιαφέρον είναι ότι όλα τα πρόσωπα που παραθέτει ανήκουν σε υψηλά κοινωνικά στρώματα. Αρχικά, μιλάει για τρεις «ευγενείς, ανθρώπους ευυπόληπτους και λόγιους», όπως τους χαρακτηρίζει. Στη συνέχεια, παρουσιάζει ως πελάτες του πολλούς κληρικούς, οι οποίοι, μάλιστα, ήταν οι πιο γαλαντόμοι και του έδιναν χρυσαφικά και άλλα πολύτιμα δώρα. Μάλιστα, δεν διστάζει να αναφερθεί τόσο στην ταυτότητα όσο και στη θέση τους στην εκκλησιαστική ιεραρχία. Μιλά για φραγκισκανούς μοναχούς, εφημέριους και ιερείς και δίνει συγκεκριμένα στοιχεία για τις μονές ή τις εκκλησίες όπου λειτουργούσαν. Οι αναφορές αυτές δείχνουν ότι η ομοφυλοφιλία και οι σεξουαλικές ιδιαιτερότητες ήταν κάτι που αφορούσε όλα τα κοινωνικά στρώματα και τους κληρικούς εκτός από τους λαϊκούς.

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα πληροφορία που δίνει ο Rykener, όταν αναφέρεται στην πελατεία του, είναι πως δεν αποτελούνταν μόνο από άνδρες. Πολλές ήταν οι γυναίκες που είτε τον καλούσαν στα σπίτια τους είτε τον συναντούσαν αλλού και πλήρωναν για τις υπηρεσίες του. Οι γυναίκες αυτές τον θεωρούσαν ασφαλή επιλογή, διότι θα μπορούσαν να ξεγελάσουν τους γείτονες ή τους περαστικούς κυκλοφορώντας μαζί του ή βάζοντάς τον μέσα στο σπίτι τους ντυμένο γυναίκα. Όλες οι γυναίκες στις οποίες αναφέρεται είχαν την οικονομική άνεση να πληρώσουν τέτοιες υπηρεσίες. Ο Rykener κάνει λόγο για γυναίκες όλων των ηλικιών, παντρεμένες και ανύπανδρες, αλλά και μοναχές, που τον επισκέπτονταν στα δωμάτια που ενοικίαζε. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι αν και στερούνταν κάποιων ελευθεριών, οι γυναίκες δεν διέφεραν κατά πολύ στην ηθική και την ερωτική συμπεριφορά από τους άνδρες. Αν και περιορισμένες από τους άνδρες κηδεμόνες

¹⁸⁷ Bullough 1974, 1381-2

τους, έβρισκαν τρόπους να ξεφεύγουν από την επιτήρηση τους και να έχουν παράνομες ερωτικές επαφές. Μάλιστα, το γεγονός ότι είχαν την οικονομική άνεση να εξασφαλίσουν τέτοιες υπηρεσίες δίνει κοινωνικό χαρακτήρα στη συγκεκριμένη συμπεριφορά. Οι γυναίκες αυτές ήταν εκτός από πλούσιες και ευυπόληπτες. Η παρενδυσία του Rykener τον καθιστούσε την ιδανική επιλογή, που θα μπορούσε να προφυλάξει την καλή τους φήμη.

Μετά την ομολογία του ο Rykener δήλωσε ότι δεν ήταν ομοφυλόφιλος, καθώς δεν είχε κανένα πρόβλημα να έρχεται σε επαφή με γυναίκες και άνδρες. Όπως αναφέρει, η δραστηριότητα του αυτή ήταν καθαρά επαγγελματική και το φύλο των ερωτικών του συντρόφων δεν τον απασχολούσε. Το μόνο που είχε σημασία ήταν ποιος θα του έδινε τα περισσότερα χρήματα. Τα στοιχεία που παραθέτει ενισχύουν αυτή του τη δήλωση, καθώς αυτό που προκύπτει είναι ότι η συμπεριφορά, η εμφάνιση και η εκπόρνευσή του υπαγορεύονταν από οικονομικά κίνητρα και όχι από τις ερωτικές του προτιμήσεις. Άρα, το θέμα της παρενδυσίας σε αυτή την περίπτωση ανάγεται σε μέσο επίτευξης του κέρδους και όχι σε ερωτική επιλογή και συμπεριφορά.

Όσον αφορά την κατάληξη αυτής της υπόθεσης, η πηγή δεν μας δίνει στοιχεία για την εκδίκηση που ακολούθησε, ούτε για κάποια ποινή που του επιβλήθηκε. Αν κρίθηκε σε κάποιο κοσμικό δικαστήριο, ενδέχεται η τιμωρία του να ήταν αρκετά σκληρή, όχι μόνο λόγω της αξιόποινης πράξης του, αλλά και διότι θα μπορούσε εύκολα να εκθέσει πολλά πρόσωπα της υψηλής κοινωνίας. Για να αποφευχθεί αυτό, η μόνη λύση θα ήταν η θανατική του καταδίκη. Αν πάλι παραπεμπόταν σε κάποιο εκκλησιαστικό δικαστήριο, όπως ήταν παγιωμένη τακτική στην Αγγλία του 14^{ου} αιώνα, τότε κατά πάσα πιθανότητα η δήλωση της μεταμέλειάς του θα γινόταν δεκτή και θα του επιβάλλονταν κάποια χρηματικά ή πνευματικά επιτίμια, όπως συνέβαινε και στις υπόλοιπες περιπτώσεις ερωτικής παραβατικότητας.

Αυτή η περίπτωση, πάντως, μας βοηθά να καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα για την αντιμετώπιση της συγκεκριμένης ερωτικής συμπεριφοράς από την αγγλική κοινωνία του όψιμου Μεσαίωνα. Παρά τις επιταγές της Εκκλησίας για την ορθή ερωτική συμπεριφορά και την παρουσίαση της ομοφυλοφιλίας και της παρενδυσίας ως αφύσικα αμαρτήματα, οι άνθρωποι είχαν ορμές και προτιμήσεις που παρέκκλιναν από αυτούς τους κανόνες. Η παρενδυσία, όμως, μπορεί να συσχετιστεί μόνο εν μέρει με την ομοφυλοφιλία, καθώς, όπως είδαμε, τα άτομα που εκπορνεύονταν είχαν συχνά επαφές και με τα δύο φύλα. Άρα η παρενδυσία ήταν ένα φαινόμενο που μπορούσε να βοηθήσει στη συγκάλυψη των θεωρούμενων παράνομων σεξουαλικών συμπεριφορών είτε αυτή ήταν η ομοφυλοφιλία είτε οι παράνομες ερωτικές σχέσεις είτε η μοιχεία.

5Δ. Η ΠΟΡΝΕΙΑ

α. Θεωρητικές προσεγγίσεις της πορνείας από εκπροσώπους της δυτικής μεσαιωνικής Εκκλησίας.

Σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα η πορνεία αποτέλεσε ένα αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνίας χωρίς διακυμάνσεις, όσον αφορά τον αριθμό των ιεροδούλων και το γεγονός ότι οι πελάτες τους προέρχονταν από όλα τα κοινωνικά στρώματα. Η Εκκλησία αντιμετώπισε με ιδιαίτερη επιείκεια την πορνεία, ως ένα ηθικό παράπτωμα που είχε μια πρακτική χρησιμότητα για την κοινωνία¹⁸⁸. Η θέση αυτή της Εκκλησίας σχετίζονταν με την γενικότερη αντίληψη που ίσχυε κατά το Μεσαίωνα ότι οι άνδρες είχαν ασυγκράτητη ερωτική φύση και λόγω της έμφυτης ανάγκης τους για σεξουαλική επαφή θα μπορούσαν να γίνουν ακόμη και επικίνδυνοι, αν δεν έβρισκαν κάποια ερωμένη. Με βάση τη θεωρία αυτή, η παρουσία των ιεροδούλων γλίτωνε τις ευυπόληπτες κοπέλες και κυρίες από τον κίνδυνο να δεχτούν την επίθεση κάποιου παρορμητικού άνδρα¹⁸⁹.

Τέτοιες απόψεις εκφράστηκαν από σημαντικούς πατέρες της Εκκλησίας, όπως τον Άγιο Αυγουστίνο, κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα, και το Θωμά Ακινάτη, κατά τον ύστερο Μεσαίωνα. Συγκεκριμένα, ο Θωμάς Ακινάτης έδωσε μεγάλη έμφαση στο ζήτημα της πορνείας στο έργο του *Θεολογική Σύνοψη (Summa Theologiae)*. Αν και το παρουσίασε σαν αμαρτωλή πρακτική ενάντια στο δίκαιο του Θεού¹⁹⁰, ακάθαρτο επάγγελμα¹⁹¹ και πράξη απαγορευμένη από την έκτη εντολή¹⁹², δήλωσε ότι εξυπηρετούσε κάποιες από τις ανάγκες και τις αδυναμίες της ανθρώπινης φύσης. Ανάλογες απόψεις είχε εκφράσει αιώνες νωρίτερα ο άγιος Αυγουστίνος, ο οποίος είχε παρουσιάσει την ανάγκη για σεξουαλική επαφή ως κάτι σύμφυτο με τον άνθρωπο. Στο έργο του *Περί Τάξεως (De Ordine)* υποστήριξε ότι αν απαγορευτεί η πορνεία η κοινωνία θα παραδοθεί στο χάος που θα προκαλέσει η λαγνεία¹⁹³. Παρόμοιες ήταν οι ρήσεις του Ακινάτη που παρομοίασε την πορνεία με το άτομο που καθαρίζει ένα παλάτι. Αν λείψει αυτός, τότε το παλάτι θα γεμίσει με βρωμιά. Ανάλογα, αν εξαφανιστούν οι πόρνες η κοινωνία θα γεμίσει με ακόλαστους σοδομιστές. Με τις θέσεις του αυτές ο Ακινάτης υποδήλωνε το φόβο ότι η έλλειψη πορνών θα μπορούσε να οδηγήσει στην αύξηση της ομοφυλοφιλίας¹⁹⁴. Αυτά τα πατερικά κείμενα επηρέασαν τα θεωρητικά έργα των μελετητών του κανονικού δικαίου και τις νομοθετικές ρυθμίσεις του εκκλησιαστικού δικαίου που

¹⁸⁸ Karras 1996b, 246

¹⁸⁹ Richards 125

¹⁹⁰ *Summa Theologiae*: τομ. 2, κεφ. 2, παρ. 32, στ. 7, στο: Ditmore 39

¹⁹¹ *Summa Theologiae* τομ. 2, κεφ. 2, παρ.87, στ.2, στο: Ditmore 39

¹⁹² *Summa Theologiae* τομ. 1, κεφ. 2, παρ. 100, στ. 11, στο: Ditmore 39

¹⁹³ *De Ordine* κεφ. 2, παρ.12, στο: Ditmore 39

¹⁹⁴ *Summa Theologiae* τομ. 2, κεφ. 2, παρ. 153, στο: Ditmore 39

εξακολούθησαν να επιδεικνύουν σταθερότητα, όσον αφορά την αποδοχή της πορνείας ως μια κοινωνική αναγκαιότητα μέχρι και το πέρας του Μεσαίωνα¹⁹⁵.

Πέρα από τις θέσεις των πατέρων της Εκκλησίας, είναι ενδιαφέρον να παραθέσουμε και ορισμένες σχετικές απόψεις που εξέφρασαν θεωρητικοί συγγραφείς και νομομαθείς του κλήρου, οι οποίοι επιχείρησαν να ορίσουν και να αναλύσουν την πρακτική της πορνείας. Συνολικά, για τους μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου πορνική ήταν κάθε ερωτική δραστηριότητα η οποία λάμβανε χώρα εκτός γάμου, υπαγορεύονταν από ακόλαστες επιθυμίες και συνοδευόταν από επίδειξη λάγνας συμπεριφοράς. Αν και συχνά η εκπόρνευση αποτελούσε οικονομική συναλλαγή, μια δραστηριότητα δεν χαρακτηριζόταν πορνική μόνο όταν συνοδευόταν από πληρωμή των σεξουαλικών υπηρεσιών. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τις απόψεις του καρδινάλιου Χοστιένσις (Hostiensis), μελετητή του κανονικού δικαίου το 13^ο αιώνα, ο οποίος έκανε λόγο μόνο για τη γυναικεία πορνεία και χαρακτήρισε ως πόρνες τις γυναίκες που ήταν ανοιχτά και δημόσια σεξουαλικά προκλητικές. Τον ίδιο αιώνα ο συνάδελφός του Ιωάννης Αντρέα (Joannes Andrea) χαρακτήρισε πόρνες τις γυναίκες που εξαπατούσαν τους άνδρες, κάνοντάς τους να τις ερωτευτούν, αποσκοπώντας σε κάποια οφέλη υλικά ή μη¹⁹⁶.

Αν και οι μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου χαρακτήρισαν σαφώς την πορνεία ως ανήθικη δραστηριότητα, από τις θέσεις τους προκύπτει ότι δεν θα πρέπει να τη θεωρούσαν επικίνδυνη για την τήρηση της ηθικής τάξης, σε αντίθεση με παραβάσεις όπως η μοιχεία ή ο βιασμός¹⁹⁷. Ακόμη, ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι ότι πολλοί διανοούμενοι της Εκκλησίας σε αναλύσεις του φαινομένου της πορνείας παραδέχτηκαν ότι πολλές φορές η συγκεκριμένη δραστηριότητα δεν ελέγχονταν αποκλειστικά και μόνο από τις πόρνες και ότι δεν ήταν αυτές που έφεραν τη μεγαλύτερη ευθύνη για την εξάπλωση της συγκεκριμένης δραστηριότητας και για το γεγονός ότι ένας μεγάλος αριθμός πελατών επιζητούσε τις υπηρεσίες τους. Σύμφωνα με τους μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου, η αμαρτία έπεφτε στον πατέρα που πήγαινε το γιο του σε ένα πορνείο ή στο μαστροπό που κατάφερε να δελεάσει ένα πελάτη και όχι στην ίδια την πόρνη η οποία ήταν ουσιαστικά το μέσο για την απόκτηση χρήματος και όχι η κινητήρια δύναμη της πορνικής δραστηριότητας. Επιπρόσθετα, οι διανοούμενοι της Εκκλησίας ήταν αυτοί που υπογράμμισαν ότι πολλές ήταν οι γυναίκες που εξαναγκάζονταν στην πορνεία και δήλωσαν την υποχρέωση της Εκκλησίας και των χριστιανών να τις συμπονούν¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Richards 118

¹⁹⁶ Brundage 1976, 96

¹⁹⁷ Karras 1996, 32.

¹⁹⁸ Brundage 1976, 96-98

Αυτές οι θεωρητικές απόψεις των εκπροσώπων του κλήρου για την πορνεία καταδεικνύουν ότι η δυτική Εκκλησία είχε πλήρη επίγνωση του τι ίσχυε στην πράξη και πως λειτουργούσε το δίκτυο της πορνείας. Σε κείμενα κληρικών οι ιερόδουλες παρουσιάζονται περισσότερο ως θύματα των προαγωγών τους που τις εξανάγκαζαν να εκδίδονται και τις κρατούσαν σε μια κατάσταση διαρκούς χρέους για να μπορούν να τις εκβιάζουν. Συγκεκριμένα, αυτό που συνέβαινε στην πραγματικότητα ήταν ότι οι μαστροποί αύξαναν το ποσοστό επί των κερδών που όφειλαν να τους καταβάλλουν οι πόρνες, προκειμένου να αδυνατούν αυτές να αποπληρώσουν τις οφειλές τους και ενδεχομένως να επιδιώξουν να εγκαταλείψουν το συγκεκριμένο επάγγελμα. Η Εκκλησία γνώριζε αυτές τις καταστάσεις και για το λόγο αυτό έκανε επανειλημμένα μνεία για το ανήθικο του έντοκου δανεισμού, τον οποίο χαρακτήρισε μια από τις πιο διεφθαρμένες όψεις του φαινομένου της πορνείας. Βέβαια, υπήρξαν και κάποιοι κληρικοί που εξέφρασαν την άποψη ότι τα χρέη ήταν αποτέλεσμα της εκπόρνευσης και όχι παράγοντες που την υπαγόρευαν. Για αυτούς τους μελετητές του εκκλησιαστικού δικαίου, πέρα από τους οικονομικούς παράγοντες, ήταν και οι ακόλαστες επιθυμίες που οδηγούσαν κάποιες γυναίκες στο έκλυτο βίο της πόρνης.

Κάποιοι άλλοι κληρικοί χαρακτήριζαν τις πόρνες ως ιδιαίτερα επικίνδυνα πλάσματα. Οι συγκεκριμένοι, όμως, δεν αναφερόταν στην πορνεία γενικόλογα αλλά ως μια πρακτική που θα μπορούσε να απειλήσει το θεσμό του γάμου, διότι θεωρούσαν ότι οι πόρνες προσέφεραν στους άνδρες αυτά που δεν δεχόταν να πράξουν οι τίμιες σύζυγοι. Με τέτοια όπλα προσέλκυαν πελάτες και πρόσβαλλαν το θεσμό του γάμου. Τέτοιες απόψεις εκφράστηκαν και στο *Decretum* του Πέτρου Δαμιανού, στο οποίο η ερωτική επαφή με πόρνες χαρακτηρίστηκε απερίφραστα ως μοιχεία, για την οποία, όμως, μεγαλύτερη ευθύνη έφεραν οι πόρνες και όχι οι πελάτες¹⁹⁹. Οι θέσεις της συγκεκριμένης ομάδας νομομαθών και μελετητών του κανονικού δικαίου αντανακλούν τις γενικότερες αντιλήψεις που επικρατούσαν στη μεσαιωνική Ευρώπη, βάσει των οποίων οι γυναίκες θεωρούνταν πλάσματα λάγνα και αχόρταγα, τα οποία δεν είχαν την ικανότητα να επιβληθούν στις επιταγές της σάρκας. Για το λόγο αυτό έπρεπε να βρίσκονται υπό τη διαρκή επιτήρηση των αρχών, κοσμικών και εκκλησιαστικών, όταν δεν υπήρχε κάποιος σύζυγος ή συγγενής που να αναλάβει αυτά τα καθήκοντα. Ένα άλλο θέμα που προκύπτει ξεκάθαρα από τις θέσεις αυτών των κληρικών είναι ότι ήταν αποδεκτό να επισκέπτεται ένας άνδρας μια πόρνη, άρα να αναζητά να ικανοποιήσει τις σαρκικές του επιθυμίες, ενώ δεν ίσχυε το ίδιο για τις γυναίκες, οι οποίες έπρεπε να επιδεικνύουν εγκράτεια και σεμνότητα για να θεωρούνται ενάρετες²⁰⁰.

¹⁹⁹ Brundage 1976, 85

²⁰⁰ Karras 1996, 134.

Όπως παρατηρούμε, οι απόψεις που εξέφρασε ο κλήρος για την πορνεία θα μπορούσαν να ενταχθούν σε δύο μεγάλες και αντίθετες κατηγορίες. Από τη μια υπήρχαν αυτοί που αποδεχόταν την πορνεία και έκαναν λόγο για τη χρησιμότητά της και από την άλλη υπήρχαν αυτοί που τη χαρακτήριζαν αμαρτωλή και επικίνδυνη πρακτική για την ύπαρξη της οποίας έφεραν τη μεγαλύτερη ευθύνη οι ίδιες οι ιερόδουλες. Αν θέλαμε να κρίνουμε ποιες θέσεις επηρέασαν σε μεγαλύτερο βαθμό το κανονικό δίκαιο, θα λέγαμε ότι αυτές ήταν οι πρώτες, επειδή τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με τον εντοπισμό και την εκδίκαση υποθέσεων που αφορούσαν εκδιδόμενες γυναίκες και τους πελάτες τους. Μάλιστα, στο θέμα αυτό η Εκκλησία επέδειξε ηθικά αναμορφωτικό χαρακτήρα και ασχολήθηκε με τις πόρνες ως μια ομάδα παραστρατημένων γυναικών που θα μπορούσαν να επιστρέψουν στο δρόμο του Θεού. Πολλοί ήταν οι κληρικοί που στα κηρύγματά τους προέτρεπαν τις ιερόδουλες να εγκαταλείψουν το επάγγελμά τους και να παντρευτούν ή ακόμη και να γίνουν μοναχές, προκειμένου να σώσουν την ψυχή τους. Αυτά τα κηρύγματα θα πρέπει να είχαν σημαντική απήχηση, καθώς μέχρι και την Ύστερη περίοδο υπήρχαν αρκετά μοναστήρια που ιδρύθηκαν για να απορροφούν μεταμελημένες πόρνες²⁰¹. Οι μονές αυτές ονομάζονταν *Οίκοι της Μαρίας Μαγδαληνής*. Η Μαρία Μαγδαληνή, μια πόρνη που μετανοώντας και ακολουθώντας τον Ιησού πέτυχε όχι μόνο τη σωτηρία της ψυχής της αλλά και την αγιοποίηση, ήταν ένα πρότυπο που σκόπιμα προωθούνταν από την Εκκλησία, μιας και έδινε ελπίδες στις ιερόδουλες που επέλεγαν να αλλάξουν τρόπο ζωής. Η λειτουργία αυτών των ιδρυμάτων επιτυγχάνονταν πρακτικά, καταρχάς μέσω της συγκέντρωσης χρημάτων από την κατάθεση των προσωπικών περιουσιακών στοιχείων των γυναικών που κατέφευγαν εκεί. Επίσης, πολλές ήταν οι δωρεές και τα κληροδοτήματα που επαύξαναν τις προσόδους τους. Παρόλα αυτά, συχνά ήταν τα σκάνδαλα που ξεσπούσαν σε τέτοια ιδρύματα, καθώς πολλές πόρνες που είχαν καταφύγει εκεί εξακολουθούσαν να ασκούν το επάγγελμά τους και να διάγουν τον ακόλαστο βίο που ζούσαν κατά το παρελθόν²⁰².

β. Η πορνεία στις πόλεις της ύστερης μεσαιωνικής Αγγλίας.

Η πορνεία ήταν κατά κύριο λόγο χαρακτηριστικό γνώρισμα της αστικής ζωής. Το γεγονός αυτό βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την εσωτερική μετανάστευση που έλαβε χώρα στην Αγγλία κατά το 12^ο, το 13^ο και το 14^ο αιώνα, όταν ένας τεράστιος αριθμός ατόμων νεαρής ηλικίας από την ύπαιθρο συνέρρευσε στις πόλεις προς αναζήτηση εργασίας. Από αυτές τις ομάδες των μεταναστών προερχόταν ο μεγαλύτερος αριθμός πορνών και προαγωγών²⁰³. Σε αυτές τις επαγγελματικές

²⁰¹ Bullough 1982, 183

²⁰² Tannahil 279

²⁰³ McNamara 6-9.

διεξόδους κατέφευγαν τα άτομα που αποτύγχαναν να βρουν κάποια άλλη εργασία. Μάλιστα, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι στα μεγάλα αστικά κέντρα, προσφέρονταν περιορισμένες και διαφορετικές επαγγελματικές προοπτικές για το ανδρικό και το γυναικείο ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό που μετανάστευε από την επαρχία. Οι άνδρες στην πλειοψηφία των περιπτώσεων απασχολούνταν ως εργάτες, ενώ οι γυναίκες εργάζονταν κυρίως ως εσώκλειστες υπηρέτριες. Συχνό, μάλιστα, ήταν το φαινόμενο να παντρεύονται άτομα από τις συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, προκειμένου να ενώνουν τις προσόδους τους και να μπορούν να επιβιώσουν στοιχειωδώς. Αυτοί που δεν παντρεύονταν και κυρίως οι γυναίκες που έμεναν ελεύθερες ήταν αυτές που ουσιαστικά αντιμετώπιζαν προβλήματα επιβίωσης. Πολλές ήταν αυτές που λόγω των περιστάσεων αναγκάζονταν να καταφύγουν στην πορνεία, ζώντας μέσα σε αστικά περιβάλλοντα που προσέφεραν τις ιδανικές συνθήκες για την άσκηση και την ανάπτυξη του φαινομένου.

Οι ευνοϊκοί παράγοντες ήταν ότι οι πόλεις προσέφεραν ανωνυμία και εκεί υπήρχε, πέρα από μεγάλη προσφορά, και μεγάλη ζήτηση πορνών, καθώς ήταν μεγάλος ο αριθμός των πελατών που επιζητούσαν τις υπηρεσίες τους²⁰⁴. Μάλιστα, σε σχέση με το θέμα αυτό η Ruthy Mazzo Karras έχει υποστηρίξει ότι η πορνεία ήταν ένα από τα στοιχεία της αστικής ζωής που συνέβαλλαν στην αύξηση του πληθυσμού των πόλεων. Η δυνατότητα να ικανοποιηθούν εύκολα και ανώνυμα κάθε είδους ερωτικές επιθυμίες λειτούργησε, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη ιστορικό, ως θέλγητρο που ώθησε ένα μεγάλο αριθμό ανδρών να μετοικήσουν εκεί²⁰⁵. Επιπρόσθετα, η αυξημένη ζήτηση είχε ως αποτέλεσμα να υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός πορνών που εργάζονταν άλλες ανεξάρτητες, αλλά οι περισσότερες υπό την προστασία κάποιου μαστροπού. Οι δραστηριότητες αυτές δεν ήταν εξαπλωμένες σε ολόκληρες τις πόλεις, αλλά περιορισμένες σε κάποια τμήματά τους, τα οποία γρήγορα μετατρέπονταν σε κακόφημα και παρακμιακά²⁰⁶. Επειδή, όμως, δεν ήταν δυνατό να απαγορευτεί στις ιερόδουλες να κυκλοφορούν στην υπόλοιπη πόλη τις ώρες που δεν εργάζονταν, από το 13^ο αιώνα επιβλήθηκαν κανονισμοί σχετικά με την ενδυμασία τους, που έπρεπε να φέρει συγκεκριμένα στοιχεία, προκειμένου να μην υπάρχει κανένα ενδεχόμενο σύγχυσης τους με τις έντιμες γυναίκες²⁰⁷.

Για τις πόρνες και τους χώρους στους οποίους εργάζονταν κατά τον ύστερο Μεσαίωνα παίρνουμε πληροφορίες από εικονογραφικές πηγές της εποχής. Καταρχάς, υπήρχαν οι πόρνες που αναζητούσαν πελάτες σε δρόμους κακόφημων γειτονιών²⁰⁸. Στην εικόνα 13 απεικονίζεται μια πόρνη σε κάποιον εξωτερικό χώρο, ο οποίος είναι είτε κάποιος δρόμος είτε κάποιο σημείο έξω από έναν οίκο ανοχής.

²⁰⁴ Brundage 1987, 463

²⁰⁵ Karras 1996, 24.

²⁰⁶ Brundage 1987, 464

²⁰⁷ Richards 119

²⁰⁸ Tannahill 278

Βέβαια, παρατηρούμε ότι απεικονίζεται γυμνή. Για το λόγο αυτό, θα ήταν ακραίο να θεωρήσουμε ότι η συγκεκριμένη σκηνή αποτελεί μια ρεαλιστική απεικόνιση. Οι ιερόδουλες οπωσδήποτε θα ντύνονταν προκλητικά κατά την αναζήτηση πελατών, αλλά είναι σχεδόν απίθανο να περιφέρονταν γυμνές σε χώρους που θα κινούνταν και άτομα πέραν του πελατολογίου τους.

Ένας άλλος χώρος όπου εργάζονταν οι πόρνες ήταν οι οίκοι ανοχής. Στους χώρους αυτούς οι πελάτες μπορούσαν κάποιες φορές και να φάνε και να πιουν, καθώς συστεγάζονταν με καπηλειά. Εκεί οι πόρνες γλεντούσαν με τους πελάτες, όπως παρατηρούμε στην εικόνα 14, που είναι ενδεικτική των ακροτήτων που θα μπορούσαν να συντελεστούν εκεί. Στις εικόνες 15 και 16 βλέπουμε πως, εκτός από τα καπηλειά, οι οίκοι ανοχής συστεγάζονταν πολλές φορές και με λουτρά. Αν και η ρωμαϊκή συνήθεια των δημόσιων λουτρών είχε εγκαταλειφθεί για αιώνες, τα θερμά λουτρά έγιναν ιδιαίτερα δημοφιλή στη δυτική Ευρώπη από την εποχή των σταυροφοριών και μετά. Τη συγκεκριμένη συνήθεια υιοθέτησαν οι δυτικοί από το μουσουλμανικό κόσμο και την τροποποίησαν καθιστώντας τα λουτρά χώρους όχι μόνο για τον καθαρισμό του σώματος, αλλά και για την ικανοποίηση ακόλαστων επιθυμιών²⁰⁹.

Όσον αφορά τη λειτουργία των οίκων ανοχής, κάτι που θα πρέπει να παρατηρήσουμε είναι ότι αποτελούσαν εργασιακά περιβάλλοντα με ελεγχόμενη λειτουργία, τόσο από τους μαστροπούς που τα διαχειρίζονταν, όσο και από τις αρχές στη δικαιοδοσία των οποίων υπάγονταν γεωγραφικά. Στην Αγγλία οι περισσότεροι οίκοι ανοχής ήταν νόμιμοι και δηλωμένοι και αποτελούσαν μια σημαντική πηγή εσόδων για τις κοσμικές ή εκκλησιαστικές αρχές, στην περιφέρεια ελέγχου των οποίων ήταν εγκατεστημένη μια τέτοια επιχείρηση. Βέβαια, στην περίπτωση που ένας οίκος ανοχής βρισκόταν σε περιοχή που ανήκε σε κάποιον εκκλησιαστικό άρχοντα, τα οικονομικά οφέλη δεν προέρχονταν από τη φορολόγηση των εισοδημάτων των πορνών και των μαστροπών, αλλά από την επιβολή ενοικίων, μιας και τα οικήματα που στέγαζαν τα πορνεία ανήκαν στην Εκκλησία. Με τον τρόπο αυτό ο κλήρος προωθούσε την αντίληψη ότι δεν εμπλέκονταν με το βρώμικο χρήμα που απέφερε η εκπόρνευση, αν και είναι σαφές ότι στην ουσία δεν ίσχυε κάτι τέτοιο²¹⁰.

Στην Αγγλία, πόρνες υπήρχαν σε όλα τα αστικά κέντρα, αλλά ο μεγαλύτερος αριθμός ήταν συγκεντρωμένος στο Λονδίνο. Η συγκεκριμένη πόλη αποτελούσε τον κυριότερο πόλο έλξης για άτομα που αναγκάζονταν να μεταναστεύσουν εκεί είτε από αγροτικές περιοχές της Αγγλίας είτε από άλλες περιοχές της Ευρώπης. Η γεωγραφική του θέση, και η αστική και οικονομική του ανάπτυξη αποτέλεσαν

²⁰⁹ Tannahil 279

²¹⁰ Karras 1996, 35

παράγοντες που οδήγησαν πλήθος ατόμων να μετοικήσουν εκεί αναζητώντας ένα καλύτερο αύριο. Οι περισσότεροι μετανάστες ήταν άνδρες και γυναίκες νεαρής ηλικίας, οι οποίοι εγκατέλειψαν τις περιοχές όπου ζούσαν λόγω αγροτικών, οικονομικών και κοινωνικών καταστροφών, οι οποίες ήταν πυκνές κατά τη διάρκεια του 13^{ου} και του 14^{ου} αιώνα. Τέτοιες μαζικές καταστροφές ήταν ο λιμός των ετών 1315-1316, οι παγετώνες του 14^{ου} αιώνα που επέφεραν επανειλημμένες καταστροφές στην αγροτική παραγωγή και ο Μαύρος Θάνατος και η επιδημία βουβωνικής πανώλης που έπληξε την Ευρώπη το 1348. Ακόμη, δεν πρέπει να ξεχνάμε τον εκατονταετή πόλεμο, ο οποίος έπληξε την κοινωνική τάξη και την οικονομική ασφάλεια κυρίως των αντιπάλων χωρών, Αγγλίας και Γαλλίας. Τέλος, κατά το 15^ο αιώνα η Αγγλία επλήγη από μαζικούς θανάτους κοπαδιών, οι οποίοι οφείλονταν σε μολυσμένες ζωτροφές, πιθανώς λόγω της ανάπτυξης κάποιων βακτηριδίων²¹¹. Όλες αυτές οι προβληματικές καταστάσεις έπληξαν σε μεγαλύτερο βαθμό τις αγροτικές κοινωνίες και ώθησαν μια πληθώρα ατόμων στα αστικά κέντρα της Αγγλίας. Από τα άτομα αυτά προέρχονταν το μεγαλύτερο μέρος των πορνών που εργαζόνταν στους οίκους ανοχής της πόλης.

Τα πορνεία του Λονδίνου ήταν συγκεντρωμένα σε κάποιες οδούς στα περίχωρά του, όπως την πάροδο Cock, όπου εργαζόταν ο μεγαλύτερος αριθμός ιεροδούλων²¹². Ακόμη, στην περιοχή του Southwark υπήρχε πληθώρα οίκων ανοχής και λουτρών και για το λόγο αυτό θεωρούνταν η πλέον κακόφημη του Λονδίνου. Μάλιστα, είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι η συγκεκριμένη περιοχή βρισκόταν υπό τον έλεγχο του επισκόπου του Winchester, ο οποίος προφανώς είχε επίγνωση και ανέχονταν την ύπαρξη του αγοραίου έρωτα εκεί²¹³. Εφόσον αυτή η περιοχή ήταν έξω από τη σφαίρα ελέγχου των κοσμικών αρχών, οι αντιδικίες που προέκυπταν εκεί μεταξύ των κατοίκων, των πορνών ή των πελατών τους δεν προσάγονταν στα βασιλικά δικαστήρια, αλλά σε αυτό του επισκόπου. Μάλιστα, ο επίσκοπος είχε σημαντικές προσόδους από τη συγκεκριμένη περιοχή, οι οποίες θα πρέπει να ήταν ένας κύριος λόγος που τον ωθούσε στην ανοχή του εκτεταμένου φαινομένου της πορνείας. Τα έσοδα του επισκόπου προέρχονταν από τα υψηλά ενοίκια που λάμβανε για τα κτίρια που μίσθωνε σε οίκους ανοχής. Μια ακόμη σημαντική πρόσοδος προερχόταν από τα δικαστικά τέλη που πληρώνονταν από τους διαδίκους για την επίλυση των διαφωνιών τους, των οποίων ο αριθμός ήταν αυξημένος λόγω των δραστηριοτήτων που ασκούσαν στην περιοχή και του μεγάλου αριθμού κακοποιών στοιχείων που συγκεντρώνονταν εκεί για να εργαστούν ως προαγωγοί ή για να γλεντήσουν στις ταβέρνες και τα πορνεία²¹⁴.

²¹¹ Kettle 20

²¹² Reeves 205

²¹³ Tannahil 278

²¹⁴ Reeves 205

Για την όσο το δυνατόν πιο εύρυθμη λειτουργία του Southwark, υπήρχε ειδική επισκοπική νομοθεσία, η οποία ρύθμιζε με λεπτομέρεια τη λειτουργία των οίκων ανοχής. Συγκεκριμένα, οι ιδιοκτήτες τους θα έπρεπε να είναι άνδρες. Παρόλα αυτά, ήταν συχνό το φαινόμενο να εργάζονται γυναίκες ως προαγωγοί άλλων γυναικών, μια παράνομη αλλά ιδιαίτερα επικερδής δραστηριότητα. Μια άλλη παράμετρος που όριζαν οι επισκοπικοί κανονισμοί ήταν ότι οι οίκοι ανοχής έπρεπε να είναι αποκλειστικά χώροι εργασίας και όχι διαβίωσης των πορνών, οι οποίες απαγορευόταν να τρων ή να κοιμούνται εκεί. Η ρύθμιση αυτή ήταν ουσιαστικά προς όφελος των ιεροδούλων καθώς προσέδιδε στις δραστηριότητές τους επαγγελματικό χαρακτήρα και τους έδινε μεγαλύτερη ελευθερία κίνησης και ανεξαρτησία σε σχέση με το εάν θα διέμεναν συνεχώς στα πορνεία, όπου θα έπεφταν πολύ πιο εύκολα θύματα εκμετάλλευσης από τα αφεντικά τους. Ανάλογο χαρακτήρα, είχαν και οι κανονισμοί που απαγόρευαν στους μαστροπούς να κατακρατούν και να δανείζουν χρήματα στις υπαλλήλους τους. Επίσης, απαγορευόταν ρητά η οποιαδήποτε κακοποίηση των πορνών από τα αφεντικά και τους πελάτες τους.

Οι επισκοπικές ρυθμίσεις περιόριζαν σε μεγαλύτερο βαθμό τους ιδιοκτήτες των οίκων ανοχής από τις πόρνες, κάτι που καταδεικνύει ότι τους θεωρούσαν περισσότερο επικίνδυνους για την κοινωνική τάξη. Τα άτομα αυτά δεν μπορούσαν να έχουν κάποιου άλλου είδους επαγγελματική δραστηριότητα, όπως το εμπόριο, διότι θεωρούσαν ότι με τον τρόπο αυτό θα επιχειρούσαν να κερδίσουν πελάτες και να τους εκμεταλλευτούν προβάλλοντας τα θέλητρα των εκπορνευόμενων υπαλλήλων τους. Ακόμη, οι ιδιοκτήτες των πορνείων δεν μπορούσαν να κρατήσουν οποιαδήποτε υπάρχοντα των πελατών τους ως εγγύηση για την αποπληρωμή χρεών σε περίπτωση που δεν είχαν αρκετά χρήματα για να πληρώσουν τις υπηρεσίες που είχαν δεχτεί²¹⁵.

Οι κανονισμοί του Southwark δεν επέβαλαν στις πόρνες να φορούν κάποιο συγκεκριμένο ένδυμα που θα πρόδιδε το επάγγελμά τους, ενώ σε άλλες περιοχές της Αγγλίας, όπως το Bristol, ήταν υποχρεωτικό να φορούν ριγέ κάπες με κουκούλες. Το μόνο που δεν επιτρεπόταν να φορούν, για άγνωστο λόγο, ήταν ποδιές. Οι γυναίκες αυτές δεν έπρεπε να βρίσκονται κοντά στους οίκους ανοχής κατά τη διάρκεια της ημέρας, σε εκκλησιαστικές εορτές και τις νύχτες που συνεδρίαζε το κοινοβούλιο. Ακόμη, απαγορευόταν να έχουν ερωτικό δεσμό με τα αφεντικά τους, σε μια προσπάθεια να αποφευχθεί η μαστροπεία. Ανάλογα, δεν μπορούσαν να συνάψουν δεσμό με τους πελάτες, με τους οποίους έπρεπε να διατηρούν μια καθαρά επαγγελματική και ανταλλακτική σχέση²¹⁶. Τα συγκεκριμένα μέτρα φαντάζουν ιδιαίτερα σκληρά, καθώς μας δίνουν την εντύπωση ότι στερούσαν από αυτές τις γυναίκες το δικαίωμα στον έρωτα και τη δυνατότητα να επιχειρήσουν

²¹⁵ Reeves 206

²¹⁶ Reeves 206-207

να αποκτήσουν τη δική τους οικογένεια και ενδεχομένως να ξεφύγουν από τη συγκεκριμένη ζωή. Από την άλλη πλευρά, όμως, οι ρυθμίσεις των επισκόπων του Southwark αποκαλύπτουν ότι η Εκκλησία αντιμετώπιζε τις πόρνες ως επαγγελματίες και προάσπιζε τα συμφέροντά τους, παρά τις επικρίσεις που κατά καιρούς εξέφρασε ενάντια στην ανηθικότητα των δραστηριοτήτων τους. Βέβαια, η περίπτωση του Southwark είναι ιδιαίτερη και οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στο οικονομικό κέρδος που είχε ο επίσκοπος από τη λειτουργία των πορνείων στην περιοχή. Παρόλα αυτά, η γενικότερη στάση του κλήρου σε σχέση με την πορνεία ήταν ιδιαίτερα ανεκτική αναφορικά με το πώς αντιμετώπιζε τις ιερόδουλες και τους πελάτες τους.

γ. Η αντιμετώπιση της πορνείας από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια της Αγγλίας του ύστερου Μεσαίωνα.

Πέρα από την περίπτωση της αντιμετώπισης της πορνείας από τις εκκλησιαστικές αρχές του Λονδίνου, που είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, ενδιαφέρον είναι να δούμε πως αντιμετώπισαν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια και άλλων περιοχών της Αγγλίας τα άτομα που σχετίζονταν με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα ως επαγγελματίες και ως πελάτες. Αρκετά σχετικά στοιχεία εντοπίζονται σε έγγραφα που προέρχονται από το Lichfield, μια εμπορική πόλη δύο χιλιάδων κατοίκων, όπου το 15^ο αιώνα λειτουργούσε ένα εκκλησιαστικό δικαστήριο υπό τον έλεγχο του επισκόπου του Coventry και Lichfield²¹⁷. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ένας τόμος από τα πρακτικά του εκκλησιαστικού δικαστηρίου με υποθέσεις της δεκαετίας του 1460, ο οποίος μπορεί να μας δώσει πολλά στοιχεία για την καθημερινή ζωή στο Lichfield, τις ηθικές παραβάσεις που σημειώθηκαν εκεί και τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο ο επίσκοπος που ήταν επικεφαλής του εκκλησιαστικού δικαστηρίου επιχείρησε να ελέγξει τα ήθη των χριστιανών στην περιοχή. Ο επίσκοπος αυτός ονομαζόταν Tomas Heywood και ήταν συνδεδεμένος με τον συγκεκριμένο καθεδρικό για περίπου 60 χρόνια. Ήταν ένα πρόσωπο μεγάλης ισχύος, το οποίο είχε επιδείξει έντονη δραστηριότητα όσον αφορά ζητήματα που αφορούσαν τον καθεδρικό αλλά και την πόλη. Ακόμη, είχε επιδείξει ιδιαίτερη μέριμνα για τους απόρους που ζούσαν στην επικράτειά του²¹⁸. Στο κείμενο των δικαστικών πρακτικών υπάρχει πληθώρα υποθέσεων που αφορούν τις πόρνες της πόλης, οι οποίες εκδικάστηκαν από τις εκκλησιαστικές αρχές από τον Οκτώβριο του 1461 μέχρι το Νοέμβριο του 1466²¹⁹. Αν και το συγκεκριμένο κείμενο έχει υποστεί φθορές, μπορεί κανείς να πάρει μια σχετικά πλήρη εικόνα για τις παραβάσεις που σημειώθηκαν στη συγκεκριμένη

²¹⁷ Kettle 22

²¹⁸ Kettle 23

²¹⁹ Το έγγραφο βρίσκεται στο Συλλογικό Αρχείο του Lichfield (Joint Record Office) με τον κωδικό D.30/9/3/1, στο: Kettle 23

περιοχή²²⁰. Βάσει αυτών των υποθέσεων μπορούμε να μελετήσουμε ποιες γυναίκες θεωρούνταν πόρνες και πως τις αντιμετώπισε η τοπική κοινωνία.

Από τα έγγραφα των πρακτικών διαφαίνεται ότι στο Lichfield υπήρχε ένας σημαντικός αριθμός οίκων ανοχής τους οποίους επισκέπτονταν άτομα που είχαν βρεθεί περιστασιακά στην πόλη για κάποιες επαγγελματικές εμπορικές συναλλαγές, αλλά και αρκετοί από τους μόνιμους κατοίκους. Από τους δεύτερους πολλοί ήταν παντρεμένοι και αρκετοί μέλη του κλήρου, οι δύο κατηγορίες εναγομένων που τιμωρούνται αυστηρότερα από το δικαστήριο. Παρόλα αυτά, στις περισσότερες περιπτώσεις που ο ένοχος είναι έγγαμος, οι εκκλησιαστικοί κριτές αποφασίζουν πάντα προς όφελος του θεσμού του γάμου. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την περίπτωση του Thomas Whylson ενός έγγαμου άνδρα, ο οποίος κατηγορήθηκε και βρέθηκε ένοχος για συνεχείς επισκέψεις σε οίκους ανοχής. Η τιμωρία που του επιβλήθηκε ήταν να δεχτεί δημόσια πέντε χτυπήματα, να ανακοινώσει το σφάλμα που είχε διαπράξει και να διακηρύξει τη μεταμέλειά του. Παρόλα αυτά, το δικαστήριο τον απάλλαξε από την ποινή του όταν δήλωσε ότι ήταν νιόπαντρος και ότι αυτή η τιμωρία θα μπορούσε να διαλύσει το γάμο του. Η Ellen Wyddurley ήταν μια ιδιαίτερη περίπτωση ιερόδουλης της περιοχής, η οποία ήταν παντρεμένη και τα βράδια που απουσίαζε ο σύζυγός της δεχόταν πελάτες στο σπίτι τους. Αυτή είναι μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις πορνών οι οποίες οδηγούνται ενώπιον του εκκλησιαστικού δικαστηρίου του Lichfield, αλλά, όπως παρατηρούμε, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται για μια έγγαμη γυναίκα η οποία δεν εκπορνεύεται σε οίκο ανοχής, αλλά μέσα στο σπίτι της. Η προσβολή του θεσμού του γάμου περισσότερο και λιγότερο η πορνική δραστηριότητα είναι αυτό που οδήγησε την υπόθεση στο εκκλησιαστικό δικαστήριο. Αλλά και σε αυτή την περίπτωση οι κριτές συμβουλεύουν το σύζυγό της να τη δεχτεί πίσω και να τη συγχωρέσει.

Μια άλλη περίπτωση είναι αυτή της ανώνυμης συζύγου του John Norley, η οποία του έσπασε το κεφάλι όταν τον έπιασε επ' αυτοφώρω στο κρεβάτι με μια νεαρή ιερόδουλη, σε έναν οίκο ανοχής της πόλης. Στο δικαστήριο επικρίθηκαν και οι δύο, η γυναίκα για βιαιοπραγία και ο σύζυγος για μοιχεία. Παρόλα αυτά, είναι ενδιαφέρον ότι δεν γίνεται καθόλου λόγος για την ιερόδουλη σε όλο το κείμενο της εκδίκασης, στοιχείο που μας οδηγεί στη σκέψη ότι δεν πρέπει να παρέστη καν στη δίκη²²¹. Από τις περιπτώσεις αυτές παρατηρούμε ότι τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν ασχολούνταν με τις πόρνες και την επαγγελματική τους δραστηριότητα, παρά μόνο όταν απειλούνταν ο θεσμός του γάμου. Επιπρόσθετα, και η τοπική κοινωνία θα πρέπει να είχε αποδεχτεί τους οίκους ανοχής, καθώς δεν εντοπίζεται κάποια προσαγωγή γυναίκας με το κατηγορητήριο της επαγγελματικής πορνικής δραστηριότητας. Η μόνη περίπτωση εκπορνευόμενης που οδηγείται στο δικαστήριο

²²⁰ Kettle 24

²²¹ Lichfield Joint Record Office, D.30/9/3/1, fols 2-4 (Οκτώβριος 1461), στο: Kettle 25

είναι αυτή της Wyddurley, η οποία όμως κατηγορήθηκε διότι είχε μετατρέψει το σπίτι της σε περιστασιακό οίκο ανοχής.

Η αντιμετώπιση των ατόμων που προσήχθησαν για μαστροπεία στο εκκλησιαστικό δικαστήριο του Lichfield ήταν διαφορετική. Η κατηγορία που παρουσιάζεται ως η σοβαρότερη από τους δικαστές ήταν ότι αυτοί δελέαζαν απροστάτευτες κοπέλες υποσχόμενοι χρήματα, προστασία ή ακόμη και έρωτα. Τα δίκτυα τους, όμως, στρέφονταν και προς τις υπηρέτριες, τις κόρες ή ακόμη και τις συζύγους ευυπόληπτων κατοίκων της πόλης τις οποίες έπειθαν να εκπορνευτούν. Αυτή την απειλή στο θεσμό της οικογένειας το εκκλησιαστικό δικαστήριο δεν μπορούσε ούτε να τη δεχτεί, ούτε να τη συγχωρέσει και σε αυτές τις περιπτώσεις οι ετυμηγορίες τους είναι απόλυτες και αυστηρές. Παρόλα αυτά, δεν γίνεται λόγος για το ανήθικο του επαγγέλματός των προαγωγών, ούτε είναι συχνό φαινόμενο να οδηγείται ενώπιον του δικαστηρίου κάποιος από αυτούς διότι συμπεριφέρθηκε βάνουσα και εκβιαστικά σε κάποια ιερόδουλη.

Αυτό που φαίνεται ότι ενοχλούσε περισσότερο τους καταγγέλλοντες δεν είναι η λειτουργία των οίκων ανοχής στην πόλη ή τη γειτονιά τους και οι ακολασίες που διαπράττονταν εκεί, αλλά οι θόρυβοι που ακουγόταν από τα σπίτια αυτά κατά τη διάρκεια της νύχτας, οι οποίοι διατάρασσαν την κοινή ησυχία. Μια τέτοια περίπτωση είναι αυτή της Margaret Throstyll, μιας προαγωγού η οποία οδηγήθηκε ενώπιον του δικαστηρίου επειδή τα βράδια ερχόταν τόσο θόρυβος από το σπίτι της που οι γείτονές της δεν μπορούσαν να κοιμηθούν. Μάλιστα, σε κάποιες περιπτώσεις η φασαρία που γινόταν σε κάποια σπίτια κατά τη διάρκεια της νύχτας ήταν το κριτήριο που έκανε τους γείτονες να τα θεωρήσουν και να τα καταγγείλουν ως οίκους ανοχής στο εκκλησιαστικό δικαστήριο. Κάποια από τα οικήματα αυτά ήταν όντως μη δηλωμένοι οίκοι ανοχής, ενώ άλλα όχι. Το ενδιαφέρον είναι πως για τη συγκεκριμένη κοινωνία το να γίνεται θόρυβος σε ένα σπίτι κατά τη διάρκεια της νύχτας ήταν συνώνυμο της ανήθικης ερωτικής συμπεριφοράς. Επίσης, δεν πρέπει να παραλείψουμε να αναφέρουμε ότι σε όλες τις περιπτώσεις που καταγγέλθηκαν για το συγκεκριμένο παράπτωμα τα σπίτια κατοικούνταν από ελεύθερες γυναίκες, ένα στοιχείο που επίσης συσχετιζόταν με αναπόφευκτη ακόλαστη συμπεριφορά²²².

Τα δικαστικά έγγραφα από τη συγκεκριμένη πόλη μας δίνουν πληροφορίες και για κάποιες όψεις τις ζωής των ιεροδούλων. Οι περισσότερες από αυτές ζούσαν μόνες ή με άλλες γυναίκες ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση. Σε πολλές περιπτώσεις μαζί τους ζούσαν και τα εξώγαμα παιδιά που αποκτούσαν κυρίως με εραστές και όχι με πελάτες. Μια περίπτωση που κρίθηκε στο συγκεκριμένο εκκλησιαστικό δικαστήριο ήταν αυτή των Ellen Glyn και Ellen Wygan που συγκατοικούσαν, οι οποίες καταγγέλθηκαν από τους γείτονες τους, όταν αυτοί

²²² Kettle 26

συνειδητοποίησαν ότι και οι δύο είχαν αποκτήσει από ένα εξώγαμο παιδί. Δυστυχώς, δεν έχουμε κάποια σχετική απόφαση του δικαστηρίου που να μας δείχνει εάν ελήφθησαν κάποια μέτρα ή αν τιμωρήθηκαν. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, πάντως, το δικαστήριο δεν επέβαλε ποινές στις γυναίκες αυτές. Προφανώς οι δυσκολίες που βίωναν στην ανατροφή των παιδιών και η κοινωνική κατακραυγή προς τις ίδιες και τα νόθα παιδιά τους ήταν η σοβαρότερη τιμωρία²²³.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό της ζωής αυτών των γυναικών ήταν η κινητικότητα. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει οι περισσότερες από τις ιερόδουλες είχαν μετακινηθεί σε κάποιο αστικό κέντρο από την επαρχία. Αλλά και μέσα στην πόλη όπου είχαν εγκατασταθεί δεν παρέμεναν σταθερά σε μια περιοχή. Στα δικαστικά πρακτικά από το Lichfield αναφέρονται πολλές γυναίκες που άλλαξαν περιοχή κατοικίας περισσότερες από μια φορές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό της Alice Welshman η οποία οδηγήθηκε στο δικαστήριο με την κατηγορία ότι άνοιγε την ταβέρνα της κατά τις ημέρες εορτών και αργιών και ότι πουλούσε και το κορμί της, εκτός από κρασί, στους πελάτες. Όπως αναφέρεται στις καταθέσεις των μαρτύρων, η γυναίκα αυτή μετακόμισε σε άλλη περιοχή της πόλης, μετά από συγκρούσεις με τους γείτονές της. Μετακινήσεις όπως αυτή θα πρέπει να υπαγορευόταν από την κοινωνική κατακραυγή που έκανε δύσκολη τη ζωή αυτών των ανύπανδρων γυναικών. Παρόλα αυτά, η μετακόμιση δεν θα πρέπει να τις απάλλαζε οριστικά από τέτοιες συγκρούσεις, καθώς η εργένικη ζωή και οι επαγγελματικές τους δραστηριότητες θα προκαλούσαν την κατακραυγή και των νέων γειτόνων τους²²⁴.

Πέρα από τη μετακίνηση εντός των πόλεων, οι γυναίκες αυτές συχνά μετανάστευαν και εκτός της πόλης για ένα μικρό χρονικό διάστημα. Τα πρακτικά του δικαστηρίου του Lichfield αποκαλύπτουν για ποιους λόγους συνέβαινε αυτό. Ένας από αυτούς ήταν για να καλύψουν μια εγκυμοσύνη και να γεννήσουν ένα εξώγαμο παιδί. Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση της Helen Swayne που οδηγήθηκε στο δικαστήριο με την κατηγορία ότι είχε μετακομίσει για κάποιους μήνες στο Leicestershire για να γεννήσει το παιδί του Roger Hunt, ενός περιβόητου μοιχού της πόλης. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η γνωστοποίηση μιας εκτός γάμου εγκυμοσύνης και η γέννηση ενός νόθου παιδιού θα πρέπει να επέσυρε τις επικρίσεις της κοινής γνώμης. Παρόλα αυτά, αν παρατηρήσουμε το περιεχόμενο των καταγγελιών που απευθύνθηκαν σε ανύπανδρες μητέρες, παρατηρούμε ότι δεν οδηγούνταν στο δικαστήριο λόγω της γέννησης εξώγαμων παιδιών. Οι εκκλησιαστικοί κριτές δεν κάνουν καθόλου ερωτήσεις για το αν πράγματι υπήρχαν αυτά τα παιδιά και για το πώς ζούσαν και μεγάλωναν. Αντίθετα, προσπαθούν να διαπιστώσουν εάν οι κατηγορούμενες εξακολουθούν να έχουν εξώγαμο δεσμό με τους εραστές τους. Στην περίπτωση που

²²³ Kettle 28

²²⁴ Kettle 27

οι δεύτεροι είναι παντρεμένοι το δικαστήριο επιδιώκει τη διάλυση του παράνομου δεσμού και τη διαφύλαξη του υπάρχοντος γάμου²²⁵.

Από τα έγγραφα που αναφέρονται σε προσαγωγές πορνών σε εκκλησιαστικά δικαστήρια προκύπτει ότι ήταν στην πλειοψηφία των περιπτώσεων νέες γυναίκες από την επαρχία, οι οποίες είχαν μεταναστεύσει σε αστικά κέντρα από την επαρχία. Εκεί ζούσαν μόνες και είχαν καταφύγει στην πορνεία λόγω ένδειας. Η επαγγελματική τους δραστηριότητα τις καθιστούσε περιθωριακά στοιχεία της κοινωνίας, όπως οι εγκληματίες μικρής εμβέλειας, οι μικροαπατεώνες και οι κλέφτες. Οι πόρνες αντιμετωπίζονταν με μεγαλύτερη αμφισβήτηση από την κοινωνία παρά από την Εκκλησία, που φαίνεται ότι είχε αποδεχτεί την ύπαρξή τους. Μεγαλύτερη ήταν η απαξίωση που εκφράστηκε από γυναίκες, ιδίως από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Κριστίν ντε Πιζάν (Christine de Pisan), η οποία στο έργο της *Το Βιβλίο των τριών αρετών* (*Le Livre des trois vertus*) αναφέρεται με απαξίωση στις ιερόδουλες και απορεί πως μπορούσαν να ζουν ένα τέτοιο άτιμο βίο, να έρχονται σε επαφή αλλά και να τρώνε και να πίνουν μαζί με άνδρες βρωμερούς και ποταπούς. Μάλιστα, τις συμβουλεύει να εγκαταλείψουν αυτόν τον τρόπο ζωής και να αναζητήσουν εργασία ως υπηρέτριες ή πλύστρες σε ένα ηθικό σπίτι και να σταματήσουν να αποτελούν κίνδυνο για τις έντιμες γυναίκες ξελογιάζοντας τους άνδρες τους²²⁶. Πέρα από τις απόψεις αυτές που υπαγορεύτηκαν καθαρά από γυναικεία κίνητρα, η εχθρότητα με την οποία αντιμετωπιζόταν η πορνεία από το σύνολο της κοινωνίας θα πρέπει να οφειλόταν και στο γεγονός ότι αποτελούσε έναν επαγγελματικό κλάδο, ίσως το μόνο, στον οποίο οι γυναίκες είχαν μεγαλύτερα εισοδήματα από τους άνδρες και συχνά κατάφερναν να συνεταιριστούν, εξοβελίζοντας τους άνδρες προαγωγούς από τις δραστηριότητές τους. Αυτός, ενδέχεται να ήταν ένα από τα κύρια αίτια που οδηγούσε τους επαγγελματικούς τους αντιπάλους να τις καταγγείλουν στις αρχές²²⁷.

Σε αντίθεση με την κοινωνία, οι εκκλησιαστικές αρχές επέδειξαν ιδιαίτερη επιείκεια απέναντι στην πορνεία. Τα κατάστιχα των εκκλησιαστικών δικαστηρίων βρίσκονται σε συμφωνία με τις γενικότερες απόψεις που εκφράστηκαν από κληρικούς ότι η πορνεία ήταν ένα αναγκαίο κακό. Πέρα από τα πρακτικά των δικαστηρίων και τα πατερικά κείμενα, η αποδοχή της πορνείας από τη δυτική Εκκλησία διαφαίνεται και σε ένα βιβλίο οδηγιών προς τους ανακριτές των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, το *Principal Liber Poenintialis* του Ρομπέρτου του Φλάμποροου (Robert de Flamborough)²²⁸. Αν παρατηρήσουμε τις ερωτήσεις που πρέπει να θέσει ο κληρικός στο εξεταζόμενο πρόσωπο, παρατηρούμε ότι αυτή που αφορά τις ερωτικές επαφές

²²⁵ Kettle 27

²²⁶ Εκδ. Willard, στο: Kettle 215

²²⁷ Karras 1996,113, 123-6

²²⁸ Εκδ. Firth, σ. 195, παρ. 228

με πόρνες είναι η προτελευταία. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ένδειξη ότι για το κανονικό δίκαιο το συγκεκριμένο αμάρτημα δεν ήταν ιδιαίτερα σοβαρό σε αντίθεση με τη σύναψη ερωτικών σχέσεων με κληρικούς και τις επαφές με παντρεμένα άτομα, θέματα για τα οποία γίνεται λόγος στην αρχή του σχετικού κεφαλαίου. Ένα ακόμη άξιο σχολιασμού στοιχείο που υπάρχει στο *Principal Liber Poenintialis* είναι ότι σε περίπτωση που το εξεταζόμενο πρόσωπο παραδεχτεί ότι έχει ερωτικές επαφές με ιερόδουλες, ο κληρικός δεν πρέπει να τον επικρίνει διότι παρέβη τις διδαχές της Εκκλησίας και διέπραξε μια ανήθικη πράξη, αλλά να αναφερθεί σε πολύ πιο πρακτικά θέματα τα οποία θα προβλημάτιζαν σε μεγαλύτερο βαθμό το συγκεκριμένο άτομο. Συγκεκριμένα, ο εξεταστής πρέπει να τον ρωτήσει εάν έχει σκεφτεί ποτέ το ενδεχόμενο να έχει κάποια μακρινή ή κοντινή συγγένεια με κάποια από τις ιερόδουλες που επισκέφτηκε και να αναλογιστεί πόσο τρομερό θα ήταν εάν συνέβαινε κάτι τέτοιο. Ακόμη, θα πρέπει να τον προτρέψει να αισθανθεί απέχθεια για την πράξη του αναφέροντας την πιθανότητα κάποια από τις πόρνες με την οποία συνευρέθηκε να είχε προηγουμένως έρθει σε επαφή με συγγενή του. Όπως, βλέπουμε, λοιπόν, στο συγκεκριμένο έργο δεν γίνεται καθόλου λόγος για τα δόγματα της Εκκλησίας, αλλά επιχειρείται να παρουσιαστεί η συγκεκριμένη πρακτική ως κάτι απωθητικό, ώστε να μην επαναληφθεί.

Η πορνεία αντιμετωπίστηκε με μεγαλύτερη επιείκεια από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια σε σχέση με τις υπόλοιπες ερωτικές παραβάσεις, ενώ οι πόρνες ήταν μια ομάδα με την οποία δεν ασχολήθηκαν καθόλου οι εκκλησιαστικοί κριτές, καθώς σπάνια καταγγέλλονταν από τους συμπολίτες τους. Παρόλα αυτά, θα ήταν εσφαλμένο να υποστηρίξουμε ότι οι εκκλησιαστικές αρχές αντιμετώπισαν με τον ίδιο τρόπο το φαινόμενο της πορνείας σε όλες τις περιοχές της Αγγλίας κατά τον ύστερο Μεσαίωνα. Όπως είδαμε, σε κάποιες περιπτώσεις τη θεώρησαν ένα φαινόμενο ανάξιο λόγου και δεν ασχολήθηκαν με την πάταξή του, όπως στην περίπτωση του Lichfield. Σε άλλες περιοχές, όπως το Southwark, οι αρχές κατάφεραν όχι μόνο να ελέγξουν το συγκεκριμένο φαινόμενο, αλλά και να επωφεληθούν οικονομικά από αυτό. Η Ruth Mazzo Karras υποστήριξε ότι αυτή η ποικιλία καταστάσεων εξηγεί και την ετερότητα που παρουσιάζει η εκκλησιαστική νομοθεσία που εφαρμοζόταν από περιοχή σε περιοχή και από περίοδο σε περίοδο²²⁹. Αυτό που προκύπτει, όμως, μέσα από τις πηγές που μελετήθηκαν είναι ότι το εκκλησιαστικό δίκαιο αντιμετώπισε την πορνεία ως κάτι επικίνδυνο μόνο σε περιπτώσεις που απειλούνταν ο θεσμός του γάμου. Σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια αντιμετώπιζαν τις πόρνες, τους προαγωγούς και τους πελάτες τους ως πλάσματα παραστρατημένα την ύπαρξη και τις δραστηριότητες των οποίων έπρεπε να αποδεχτούν.

²²⁹ 1996, 43-45

δ. Άλλες όψεις της πορνείας κατά τον όψιμο Μεσαίωνα.

Μια άλλη όψη του φαινομένου της πορνείας, που θα πρέπει να αναφερθεί, ήταν οι μαιτρέσες, οι οποίες αποτελούν μια διαφορετική κατηγορία γυναικών που παρείχαν έμμισθη συντροφιά κυρίως σε ευκατάστατους άνδρες. Η μεγάλη εξάπλωση των δαπανηρών ερωτικών σχέσεων με μαιτρέσες κατά την Ύστερη περίοδο του Μεσαίωνα, ήταν αποτέλεσμα της εγκατάστασης του συνόλου σχεδόν των ευγενών στα αστικά κέντρα. Οι γυναίκες αυτές, όπως παρατηρεί ο Vern Bullough, δεν είχαν ουδεμία σχέση με τις ιερόδουλες, διότι δεν ήταν μόνο σεξουαλικές σύντροφοι αλλά και γυναίκες καλλιεργημένες, με ταλέντο ηθοποιού, στο πρόσωπο των οποίων οι ευγενείς δεν έβλεπαν ευτελείς, αμόρφωτες γυναίκες αλλά όμορφες και καλλιεργημένες κυρίες. Με αυτές μπορούσαν να ζήσουν ρομάντζα, όπως αυτά της αυλικής ποίησης, τα οποία όμως δεν παρέμεναν πλατωνικά παιχνίδια²³⁰. Μια τέτοια γυναίκα θα πρέπει να είναι αυτή της εικόνας 17. Αν κρίνουμε από τα πολυτελή ενδύματα της, δεν έχει καμία σχέση με τις γυναίκες στις άλλες εικόνες που απεικονίζουν ιερόδουλες. Εξάλλου, τη βλέπουμε να παίζει ένα μουσικό όργανο, που υποδηλώνει καλλιέργεια που δεν θα περίμενε κανείς να συναντήσει στις κοινές πόρνες. Η συγκεκριμένη εικόνα χαρακτηρίζεται από έναν συγκαλυμμένο ερωτισμό και ρομαντισμό, καθώς οι άνδρες που απεικονίζονται φαίνονται να φλερτάρουν τη μαιτρέσα. Σε σύγκριση με τα στοιχεία που αναφέρθηκαν μέχρι στιγμής για τη ζωή των ιεροδούλων, προκύπτει ότι οι μαιτρέσες θα πρέπει να αποτελούσαν την πιο προνομιούχα κατηγορία γυναικών που βάσιζαν την επιβίωση στο κορμί τους.

Μια ενδιαφέρουσα εξέλιξη των πληρωμένων ερωτικών δεσμών με μαιτρέσες κατά τον ύστερο Μεσαίωνα ήταν ότι έγινε σύνηθες να αποκτούν πολλοί άνδρες νόθα παιδιά με αυτές. Η συγκεκριμένη πρακτική πιστοποιείται κυρίως από έγγραφα διαθηκών, στα οποία κληροδοτούνται κυρίως χρηματικά ποσά στα νόθα τέκνα, αλλά ποτέ ακίνητη περιουσία. Βέβαια, στην Αγγλία τα παιδιά των μαιτρεσσών, όπως και το σύνολο των νόθων παιδιών, αντιμετωπίστηκαν με ιδιαίτερη αυστηρότητα και δεν τίθετο καν θέμα νομιμοποίησής τους από το 13^ο μέχρι και τον 20^ο αιώνα. Μάλιστα, η Reay Tannahill απέδωσε αυτή την αντιμετώπιση στο γεγονός ότι στην Αγγλία οι μαιτρέσες θεωρήθηκαν από την Εκκλησία και την κοινωνία, ως άτομα που απειλούσαν το θεσμό της οικογένειας σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τις πόρνες ή τις οικιακές βοηθούς με τις οποίες οι άνδρες είχαν σεξουαλικές επαφές έναντι αμοιβής²³¹.

Και σε αυτή την περίπτωση, πάντως, η Εκκλησία επέδειξε μεγαλύτερη επιείκεια στις μαιτρέσες, σε σχέση με την κοινωνία, καθώς οι εκκλησιαστικοί δικαστές σπανίως κίνησαν αυτεπάγγελτες διώξεις και ακόμη σπανιότερα καταδίκασαν γυναίκες αυτής

²³⁰ 1982, 184

²³¹ Tannahill 277

της κατηγορίας. Μάλιστα, τα πρακτικά του δικαστηρίου του Lichfield αποκαλύπτουν ότι στην πόλη υπήρχαν πολλές γυναίκες που ζούσαν πολυτελώς λόγω των σχέσεων τους με ισχυρά και ευκατάστατα πρόσωπα, μερικά από τα οποία ανήκαν στον κλήρο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό της Matilda Carver, η οποία ήταν ερωμένη ενός εφημέριου και ταυτόχρονα ήταν παντρεμένη με έναν άντρα που ζούσε σε άλλη πόλη. Το δικαστήριο απαίτησε από το ζευγάρι να πάψει να έχει σχέσεις και ζήτησε από τη Matilda να ορκιστεί ότι θα επέστρεφε κοντά στο σύζυγό της και θα έπαυε να είναι πληρωμένη ερωμένη ανδρών. Ο John Atkins ήταν ένας κάτοικος της πόλης που το 1466 οδηγήθηκε στο εκκλησιαστικό δικαστήριο με την κατηγορία ότι διατηρούσε ταυτόχρονα δεσμό με τρεις μετρέσες τις οποίες υποστήριζε οικονομικά και επισκεπτόταν τακτικά. Ενδιαφέρον είναι ότι κατά την εξέταση της η σύζυγός του, που ήταν και ο βασικός κατηγορος, δήλωσε ότι αυτό που την ενοχλούσε περισσότερο ήταν ότι δεν έδινε αρκετά χρήματα για την οικογένειά του και ότι αρνιόταν να ξαπλώσει στο ίδιο κρεβάτι μαζί της, πράγμα που απέδιδε στις σεξουαλικές του σχέσεις με άλλες γυναίκες. Η ποινή που του αποδόθηκε ήταν να δεχτεί επτά κτυπήματα και να ορκιστεί ότι θα πάψει να έχει σχέσεις με τις μαιτρέσες του και θα φερόταν καλύτερα στη σύζυγο και την οικογένειά του. Ενδιαφέρον είναι πάντως ότι οι ερωμένες του δεν παρέστησαν καν στη δίκη²³².

Από τις περιπτώσεις αυτές προκύπτει ότι η επιλογή να γίνει μια γυναίκα μαιτρέσα κάποιου άνδρα υπαγορευόταν σαφώς από οικονομικά κίνητρα. Παρόλα αυτά, οι συνθήκες ζωής αυτών των γυναικών ήταν πολύ καλύτερες από των πορνών που έπρεπε να ανέχονται πέρα από τους καθημερινούς εξευτελισμούς και την κοινωνική κατακραυγή και την εκμετάλλευση των προστατών τους. Οι μαιτρέσες δρούσαν ανεξάρτητα και δεν μοιράζονταν τα κέρδη τους. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να έχαιραν ευνοϊκότερης αντιμετώπισης από την κοινωνία, η οποία ενδεχομένως θα επηρεαζόταν από την καλή οικονομική τους κατάσταση ή την ισχύ των εραστών τους. Το εκκλησιαστικό δίκαιο, αντιθέτως, δεν φαίνεται να αντιμετωπίζει τις γυναίκες αυτές ευνοϊκότερα από τις πόρνες. Οι εκκλησιαστικοί δικαστές δεν ασχολούνται ιδιαίτερα με το ότι και οι δύο κατηγορίες παρέχουν πληρωμένο έρωτα στους πελάτες τους. Αυτό που τους απασχολεί είναι εάν οι γυναίκες αυτές θα μπορούσαν να ατιμάσουν ή να απειλήσουν το θεσμό του γάμου και τότε μόνο παρεμβαίνουν δραστικά.

Μια ακόμη ομάδα γυναικών που συνδέθηκε με την πορνεία κατά τον ύστερο Μεσαίωνα ήταν οι νεαρές υπηρέτριες. Οι ιστορικοί του Μεσαίωνα και ιδιαίτερα η ομάδα των φεμινιστριών έχουν συνδέσει τις υπηρέτριες με τις πόρνες, καθώς και οι δύο κατηγορίες σχετίζονταν με την εκτός γάμου σεξουαλική δραστηριότητα και

²³² Οι υποθέσεις υπάρχουν σε έγγραφα από το: Lichfielf Joint Record Office, D.30/9/3/1, fols 15-17 (Ιανουάριος 1466) και fols 19-27 (Νοέμβριος 1466), στο: Kettle 27,26

αποτελούνταν από γυναίκες που ζούσαν χωρίς άνδρες κηδεμόνες με τις προσόδους που αποκόμιζαν από την εργασία τους. Οι δύο τελευταίοι παράγοντες τις καθιστούσαν δύο από τις πλέον ανεξάρτητες γυναικείες ομάδες, μέσα στα πλαίσια που ήταν αυτό δυνατό κατά τον ύστερο Μεσαίωνα²³³. Τα κατάστιχα των εκκλησιαστικών δικαστηρίων αποτελούν μια πηγή που μπορεί να μας δώσει πολύτιμες πληροφορίες για αυτή την κατηγορία γυναικών. Κοινά χαρακτηριστικά που παρατηρούνται στα συγκεκριμένα έγγραφα είναι ότι οι υπηρέτριες αναφέρονται με το μικρό, χριστιανικό τους όνομα και το ονοματεπώνυμο του εργοδότη τους. Οι γυναίκες αυτές ήταν στην πλειοψηφία των περιπτώσεων νεαρής ηλικίας, είχαν μεταναστεύσει συνήθως από κάποια αγροτική σε κάποια αστική περιοχή, κατάγονταν από φτωχές οικογένειες και ζούσαν εσώκλειστες στα σπίτια όπου εργάζονταν. Μέχρι να φτάσουν σε ηλικία γάμου είχαν εργαστεί σε περισσότερα από ένα σπίτια. Οι συνθήκες για τα κορίτσια αυτά ήταν καλύτερες κατά το 14^ο αιώνα, όταν η μείωση του αστικού πληθυσμού που ήταν ένα επακόλουθο του Μαύρου Θανάτου είχε δημιουργήσει αυξημένη ζήτηση υπηρετικού προσωπικού. Πολλές ήταν οι έφηβες και οι νεαρές γυναίκες που την περίοδο αυτή εγκατέλειπαν την επαρχία επιδιώκοντας μια καλύτερη ζωή στις πόλεις, όπου μάζευαν οι ίδιες τα χρήματα για την προίκα τους, ζούσαν μακριά από τον καταπιεστικό έλεγχο των οικογενειών τους και είχαν τη δυνατότητα να παντρευτούν από έρωτα ένα άτομο που είχαν επιλέξει οι ίδιες. Αυτές οι ευνοϊκές συνθήκες έπαψαν να υπάρχουν μετά τα μέσα του 15^{ου} αιώνα, όταν μειώθηκε η ζήτηση για γυναίκες υπηρέτριες σε σημαντικό βαθμό. Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης ήταν να αυξηθεί ο αριθμός των γυναικών που από υπηρέτριες έγιναν ιερόδουλες, λόγω της φτώχειας και της ανεργίας που αντιμετώπισε ο κλάδος τους²³⁴.

Μια βασική αιτία που οδηγούσε στην απαξιωτική αντιμετώπιση αυτών των γυναικών ήταν ότι δεν είχαν κάποιο κηδεμόνα να τις επιτηρεί. Μάλιστα, στο Coventry, το 1495, θεσπίστηκε η απαγόρευση να ζει μια γυναίκα μόνη. Οι κοπέλες που ζούσαν χωρίς τις οικογένειές τους ήταν υποχρεωμένες είτε να εργαστούν εσώκλειστες, ως υπηρέτριες, σε κάποιο σπίτι, είτε να κατοικούν με κάποιον ο οποίος θα μπορούσε να εγγυηθεί ότι θα διήγαν ηθικό βίο. Αλλά και ως εσώκλειστες σε κάποιο σπίτι δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που δημιουργούνταν προβλήματα που τις οδηγούσαν στην αίθουσα των κοσμικών και των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, καθώς συχνά σύναπταν ηθελημένες ερωτικές σχέσεις με τα αφεντικά τους ή έπεφταν θύματα βιασμού ή σεξουαλικής εκμετάλλευσης από αυτούς. Συνεπώς, τα οφέλη των οικονομικών προσόδων και της ανεξαρτησίας αντισταθμιζόταν από τους κινδύνους της σεξουαλικής εκμετάλλευσης και της

²³³ Kettle 19

²³⁴ Kettle 19

προκατάληψης με την οποία αντιμετωπίζονταν οι κοπέλες αυτές από την κοινωνία²³⁵.

Ιδιαίτερη ήταν η εχθρότητα και η απαξίωση με την οποία αντιμετώπισαν τις νεαρές υπηρέτριες οι γυναίκες των ανώτερων και των πιο ευκατάστατων κοινωνικών στρωμάτων. Η Κριστίν ντε Πιζάν στο έργο της *Το Βιβλίο των τριών αρετών* (*Le Livre des trois vertus*) αναφέρεται σε αυτές ως πλάσματα ανόητα, αλλά και επικίνδυνα, τα οποία οι κυρίες τους όφειλαν να επιτηρούν στενά, να νουθετούν αλλά και να τους μεταδίδουν κανόνες χριστιανικής ηθικής που θα τις απέτρεπαν από απρεπή συμπεριφορά. Δεν κάνει ιδιαίτερο λόγο για το ενδεχόμενο να σχετιστούν με τα αφεντικά τους, αλλά έμμεσα αναφέρεται στο θέμα όταν τονίζει ότι οι κυρίες έπρεπε να τονίζουν στις υπηρέτριές τους το μέγεθος του αμαρτήματος της μοιχείας²³⁶.

Αν τέτοιες απόψεις που παρουσίαζαν το σύνολο των νεαρών υπηρετριών ως ανήθικα πλάσματα χαρακτηρίζονται από υπερβολή, παρόλα αυτά, συχνά η συμπεριφορά και οι ερωτικές επιλογές τους επιβεβαίωναν τις κατηγορίες που αποδιδόταν στον κλάδο τους. Πολλές ήταν αυτές που σύναπταν δεσμούς με τα αφεντικά τους, με οικονομικά ανταλλάγματα ή μετά από υποσχέσεις για μια καλύτερη ζωή. Πολλές φορές, μάλιστα οι σχέσεις αυτές δεν κατάφερναν να παραμείνουν κρυφές και έφταναν μέχρι τις αίθουσες των εκκλησιαστικών δικαστηρίων. Στοιχεία για την αντιμετώπισή των υπηρετριών που κατηγορούνταν για πορνική δραστηριότητα από το εκκλησιαστικό δίκαιο και από την κοινωνία της ύστερης μεσαιωνικής Αγγλίας παίρνουμε από τα πρακτικά του επισκοπικού δικαστηρίου του Lichfield. Τη δεκαετία του 1460 προσήχθη ένας μεγάλος αριθμός υπηρετριών με την κατηγορία των παράνομων ερωτικών σχέσεων. Η στάση της Εκκλησίας και της κοινωνίας της περιοχής απέναντι σε αυτά τα πρόσωπα μπορεί να μας δώσει ευρύτερες πληροφορίες για το πώς αντιμετωπίζονταν οι γυναίκες και η σεξουαλικότητα τους και ποιοι παράγοντες μπορούσαν να οδηγήσουν σε περιθωριοποίηση μέσα στο συγκεκριμένο χρονικό και γεωγραφικό πλαίσιο της ύστερης μεσαιωνικής Αγγλίας.

Όσον αφορά τις υποθέσεις που αναφέρονται στα συγκεκριμένα πρακτικά, θα παραθέσουμε κάποιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις, που καταδεικνύουν τι συνέβαινε στην πράξη. Μια υπόθεση που αφορά τις σχέσεις αφεντικού με το υπηρετικό του προσωπικό ήταν αυτή του Thomas Hull, ο οποίος αποπλάνησε τρεις από τις υπηρέτριες της μητέρας του. Αρχικά, ο Thomas υποχρεώθηκε να σταματήσει να έχει οποιαδήποτε επαφή και με τις δύο. Το δικαστήριο μάλιστα χρησιμοποίησε ως απειλή το γάμο, τον οποίο θα υποχρεώνονταν να συνάψει με οποιαδήποτε από τις δύο θα είχε ερωτική επαφή εντός του επόμενου μήνα. Στη συνέχεια, όμως, τα

²³⁵ Kettle 21

²³⁶ Εκδ. Willard 211-214

πράγματα δυσκόλεψαν για αυτόν, καθώς η τρίτη υπηρέτρια δήλωσε ότι κυοφορούσε το παιδί του. Ο Thomas κατάφερε να απαλλαγεί από τη συγκεκριμένη κατηγορία και από οποιαδήποτε ευθύνη παίρνοντας τον όρκο της κάθαρσης και παρουσιάζοντας γείτονες ως μάρτυρες υπεράσπισης. Η δε υπηρέτρια ούτε τιμωρήθηκε ούτε δικαιώθηκε. Θα έπρεπε, όμως, στο εξής να μεγαλώσει μόνη το παιδί της, χωρίς να έχει ο Thomas Hull οποιαδήποτε υποχρέωση απέναντί τους. Είναι, πάντως, ενδιαφέρον ότι το δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη του τα προηγούμενα ατοπήματα του συγκεκριμένου νεαρού και αρκέστηκε στην κάθαρση για να λήξει το θέμα. Αυτό αποτελεί από τη μια ένδειξη διακρίσεων που υπαγορεύονταν από το φύλο και την κοινωνική θέση των διαδίκων, αλλά και την αποδοχή από το εκκλησιαστικό δικαστήριο ότι η συγκεκριμένη περίπτωση ήταν αρκετά συνηθισμένη και για το λόγο αυτό την έληξε με συνοπτικές διαδικασίες²³⁷.

Συχνά, μετά από τέτοια σκάνδαλα, οι υπηρέτριες που είχαν δεσμό με τα αφεντικά τους αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν μόνιμα την πόλη λόγω της κοινωνικής κατακραυγής και του ότι έχαναν, όπως ήταν λογικό, τη δουλειά τους. Η μετακίνησή τους, όμως, σε πολλές περιπτώσεις δεν ήταν συνώνυμη και με τη διάλυση των παράνομων δεσμών με τα αφεντικά τους, όπως φαίνεται από πολλές περιπτώσεις που καταγγέλλθηκαν στο δικαστήριο του Lichfield. Για παράδειγμα, ο John Nubold και η υπηρέτριά του Margaret Wakefield είχαν τιμωρηθεί, με τρία χτυπήματα έκαστος και με την υποχρεωτική μετακίνησή της ερωμένης εκτός πόλης. Παρόλα αυτά αργότερα, το 1461, η υπόθεσή τους οδηγήθηκε και πάλι στο εκκλησιαστικό δικαστήριο, καθώς η σύζυγος του Nubold κατήγγειλε ότι ο άνδρας της εξακολουθούσε να έχει παράνομο δεσμό με την Wakefield, αν και αυτή ζούσε πλέον μόνιμα στο Newcastle-under-Lyme²³⁸.

Κάποιες φορές, βέβαια, οι υπηρέτριες που είχαν εκτεθεί ανεπανόρθωτα μετά από τη δημοσιοποίηση του δεσμού τους με το αφεντικό τους επέλεξαν να μην εγκαταλείψουν την πόλη όπου ζούσαν. Για αυτές, όμως, η ζωή ήταν κάθε άλλο παρά εύκολη, διότι η κακή τους φήμη δυσχέραινε την εύρεση εργασίας. Στις περιπτώσεις αυτές συχνή ήταν η μετάβασή τους από την κατηγορία της υπηρέτριας σε αυτή της πόρνης. Για κάποιες η μετάβαση αυτή έκρυβε κινδύνους και τον ψόγο του περίγυρού τους. Ήταν, όμως, και κάποιες οι οποίες έζησαν μια πιο πολυτελή ζωή σε σχέση με το παρελθόν από τη στιγμή που άρχισαν να εκδίδονται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί μια καταγγελία που έγινε στο εκκλησιαστικό δικαστήριο του Lichfield από τους γείτονες της υπηρέτριας Isabella Prymrose, οι οποίοι παρατήρησαν ότι, ενώ δεν εργαζόταν σε κάποιο σπίτι, άρχισε ξαφνικά να ντύνεται με ρούχα πολύ πιο πολυτελή από αυτά που άρμοζαν στην κοινωνική της τάξη. Για το λόγο αυτό, ζήτησαν από τους δικαστές να ερευνήσουν το ενδεχόμενο

²³⁷ Lichfield Joint Record Office, D.30/9/3/1, fols 15-17 (Ιανουάριος 1466), στο: Kettle 25

²³⁸ Lichfield Joint Record Office, D.30/9/3/1, fols 2-4 (Οκτώβριος 1461), στο: Kettle 27

να εκπορνεύεται²³⁹. Και από αυτή την περίπτωση αποκαλύπτεται πως η εκπόρνευση σόκαρε περισσότερο την κοινωνία παρά την Εκκλησία της εποχής. Μάλιστα, η κοινή γνώμη φαίνεται πως σκανδαλιζόταν περισσότερο από το ενδεχόμενο να εκπορνεύεται κρυφά κάποια γυναίκα του περιγυρού τους παρά από την ύπαρξη των δεδηλωμένων πορνών και τη λειτουργία οίκων ανοχής στην περιοχή τους.

Ολοκληρώνοντας το συγκεκριμένο κεφάλαιο θα παραθέσουμε κάποια στοιχεία που εντοπίζονται σε πρακτικά εκκλησιαστικών δικαστηρίων, τα οποία αποκαλύπτουν πώς αντιλαμβανόταν η αγγλική κοινωνία του όψιμου Μεσαίωνα την έννοια της πορνείας, αλλά και μια άλλη διάσταση της χρήσης των όρων που σχετίζονται με την εκπόρνευση. Τα έγγραφα αυτά αφορούν υποθέσεις δυσφήμισης και περιέχουν τις καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας. Αυτό που θα σχολιάσουμε είναι ότι κάποια άτομα κατηγορήθηκαν ως δυσφημιστές διότι χαρακτήρισαν άλλα άτομα με όρους που σχετίζονται με την εκπόρνευση. Στις πηγές αυτές υπάρχουν περισσότερες από μια λέξεις που έχουν την έννοια του εκδιδόμενου προσώπου, οι οποίες αποδίδονται τόσο σε άνδρες όσο και σε γυναίκες. Σε μια προσεκτική ανάγνωση των κειμένων, όμως, παρατηρούμε ότι ο συγκεκριμένος χαρακτηρισμός αποδίδεται ως ύβρις, χωρίς να συνεπάγεται την πορνική δραστηριότητα του ατόμου στο οποίο αποδίδεται²⁴⁰. Ο Roos σχολιάζει σχετικά με το θέμα ότι για την αγγλική καθομιλουμένη του ύστερου Μεσαίωνα οι συγκεκριμένοι όροι δεν αποδίδονταν αποκλειστικά στο γυναικείο φύλο, όπως σήμερα. Η κυριολεκτική τους σημασία σχετιζόταν με τον πληρωμένο έρωτα, αλλά μπορούσαν και να αποδοθούν γενικόλογα σε ανήθικα άτομα, ανεξαρτήτως φύλου²⁴¹. Τέτοιες αναφορές απαντώνται σε έγγραφα του 15^{ου} αιώνα από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια του Durham και του Λονδίνου. Σε κάποιες περιπτώσεις ένας άνδρας χαρακτηρίζει «πόρνο» κάποιον άλλο, με τον οποίο έχει διαφωνίες άσχετες με ερωτικά ζητήματα²⁴². Μια άλλη περίπτωση είναι οι χαρακτηρισμοί να αποδίδονται στη μητέρα ή κάποιο άλλο στενό συγγενή του προσώπου με το οποίο έχει κάποιος συγκρουστεί²⁴³. Τέλος, δεν είναι σπάνιο φαινόμενο μια γυναίκα να κατηγορεί κάποια άλλη χαρακτηρίζοντάς την ως πόρνη²⁴⁴.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι ότι σε καμία από τις περιπτώσεις που οι χαρακτηρισμοί αποδίδονται σε άνδρα, η σύγκρουση μεταξύ αυτού και του υβριστή του δεν αφορά

²³⁹ Kettle 28

²⁴⁰ Roos 1995, 591-2

²⁴¹ Roos 1995, 591

²⁴² Τέτοια είναι η περίπτωση που αναφέρεται σε έγγραφο από το Durham, το οποίο βρίσκεται σήμερα στο Πανεπιστήμιο του Durham, Τμήμα Παλαιογραφίας και Διπλωματικής, με κωδικό εύρεσης: *Court Book of Priors Official*, φ. 50ν, σε: Roos 1995, 591

²⁴³ Τα στοιχεία αναφέρονται σε έγγραφο που βρίσκεται στη βιβλιοθήκη Guildhall του Λονδίνου, με κωδικό MS 9064/7, fo. 79, σε: Roos 592

²⁴⁴ Τέτοιες κατηγορίες αποδίδονται σε άλλο ένα έγγραφο που βρίσκεται στη βιβλιοθήκη Guildhall με κωδικό MS 9064/7, fo. 83ν, σε: Roos 592

κάποια ερωτική αντιδικία. Αντιθέτως, από τις περιπτώσεις που αφορούν γυναίκες προκύπτει ότι το 15^ο αιώνα οι χαρακτηρισμοί αυτοί είχαν αποκτήσει ένα σαφές σεξουαλικό περιεχόμενο όταν αποδίδονταν σε γυναίκες. Αυτό που παρατηρεί ο Poos, μελετώντας συνολικά το χαρακτήρα των υβριστικών επιθέτων που αποδίδονται σε άνδρες και γυναίκες, είναι ότι αυτά που απευθύνονται σε άνδρες σχετίζονται με πράξεις, όπως η κλοπή και η απάτη, ενώ αυτά που απευθύνονται σε γυναίκες έχουν στη συντριπτική τους πλειοψηφία σεξουαλικό περιεχόμενο και είναι συνήθως σχετικές με την εκπόρνευση ή τις εκτός γάμου σεξουαλικές σχέσεις²⁴⁵.

Από τα στοιχεία που παρατέθηκαν στο συγκεκριμένο κεφάλαιο καθίσταται φανερό ότι, παρά τον συντηρητισμό της μεσαιωνικής κοινωνίας, η πορνεία ήταν ένα φαινόμενο ιδιαίτερα διαδεδομένο. Κάποιοι εκπρόσωποι του κλήρου μίλησαν επικριτικά γι' αυτή χαρακτηρίζοντας την ως το άκρον άωτον της ανηθικότητας. Άλλοι, την αντιμετώπισαν σαν ένα αναγκαίο κακό και ανέφεραν αρκετά επιχειρήματα για να δικαιολογήσουν την ύπαρξη της. Για κάποιους, η πορνεία οφειλόταν στη φτώχεια κάποιων γυναικών, που τις είχε οδηγήσει εκεί. Για άλλους, οι πόρνες έκαναν αυτό το επάγγελμα γιατί αγαπούσαν το εύκολο χρήμα και ήταν σεξουαλικά ακόρεστες. Για τους αστρολόγους, οι πόρνες μοιραία ακολουθούσαν την ακόλαστη αυτή ζωή, λόγω των κινήσεων των πλανητών²⁴⁶. Η κυρίαρχη, όμως, άποψη θα πρέπει να ήταν αυτή που θεωρούσε την πορνεία σαν μια ανήθικη αλλά προσοδοφόρα οικονομική δραστηριότητα. Ο κυριότερος λόγος για τον οποίο οι πόρνες αντιμετώπιζαν την κοινωνική κατακραυγή, ήταν κυρίως ο τρόπος με τον οποίο έβγαζαν χρήματα και όχι διότι οι κοινωνία πίστευε ότι απολάμβαναν την συνεχή επαφή με πολλούς και διαφορετικούς πελάτες.

Επιπρόσθετα, η αντιμετώπισή τους ως ανήθικα και επικίνδυνα πλάσματα επηρεαζόταν και από το γεγονός ότι ζούσαν μόνες, χωρίς άνδρες κηδεμόνες. Η θεωρητική αυτή αντίληψη είχε άμεσο αντίκτυπο και στην καθημερινότητά τους. Λόγω της φύσης του επαγγέλματός τους, η μεσαιωνική κοινωνία δεν μπορούσε να αποδεχτεί ότι οι γυναίκες αυτές είχαν το δικαίωμα να αρνηθούν να έρθουν σε ερωτική επαφή με κάποιον άνδρα. Αυτό αντικατοπτρίζεται στην κοσμική και εκκλησιαστική νομοθεσία σχετικά με το βιασμό, που δεν προάσπιζαν τις πόρνες. Οι βιασμοί πορνών ήταν ένα συχνό φαινόμενο και οι παραβάτες αυτοί ποτέ δεν προσάγονταν και καταδικάζονταν για τις πράξεις τους²⁴⁷. Οι ιερόδουλες που κυκλοφορούσαν μόνες τη νύχτα δέχονταν, πέρα από τους εξευτελισμούς και τον κοινωνικό αποκλεισμό, τις ανήθικες προτάσεις και επιθέσεις ανδρών που εκμεταλλεύονταν το γεγονός ότι ήταν απροστάτευτες. Γενικότερα, τα μεσαιωνικά αστικά περιβάλλοντα ήταν κάθε άλλο παρά φιλικά, δεκτικά και ασφαλή για τις

²⁴⁵ Poos 1995, 592

²⁴⁶ Brundage 1987, 464

²⁴⁷ Karras 1996, 37-8

εκπορνευόμενες γυναίκες, οι οποίες ζούσαν στο περιθώριο, σε ένα καθεστώς συνεχούς εκφοβισμού. Αυτό που προκύπτει από τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στη συγκεκριμένη ενότητα είναι ότι η προκατάληψη και οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι εκπορνευόμενες γυναίκες οφείλονταν εξίσου στο γεγονός ότι ζούσαν χωρίς άνδρες συγγενείς ή συζύγους και στο ότι ασκούσαν ένα επάγγελμα που θεωρούνταν ανήθικο.

Σε γενικές γραμμές πάντως αυτό που παρατηρούμε από την περίπτωση της επισκοπικής νομοθεσίας του Southward, αλλά και από τα πρακτικά του εκκλησιαστικού δικαστηρίου του Lichfield, είναι ότι η πορνεία αποτελούσε μια παγιωμένη κατάσταση στις πόλεις της Αγγλίας, την οποία είχε αποδεχτεί η Εκκλησία. Ενδεικτικό είναι το γεγονός, ότι είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις που προσήχθησαν πόρνες στα εκκλησιαστικά δικαστήρια, λόγω της επαγγελματικής τους δραστηριότητας, ή τιμωρήθηκε κάποιος επειδή ήρθε σε ερωτική επαφή με κάποια ιερόδουλη. Συνεπώς, παρά τις δεδηλωμένες επικρίσεις της, η Εκκλησία δεν ασχολήθηκε με την πάταξη του φαινομένου της πορνείας, διότι προφανώς δεν το θεώρησε ικανό να απειλήσει το θεσμό του γάμου και την κοινωνική ηθική τάξη. Μάλιστα, η αποδοχή του φαινομένου κατά τον ύστερο Μεσαίωνα ήταν τέτοιας έκτασης που οδήγησε στην ύπαρξη πορνείων που λειτουργούσαν δίπλα σε ναούς. Σε πόλεις, όπως η Αβινιόν, υπήρχαν οίκοι ανοχής της Εκκλησίας, στους οποίους οι γυναίκες, πέρα από τις εργασίες που προσέφεραν στο ναό και τη λειτουργία του, συνεισέφεραν και οικονομικά προσφέροντας μέρος των εσόδων τους από την ερωτική συνεύρεση με πελάτες. Το φαινόμενο αυτό είχε τέτοια έκταση κατά το 16^ο αιώνα, ώστε να το πληροφορηθεί ο πάπας Ιούλιος Β΄ (1503-1513). Ο πάπας εντυπωσιάστηκε με τα κέρδη που επέφεραν αυτοί οι οίκοι ανοχής και επέτρεψε να ιδρυθεί ένας αντίστοιχος και στη Ρώμη, την πόλη της παπικής έδρας. Μάλιστα, σχεδόν ευτράπελο ακούγεται σήμερα ότι η Εκκλησία επέτρεπε στις γυναίκες αυτές να έρθουν σε επαφή μόνο με χριστιανούς και σε καμία περίπτωση με εβραίους ή άλλου θρησκευματος άτομα²⁴⁸.

Η πορνεία, ασκούμενη από μεμονωμένες ιερόδουλες ή σε οργανωμένους οίκους ανοχής, μειώθηκε σε σημαντικό βαθμό κατά το 16^ο αιώνα, όχι, όμως, λόγω των προσπαθειών των κοσμικών και των εκκλησιαστικών αρχών και της κοινωνικής κατακραυγής. Αυτό που δεν κατάφεραν αιώνες επικρίσεων ήταν αποτέλεσμα της επιδημίας της σύφιλης που διαδόθηκε σε όλη την Ευρώπη. Πολλοί ιστορικοί που ασχολήθηκαν με θέματα επιδημιολογίας καθιστούν πιθανό το ενδεχόμενο να εισήχθη από την Αμερική, καθώς η σύφιλη παρουσιάστηκε ξαφνικά κάποιους μήνες μετά την επιστροφή του Κολόμβου από το πρώτο του ταξίδι στις Ινδίες, το 1493²⁴⁹.

²⁴⁸ Tannahill 279

²⁴⁹ Tannahill 281

Άσχετα με το εάν αυτό ίσχυε στην πραγματικότητα, η διάδοση αυτής της ασθένειας προκάλεσε τέτοιο τρόμο, ώστε να περιοριστεί δραστικά η πορνεία και ο αριθμός των πελατών που επισκέπτονταν οίκους ανοχής.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε σε κάποια γενικότερα συμπεράσματα που προκύπτουν από τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες. Αφού παρουσιάστηκε ο τρόπος λειτουργίας των εκκλησιαστικών δικαστηρίων και οι ερωτικού περιεχομένου πράξεις που θεωρούνταν κατακριτέες και καταγγέλλονταν σε αυτά, θα επιχειρήσουμε αρχικά να κρίνουμε συνολικά την αποτελεσματικότητα του συστήματος της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης και του κανονικού δικαίου στην Αγγλία του όψιμου Μεσαίωνα. Ακόμη, θα δούμε ποιοι προβάλλονταν ως κεντρικοί στόχοι της κανονικής νομοθεσίας και αν τελικά ήταν αυτοί που εξυπηρετούνταν στην πράξη μέσα από τις εκδικάσεις των υποθέσεων και τις αποφάσεις των κριτών. Τέλος, θα καταλήξουμε σε συμπεράσματα σχετικά με το κατά πόσο η εκκλησιαστική δικαιοσύνη χαρακτηριζόταν από αντικειμενικότητα ή επηρεαζόταν από παράγοντες όπως την κοινωνική θέση και το φύλο των εναγόντων και των εναγομένων.

Ξεκινώντας από την αποτελεσματικότητα της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης, θα λέγαμε ότι κατά την περίοδο του όψιμου Μεσαίωνα το σύστημα του κανονικού δικαίου χαρακτηρίζεται από αυστηρή οργάνωση και υψηλό επίπεδο νομικής επιστημοσύνης. Όλες οι προσπάθειες που έγιναν κατά το μέσο Μεσαίωνα για την αποτελεσματική λειτουργία, την πιστοποίηση του κύρους και την ισχυροποίηση των εκκλησιαστικών δικαστηρίων στέφθηκαν από επιτυχία, η οποία είναι εμφανής κατά την όψιμη περίοδο, όταν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια ήταν ιδιαίτερα δημοφιλή και σε αυτά στρεφόταν ένας μεγάλος αριθμός όχι μόνο κληρικών αλλά και λαϊκών για την επίλυση των διαφορών τους. Αυτό, όμως, από μόνο του δεν αρκεί για να θεωρήσουμε ότι η δημοτικότητα των εκκλησιαστικών δικαστηρίων οφειλόταν αποκλειστικά στην αποτελεσματική απόδοση της δικαιοσύνης.

Όπως είδαμε στη σχετική ενότητα για την οργάνωση και τη λειτουργία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, ένας μεγάλος αριθμός λαϊκών απευθυνόταν σε αυτά επειδή ήταν πολύ επιεικέστερα από τα κοσμικά, όσον αφορά το είδος των ποινών που απέδιδαν, καθώς δεν είχαν το δικαίωμα να επιβάλουν το σωματικό βασανισμό, τη θανατική ποινή, την εξόριση και τη δήμευση της περιουσίας των ενόχων. Οι ποινές που επιβάλλονταν ήταν πνευματικά ή χρηματικά επιτίμια και σε ελάχιστες περιπτώσεις κάποια χτυπήματα που δεχόταν δημόσια ο ένοχος, τα οποία είχαν περισσότερο το χαρακτήρα της ατίμωσης παρά της σωματικής κακοποίησης. Ένας άλλος παράγοντας που οδηγούσε κυρίως τους ενάγοντες να απευθυνθούν στους εκκλησιαστικούς και όχι τους κοσμικούς κριτές, ήταν ότι οι πρώτοι ήταν πολύ πιο εύκολα προσβάσιμοι, καθώς οι ίδιοι καλούσαν το ποιμνιό στα κηρύγματά τους να καταγγείλει οποιαδήποτε ηθική ατασθαλία γνώριζε.

Η πρακτική αυτή, όμως, αποτελεί και μια από τις κυριότερες αδυναμίες του εκκλησιαστικού δικαστικού συστήματος. Οι εκκλησιαστικοί κριτές βασίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στις καταγγελίες που έγιναν από πιστούς της εκάστοτε ενορίας, λόγω της δικής τους αδυναμίας να εντοπίσουν σεξουαλικές παραβάσεις που τελούνταν κεκλεισμένων των θυρών. Πράγματι, ήταν πολύ πιο εύκολο για τους γείτονες να παρακολουθήσουν την ερωτική ζωή του περιγυρού τους, σε σχέση με τον ιερέα της ενορίας. Από το μεγάλο αριθμό των καταγγελιών που αναφέρονται στα πρακτικά των εκκλησιαστικών δικαστηρίων προκύπτει ότι αυτή η μέθοδος εντοπισμού των παραβατών εξακολούθησε να εφαρμόζεται μέχρι και το πέρας του Μεσαίωνα, καθώς δεν έπαψαν να προσάγονται και να κρίνονται άτομα για παραβάσεις σεξουαλικής φύσης. Υπάρχει, όμως, μια ακόμη κατηγορία εκκλησιαστικών δικαστικών εγγράφων, αυτά που αφορούν υποθέσεις δυσφήμισης, που φανερώνει ότι αυτή η μέθοδος συλλογής στοιχείων δεν ήταν πάντοτε αποτελεσματική. Συχνά, τα άτομα που οδηγούνταν προς κρίση στα εκκλησιαστικά δικαστήρια ήταν αθώα και η ταλαιπωρία τους οφειλόταν σε άτομα, που για ποικίλους λόγους κατηγορήσαν άδικα τους συμπολίτες τους. Κάποιοι, επηρεασμένοι από τη θρησκοληψία τους και από τη διάθεση να ικανοποιήσουν τον ιερέα της ενορίας τους, θεώρησαν χρέος τους να εντοπίσουν και να καταγγείλουν κάποιους παραβάτες. Ο ζήλος τους οδηγούσε συχνά σε υπερβολές και σε κατηγορίες εναντίον ατόμων που ουσιαστικά ήταν αθώα. Μια άλλη αιτία εσφαλμένων καταγγελιών ήταν η συνήθεια που είχαν οι μεσαιωνικοί, όπως και οι σύγχρονοι, άνθρωποι να ασχολούνται με την ιδιωτική ζωή του περιγύρου τους και να διαδίδουν μεγαλοποιημένες εκδοχές πικάντικων ιστοριών. Οι διαδόσεις αυτές συχνά είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται φήμες που εξέθεταν τις υπολήψεις ανθρώπων οι οποίοι οδηγούνταν συχνά ως κατηγορούμενοι ενώπιον των εκκλησιαστικών κριτών. Μια τρίτη κατηγορία άδικων καταγγελιών γινόταν από άτομα εμπαθή, που είχαν διαφωνίες ή έχθρα με συγκεκριμένους συμπολίτες τους οποίους εκδικούνταν καταγγέλλοντάς τους στο εκκλησιαστικό δικαστήριο.

Από τις συγκεκριμένες πρακτικές προκύπτουν πολλά συμπεράσματα αναφορικά με την αποτελεσματικότητα της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης. Το γεγονός ότι πολλοί αθώοι οδηγούνταν σε δίκη αναμφίβολα καταδεικνύει μια σημαντική αδυναμία του συστήματος εκκλησιαστικής δικαιοσύνης, την οποία θα πρέπει να είχαν υπόψη τους οι εκκλησιαστικοί κριτές, εφόσον στη συνέχεια αθώωναν τους κατηγορούμενους και δίκαιαν τους πρώην κατηγορούς. Το γεγονός, όμως, ότι μέχρι και το τέλος του Μεσαίωνα εξακολούθησαν να αξιοποιούν τις καταγγελίες των ενοριτών ως τη βασική μέθοδο καταγγελιών αποκαλύπτει όχι μόνο την ανικανότητά τους να βρουν κάποια εναλλακτική λύση, αλλά και το ενδεχόμενο να αποτέλεσε η συγκεκριμένη πρακτική μια μέθοδο ενίσχυσης των δεσμών μεταξύ κληρικών και πιστών. Το γεγονός ότι οι πιστοί είχαν το θάρρος και τη δυνατότητα να προσεγγίσουν την εκκλησιαστική ηγεσία του τόπου τους για να καταγγείλουν κάποια εγκλήματα και το

ότι οι καταγγελίες τους εισακούγονταν θα πρέπει να έκανε τους απλούς ενορίτες να νιώθουν σημαντικοί. Επιπρόσθετα, οι εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι προβάλλονταν μέσα από αυτές τις πρακτικές ως πνευματικοί ηγέτες που ήταν κοντά στο ποίμνιό τους, κάτι που συνέβαλε στην αύξηση της δημοτικότητας του κλήρου. Αυτή θα πρέπει να ήταν μια σημαντική επιδίωξη της Εκκλησίας, μέσα στα πλαίσια του ανταγωνισμού της με την κοσμική εξουσία. Συνεπώς, αυτή η μέθοδος συγκέντρωσης καταγγελιών και αποδεικτικών στοιχείων ενδέχεται να ήταν μέρος της πολιτικής που εφάρμοζε η δυτική Εκκλησία, η οποία είχε ανοιχτές τις πόρτες της στους κατηγορούς και αντιμετώπιζε επιεικώς τους κατηγορουμένους ουσιαστικά επιδιώκοντας να έχει ένα δραστικό ρόλο διαιτητή, αλλά και ελεγκτή στη ζωή των λαϊκών, πέρα από των κληρικών.

Με βάση αυτές τις υποθέσεις οδηγούμαστε σε ένα ακόμη συμπέρασμα αναφορικά με τους στόχους που πραγματικά επεδίωκε να εκπληρώσει το εκκλησιαστικό δικαστικό σύστημα. Αν λάβουμε υπόψη μας μόνο το θεωρητικό πλαίσιο του, τις διδαχές των πατέρων της Εκκλησίας και τις παπικές και συνοδικές αποφάσεις, τότε θα υποστηρίζαμε ότι απώτερος σκοπός των εκκλησιαστικών δικαστών ήταν η πάταξη της αμαρτίας και η ηθική εξυγίανση των χριστιανών, κληρικών και λαϊκών. Τα δικαστικά έγγραφα που μελετήσαμε, όμως, μας δίνουν μια διαφορετική εικόνα. Καταρχάς, οι εκκλησιαστικοί δικαστές συνήθως δεν φαίνονται να σοκάρονται από τις υποθέσεις που καλούνται να κρίνουν. Αντιθέτως, οι λαϊκοί ενάγοντες είναι αυτοί που εμφανίζονται ενώπιόν τους θορυβημένοι από τα καμώματα των συμπολιτών τους και ζητούν την άμεση τιμωρία τους. Ανάλογα, οι δικαστές σπανίως εκφράζονται με απόλυτα επικριτικό τρόπο για τα άτομα που κρίνονται ένοχα για κάποια ερωτική παράβαση, λιγότερο ή περισσότερο σοβαρή. Δείχνουν να κατανοούν ότι οι σεξουαλικές ατασθαλίες οφείλονται στις αδυναμίες της ανθρώπινης φύσης, αλλά παρόλα αυτά δηλώνουν ότι οι άνθρωποι οφείλουν να καταπολεμούν τα πάθη τους. Αντιθέτως, οι λαϊκοί κατηγοροί δεν είναι καθόλου φειδωλοί στις δηλώσεις και τους χαρακτηρισμούς τους. Τέλος, η στάση της Εκκλησίας απέναντι στις σεξουαλικές παραβάσεις των πιστών διαφαίνεται πιο ξεκάθαρα από τις αποφάσεις που έλαβαν και τις ποινές που επέδωσαν τα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Σε γενικές γραμμές θα λέγαμε ότι οι εκκλησιαστικοί δικαστές ήταν επιεικείς, καθώς στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων επέβαλλαν πνευματικά και χρηματικά επιτίμια. Οι μόνες περιπτώσεις που τους βλέπουμε να γίνονται πιο αυστηροί και απόλυτοι, είναι αυτές στις οποίες απειλείται ένας υπάρχων γάμος από μια παράνομη σχέση ή από συγκεκριμένες σεξουαλικές συμπεριφορές, όπως η εγκατάλειψη της συζυγικής εστίας από κάποιον λόγω των ομοφυλοφιλικών του προτιμήσεων ή της επιθυμίας του να σπαταλά τα χρήματά του με πόρνες ή μαιτρέσες. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι εκκλησιαστικοί κριτές φτάνουν μέχρι και τον αφορισμό, που ήταν η σοβαρότερη και πιο ουσιαστική από τις ποινές που επιβάλλονταν. Αυτό που προκύπτει, όμως, από τις αυστηρότερες μέχρι και τις

επιεικέστερες ποινές είναι ότι οι αποφάσεις των εκκλησιαστικών δικαστηρίων δεν επεδίωκαν τόσο την τιμωρία των ενόχων, όσο την επίλυση προβληματικών καταστάσεων.

Συνεπώς, το εκκλησιαστικό δίκαιο του ύστερου Μεσαίωνα, όχι μόνο δεν επεδίωξε τη δημιουργία μιας κοινωνίας απαλλαγμένης από σαρκικά πάθη, αλλά και επέδειξε ιδιαίτερη δεκτικότητα όσον αφορά τις ανθρώπινες αδυναμίες. Αντίθετα, οι συνεχείς καταγγελίες λαϊκών καταδεικνύουν ότι η αγγλική κοινωνία του ύστερου Μεσαίωνα χαρακτηριζόταν από έντονο φαρισαϊσμό, καθώς υπήρχε μια πληθώρα ηθικολόγων που επεδίωκαν την τιμωρία των συμπολιτών τους. Επιπρόσθετα, η κοινωνική κατακραυγή που απευθύνθηκε εναντίον συγκεκριμένων ομάδων, όπως οι ομοφυλόφιλοι, οι άνδρες που ντύνονταν με γυναικεία ρούχα και οι πόρνες, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την χαμηλή κοινωνική και οικονομική θέση αυτών. Όπως προκύπτει από τα δικαστικά έγγραφα που παρουσιάστηκαν, οι ενάγοντες συνήθως κατηγορούσαν άτομα της ίδιας ή χαμηλότερης κοινωνικής θέσης, ενώ σπανιότατες είναι οι περιπτώσεις που καταγγέλθηκε ένα άτομο υψηλής κοινωνικής τάξης. Αντιθέτως, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν φαίνονται να επηρεάζονται από την κοινωνικοοικονομική ευμάρεια των εναγόντων ή των εναγομένων. Η προσέγγισή τους είναι ίδια είτε τα άτομα που παρουσιάζονται μπροστά τους είναι ευκατάστατα είτε φτωχά. Ανάλογη σταθερότητα επιδεικνύουν εάν ο παραβάτης ανήκει στον κλήρο ή είναι λαϊκός. Αυτό που δείχνει να απασχολεί περισσότερο τους εκκλησιαστικούς δικαστές είναι εάν το άτομο ή η υπόθεση που πρέπει να κρίνουν επιδέχεται βελτίωσης, αν είναι ένας οικογενειάρχης που πρέπει να εγκαταλείψει την ερωμένη του και να επιστρέψει στην οικογένειά του, αν είναι δύο άγαμοι που μπορούν να διορθώσουν το σφάλμα των παράνομων ερωτικών σχέσεων με ένα γάμο, αν είναι ένας ομοφυλόφιλος που θα πρέπει να παρενοχλεί τους άνδρες συμπολίτες του ή αν είναι ένας κληρικός που θα πρέπει να πάψει να εκθέτει το αξίωμα του και να τηρήσει την αγαμία που ορκίστηκε. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η Εκκλησία επιδιώκει να δράσει αναμορφωτικά. Αντίθετα, είναι κάποιες περιπτώσεις ανθρώπων που διάγουν ακόλαστο βίο ή έχουν διαπράξει κάποια ηθική παράβαση, οι οποίες δεν απασχολούν καθόλου τους εκκλησιαστικούς δικαστές. Τέτοιες περιπτώσεις είναι οι πόρνες, οι άνδρες που ντύνονται και εκδίδονται ως γυναίκες και οι νεαρές υπηρέτριες που φέρνουν στον κόσμο νόθα παιδιά που συνέλαβαν από τα έγγαμα αφεντικά τους. Όλα αυτά είναι άτομα από τις κατώτερες βαθμίδες της κοινωνίας, που όχι μόνο δεν τιμωρούνται αλλά συχνά δεν δικάζονται καν από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, που φαίνεται πως είχαν αποδεχτεί την ύπαρξη τέτοιων περιπτώσεων ανθρώπων, τους οποίους θεωρούσαν παραστρατημένα άτομα που δεν υπήρχε λόγος να σωφρονίσουν με δραστικά μέσα.

Εκτός από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των κατηγορούμενων, το φύλο τους ήταν ένας παράγοντας που δεν επηρέαζε τις αποφάσεις των εκκλησιαστικών

δικαστών. Αν και οι θέσεις που είχαν διατυπώσει οι πατέρες της Εκκλησίας παρουσίαζαν τις γυναίκες ως πλάσματα σεξουαλικά ακόρεστα, τα δικαστικά πρακτικά αποκαλύπτουν ότι οι ερωτικές ατασθαλίες δεν υπαγορεύονταν από το φύλο των παραβατών. Οι υποθέσεις μοιχείας είναι ενδεικτικές, καθώς δεν βλέπουμε τους εκκλησιαστικούς δικαστές να δικαιολογούν τους άνδρες που δεν έδειξαν εγκράτεια και απάτησαν τις συζύγους τους, ούτε να είναι περισσότερο αυστηροί απέναντι στις γυναίκες που υπέπεσαν στο ίδιο παράπτωμα. Και οι μεν και οι δε επικρίνονται εξίσου επειδή προσέβαλαν τον ιερό θεσμό του γάμου, κάτι για το οποίο οφείλουν να μετανοήσουν και να φροντίσουν να μην επαναλάβουν στο μέλλον.

Βέβαια, διαβάζοντας κανείς αυτές τις παρατηρήσεις θα μπορούσε να θεωρήσει ότι παρουσιάζεται μια ωραιοποιημένη εικόνα του κανονικού δίκαιου όταν υποστηρίζουμε ότι τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν επηρεάζονταν από την κοινωνικοοικονομική θέση και το φύλο των κατηγορών και των κατηγορουμένων. Ο στόχος μας, όμως, είναι κάθε άλλο παρά εξιδανικευτικός. Αυτό που παρατηρήσαμε μέσα από τη μελέτη δικαστικών εγγράφων είναι μεν ότι τέτοιοι παράγοντες δεν επηρέαζαν τους εκκλησιαστικούς κριτές, αλλά αυτό δεν έγινε για λόγους ανθρωπισμού ή δικαιοσύνης. Οι εκκλησιαστικοί δικαστές αποδέχονταν ως αναπότρεπτο γεγονός τις σαρκικές αδυναμίες ανδρών και γυναικών, πλούσιων και φτωχών για δύο λόγους. Από τη μια, αν και τα κηρύγματα των ιερέων διακήρυτταν τη σεξουαλική αγνότητα ως υπέρτατη αρετή, η Εκκλησία φαίνεται πως είχε αποδεχτεί ότι η σεξουαλικότητα ήταν μια σφαίρα της ζωής των ανθρώπων που δεν θα μπορούσε να ελέγξει. Από την άλλη, αυτό που προκύπτει από τα δικαστικά έγγραφα που μελετήθηκαν είναι ότι κάτι τέτοιο ουσιαστικά δεν αποτέλεσε ποτέ αντικειμενικό στόχο της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης και της δυτικής μεσαιωνικής Εκκλησίας. Οι επιδιώξεις για τη δημιουργία ενός οργανωμένου, αποτελεσματικού και δημοφιλούς δικαστικού συστήματος δεν αποσκοπούσαν στη δημιουργία μιας ιδανικής κοινωνίας χριστιανών, αλλά στην ισχυροποίηση της Εκκλησίας που μέσω της δικαιοσύνης θα επιτύγχανε να αποτελέσει έναν ισχυρό φορέα κοινωνικού ελέγχου, ικανό να ανταγωνιστεί την κοσμική εξουσία.

7. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ιδεολογία κάθε ιστορικής περιόδου και γεωγραφικής περιοχής αντιλαμβάνεται με τον δικό της ιδιαίτερο τρόπο την έννοια της σεξουαλικότητας και συσχετίζει την ερωτική συμπεριφορά των δύο φύλων με αυτή. Κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης των σχετικών αντιλήψεων υπεισέρχονται παράγοντες που αφορούν τι είναι αποδεκτό και τι όχι. Το ίδιο συνέβη και με τη μεσαιωνική κοινωνία, στην οποία οι αντιλήψεις για το ποια σεξουαλική συμπεριφορά ήταν ορθή και ηθική και ποια όχι διαμορφώθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις διδαχές της Εκκλησίας που επηρέαζαν δραστικά τις συνειδήσεις των ανθρώπων. Οι επίσημες θέσεις της Εκκλησίας διακήρυτταν την αγνότητα ως υπέρτατη αρετή, κάτι που παρέμεινε σταθερό από την αρχή μέχρι και το τέλος του Μεσαίωνα, όπως προκύπτει μέσα από τη μελέτη εκκλησιαστικών πηγών, όπως τα πατερικά και θεολογικά κείμενα. Ο τομέας του εκκλησιαστικού δικαίου, όμως, και ειδικότερα τα έγγραφα που συνέταξαν οι υπάλληλοι των εκκλησιαστικών δικαστηρίων αποκαλύπτουν από τη μία, ότι η μεσαιωνική Εκκλησία ήταν περισσότερο αυστηρή στη θεωρία παρά στην πράξη, και από την άλλη, ότι οι ερωτικές ατασθαλίες ήταν ένα ιδιαίτερα διαδεδομένο φαινόμενο κατά τον ύστερο Μεσαίωνα.

Ειδικότερα οι πηγές που αφορούν υποθέσεις που καταγγέλλθηκαν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια της Αγγλίας του όψιμου Μεσαίωνα καταδεικνύουν ότι τα κηρύγματα των κληρικών που διακήρυτταν τη σεξουαλική αγνότητα των άγαμων και την ερωτική ηθική των έγγαμων δεν εισακούγονταν, διότι σε ένα μεγάλο βαθμό οι μεσαιωνικοί άνθρωποι δεν χαλιναγωγούσαν τις σεξουαλικές επιθυμίες και τις ιδιαίτερες ερωτικές προτιμήσεις τους. Τόσο στις πόλεις, όσο και στα χωριά σημειώνονταν επανειλημμένα προσαγωγές ομοφυλόφιλων που φέρονταν αφύσικα σε σχέση με το φύλο τους, μοιχών που προσέβαλαν το θεσμό του γάμου και ζευγαριών που είχαν ερωτικές σχέσεις χωρίς να είναι παντρεμένα. Επίσης, παρά τις θέσεις κληρικών και λαϊκών που υποστήριζαν την ανάγκη αυστηρής επιτήρησης των γυναικών, βλέπουμε πως αυτές κατάφερναν να ξεφεύγουν από τον έλεγχο των κηδεμόνων τους και να έχουν παράνομες ερωτικές εμπειρίες. Παρόλα αυτά, τα εκκλησιαστικά δικαστικά πρακτικά αποκαλύπτουν ότι η ερωτική παραβατικότητα ήταν ανεξάρτητη από το φύλο αυτών που τη διέπρατταν. Στην Αγγλία του ύστερου Μεσαίωνα οι άνδρες και οι γυναίκες παρουσίαζαν το ίδιο ποσοστό ερωτικής παραβατικότητας. Τα μόνα θέματα για τα οποία προσάγονταν περισσότεροι άνδρες είναι οι ομοφυλοφιλικές επαφές και η παρενδυσία. Όπως, όμως, παρατηρήσαμε στη σχετική ενότητα, το γεγονός αυτό δεν συνιστά απαραίτητα την απουσία τέτοιων συμπεριφορών από γυναίκες, αλλά είναι πιθανό να σχετίζεται με το ότι οι αντίστοιχες γυναικείες πράξεις δεν κρίθηκαν αξιόποινες και επικίνδυνες για την κοινωνία και τους θεσμούς του γάμου και της οικογένειας.

Μια άλλη πραγματικότητα που μας αποκαλύπτουν τα πρακτικά των εκκλησιαστικών δικαστηρίων είναι ότι πέρα από τους λαϊκούς και οι κληρικοί διέπρατταν συχνά ερωτικές ατασθαλίες στην όψιμη μεσαιωνική Αγγλία. Αυτό δεν αποτελεί χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης περιόδου, καθώς τέτοια θέματα προβλημάτισαν την ηγεσία της Εκκλησίας από τον πρώιμο ακόμη Μεσαίωνα, αλλά στοχευμένη δράση για τον περιορισμό τους λήφθηκε ουσιαστικά από την εποχή της γρηγοριανής μεταρρύθμισης και μετά. Παρόλα αυτά, οι προσπάθειες των παπών δεν οδήγησαν στην πλήρη εξυγίανση του κλήρου. Η επιβολή της αγαμίας των κληρικών είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της ομοφυλοφιλίας και των επισκέψεων σε οίκους ανοχής στα τέλη του μέσου Μεσαίωνα, φαινόμενα τα οποία παρουσίασαν έξαρση κατά την όψιμη περίοδο.

Συνοψίζοντας, η εικόνα που προκύπτει για την αντιμετώπιση της σεξουαλικότητας στην Αγγλία του ύστερου Μεσαίωνα είναι ότι, αν και θεωρητικά τα κηρύγματα των κληρικών για την ανάγκη τήρησης της σεξουαλικής ηθικής έχαιραν της αποδοχής των μεσαιωνικών ανθρώπων, στην πράξη η ερωτική ζωή τους δεν διέφερε κατά πολύ από τα δεδομένα που ισχύουν στις σημερινές απελευθερωμένες δυτικές κοινωνίες. Όπως σήμερα, έτσι και τότε η μεγάλη πλειοψηφία δεν περίμενε το γάμο για να γνωρίσει τον έρωτα και η μοιχεία, η ομοφυλοφιλία, η παρενδυσία και η πορνεία ήταν φαινόμενα ιδιαίτερα διαδεδομένα. Η Εκκλησία θα πρέπει να είχε συνειδητοποιήσει πως αυτό οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στη γενετήσια ορμή, που είναι αναπόσπαστο γνώρισμα της ανθρώπινης φύσης. Παρόλα αυτά, οι εκπρόσωποί της δεν μπορούσαν να δηλώσουν ρητά την αποδοχή αυτών των δεδομένων, καθώς κάτι τέτοιο θα ήταν αντίθετο στο ρόλο του θεματοφύλακα της ηθικής που είχε αναλάβει και τις θέσεις που πρέσβευε παραδοσιακά.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Allen P. S. 1928, *The Romanesque Lyric*, Βόρεια Καρολίνα

Baker J. H. 2002, *An Introduction to English Legal History*, Λονδίνο

Bartlett R. 1986, *Trial by Fire and Water: The Medieval Judicial Ordeal*, Οξφόρδη

Bennett J. M. 2006, *History Matters. Patriarchy and the challenge of Feminism*, Φιλαδέλφεια

Bonadeo A. 1968, "Some Aspects of Love and Nobility in the Society of the *Decameron*", *Philological Quarterly* 47, 513-525

Boswell J. 1980, *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality: Gay People in Western Europe from the Beginning of the Christian Era to the Fourteenth Century*, Σικάγο

Brundage J. A. 1976, "Prostitution in the Medieval Canon Law", *Signs* 1: 4

1987, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Σικάγο

Bullough V. L. 1974, "Transvestites in the Middle Ages", *The American Journal of Sociology* 79:6, 1381-1394

1976, *Sexual Variance in Society and History*, Νέα Υόρκη

1982, "Prostitution in the Later Middle Ages." *Sexual Practices and the Medieval Church*, εκδ. Bullough Vern L.- Brundage J., Μπάφαλο ΗΠΑ, 176-86

1996, "Cross Dressing and Gender Role Change in the Middle Ages", *Handbook of Medieval Sexuality*, εκδ. Bullough V.L.- Brundage J.A., Νέα Υόρκη, 223-242

Cantor N. F. 1969, *Medieval History: The Life and Death of a Civilization*, Νέα Υόρκη

Curtius E. R. 1953, *European Literature and the Latin Middle Ages*, μτφρ. Trask W.W., Νέα Υόρκη

Davidson A. 1987, "Sex and the Emergence of Sexuality", *Critical Inquiry* 14:1, 16-48

Delehaye H. 1961, *The Legends of the Saints. An introduction to hagiography*, μτφρ. Crawford V.M., Νοτρ Νταμ

Ditmore M.H. 2006, *Encyclopedia of Prostitution and Sex Work*, ΗΠΑ, 39, λήμμα Thomas Aquinas

Ellis H. 1936, *Studies in the Psychology of Sex* τ. 2, Νέα Υόρκη

Foucault M. 1998 [1976¹], *The History of Sexuality* τ. 1: *The Will to Knowledge*, Λονδίνο

Frantzen Allen 1993, "When women aren't enough", *Speculum* 68.2, 445-471

Freeman E. A. 1882, *The Reign of William Rufus* τ.1, Οξφόρδη

Goodich M. 1979, *The Unmentionable Vice: Homosexuality in the Late Medieval Period*, Καλιφόρνια ΗΠΑ

Greenberg F.- Bystryn M. H. 1982, "Christian Intolerance of Homosexuality", *The American Journal of Sociology* 88:3, 515-548

Hanawalt B. A. 1979, *Crime and Conflict in English Communities, 1300-1348*, Κέιμπριτζ Μασαχουσέτης

Hyde H. M. 1970, *The Other Love: An Historical and Contemporary Survey of Homosexuality in Britain*, Λονδίνο

Ingram M. 1987, *Church Courts, Sex and Marriage in England, 1570-1640*, Κέιμπριτζ

Karlen A. 1971, *Sexuality and Homosexuality: A New View*, Νέα Υόρκη

Karras R. M. 1996, *Common Women: Prostitution and Sexuality in Medieval England*, Οξφόρδη

1996b, "Prostitution in Medieval Europe." *Handbook of Medieval Sexuality*, εκδ. Bullough Vern L. – Brundage J. A., Νέα Υόρκη, 243-56

Kettle A.J. 1995, "Ruined Maids. Prostitutes and Servant Girls in Later Medieval England", *Matrons and Marginal Women in Medieval Society*, εκδ. Edwards R.- Ziegler V.L., 19-31

Mantzius K. 1937, *A History of Theatrical Art* τ. 2: *The Middle Ages*, μτφρ. Von Cossel L., Νέα Υόρκη

McAuley F. 2006, "Canon Law and the End of the Ordeal", *Oxford Journal of Legal Studies* 26.3, 473-513

McNamara J. A. 1994, "The Herrenfrage: The Restructuring of the Gender System, 1050-1150", *Medieval Masculinities*, εκδ. Lee C.A., Μινεάπολις, 3-29

Murray J. 1996, "Twice Marginal and Twice Invisible: Lesbians in the Middle Ages", *Handbook of Medieval Sexuality*, εκδ. Bullough V.L.- Brundage J.A., Νέα Υόρκη, 191-223

Nicholas D. 1999, *Η εξέλιξη του μεσαιωνικού κόσμου. Κοινωνία, διακυβέρνηση και σκέψη στην Ευρώπη 312-1500*, Αθήνα

Pennington K. 2001, "Innocent Until Proven Guilty: The Origins of a Legal Maxim," *A Enni Cortese* 3, 59-73

2004, "Law, Criminal Prosedure", *Dictionary of the Middle Ages: Supplement 1*, Νέα Υόρκη, 309-320

Peters E. 1993, "The Prosecution of Heresy and Theories of Criminal Justice in the Twelfth and Thirteenth Centuries," ed. Heinz Mohnhaupt and Dieter Simon, *Vorträge zur Justizforschung* 2, 25-42

Poos L.R. 1995, "Sex, Lies, and the Church Courts of Pre-Reformation England", *Journal of Interdisciplinary History* 25.4, 585- 607

Power E. 1995, *Medieval Women*, Κέμπριτζ

Reeves C. 1997, *Pleasures and Pastimes in Medieval England*, Γκλούσεστερσιρ

Richards J. 1994, *Sex, Dissidence and Damnation: Minority Groups in the Middle Ages*, Νέα Υόρκη

Smith B. R. 2000, "Premodern Sexualities", *PMLA* 115:3, 318-329

Stanton D.C. εκδ 1992, *Discourses of Sexuality: From Aristotle to AIDS*, Μίσιγκαν

Stein P. 2005, *Roman Law in European History*, Κέμπριτζ

Tannahil R. 1992, *Sex in History*, ΗΠΑ

Tatlock J. S. P. 1950, *The Legendary History of Britain*, Μπέρκλεϋ- Λος Άντζελες

Underdown D. 1985, "The Taming of the Scold: The Enforcement of Patriarchal Authority in Early Modern England," *Order and Disorder in Early-Modern England*, εκδ. Fletcher A.- Stevenson J., Κέιμπριτζ

ΠΗΓΕΣ

Blach J. et al. εκδ. 2006, *Andreas Capellanus, The Art of Courtly Love, The Broadview Anthology of British Literature 1*, Τορόντο

Elvey E.M. εκδ. 1975, *The Courts of the Archdeaconry of Buckingham 1483—1523*, Welwyn Garden City

Firth J.J.F. εκδ. 1971, *Robert of Flamborough, Principal Liber Poenitentialis*, Τορόντο

Fowler T. εκδ. 1875, *Acts of Chapter of the Collegiate Church of SS Peter and Wilfrid, Ripon, 1452—1506*, Ντάραμ

Gilby T. εκδ. 2006, *Thomas Aquinas, Summa Theologiae*, Κέιμπριτζ

Gransden A. εκδ.- μτφρ. 1963, *The Letter-Book of William of Hoo Sacrist of Bury St Edmunds 1280-1294.*, Σάφολκ

Helmholz R.H. 1985, "Select Cases on Defamation to 1600", *Selden Society* 101, Λονδίνο

McNeill J. T.- Gamer H. M. εκδ.-μτφρ. 1965, *Medieval Handbooks of Penance: A translation of the "Principal Libri Poenitentiales" and Selections from related documents*, Νέα Υόρκη

O' Hagen J.J. μτφρ. 1979, *Gerald of Wales, The Jewel of the Church*, Λέιντεν

Pike J. B. εκδ.-μτφρ. 1938, *John of Salisbury, Policraticus*, Μιννεάπολη

Roos R. L. εκδ. 1991, "A Consistory Court from the Diocese of Rochester 1363—4", *English Historical Review* 56, 652-65

Powicke F. M. – Cheney C. R. εκδ. 1964, *Councils and Synods, with Other Documents Relating to the English Church, II: A.D. 1205-1313*, Οξφόρδη

Thomas H. εκδ. 1924-32, *Calendar of Select Pleas and Memoranda of the City of London A.D. 1381-1412. τ. 3*, Κέμπριτζ

Wilcox Ch. εκδ.-μτφρ 1995, *St. Augustine, Treatises on Marriage and other subjects*, Νέα Υόρκη

Willard C.C. μτφρ. 1989, *Christine de Pizan, A medieval Woman's Mirror of Honor. The Treasury of the City of Ladies*, Νέα Υόρκη

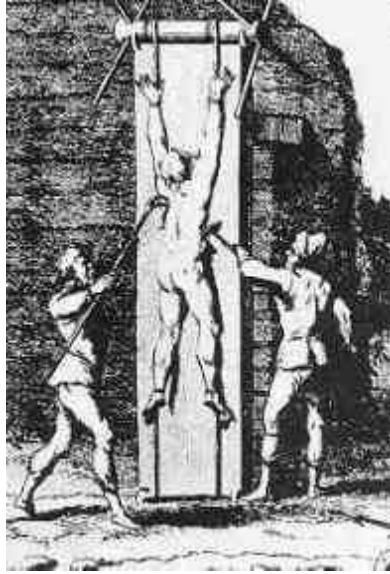
Wunderli R. M. 1981, *London Church Courts and Society on the Eve of the Reformation*, Κέμπριτζ Μασαχουσέτης

ΠΑΡΑΘΕΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

1. Ερωτευμένοι που αυτοκτονούν προκειμένου να μην γίνουν μοιχοί. Η εικόνα προέρχεται από χειρόγραφο έκδοση του έργου του Αγίου Αυγουστίνου, *Η πολιτεία του Θεού* του 15^{ου} αιώνα. Το συγκεκριμένο χειρόγραφο βρίσκεται σήμερα στις Βρυξέλλες, στην Koninklijke Bibliotheek, με κωδικό KB, 72 A 22 6r

<http://zoom.kb.nl/zoom.php?src=http://www.kb.nl/manuscripts/public/images/images@300/death10.jpg>

2. Εδώ απεικονίζεται μια μέθοδος βασανισμού με την οποία τιμωρούνταν κάποιες φορές οι άπιστες σύζυγοι, που ονομαζόταν «Το δάρσιμο της γάτας» και που εφαρμόστηκε κατά τον 14^ο και τον 15^ο αιώνα κυρίως. Από ότι βλέπουμε στην εικόνα καταλαβαίνουμε ότι ήταν μια φρικτή πρακτική τιμωρίας. Μάλιστα, στις γυναίκες που τιμωρούνταν με τον τρόπο αυτό, γδέρνονταν πρώτα περιοχές όπως το στήθος και το πρόσωπο, με τη λογική ότι θα καταστρέφονταν δια παντός τα στοιχεία που καθόριζαν την γυναικεία φύση και ομορφιά. Τα άτομα που υφίσταντο αυτή την ποινή, συχνά πέθαιναν όχι επί τόπου αλλά σε κάποιο σύντομο χρονικό διάστημα λόγω των μολύνσεων των πληγών τους.

www.dragonswordsndaggers.com/page/847723

3. Μάσκες εξευτελισμού που χρησιμοποιούνταν για την διαπόμπευση μοιχαλίδων. Χρονολογούνται στον 14^ο αιώνα και βρίσκονται σήμερα στο Mittelalterliches Foltermuseum, στο Ruedesheim της Γερμανίας.

www.foltermuseum.com/index_us2.html

4. Στην εικόνα αυτή βλέπουμε το αντικείμενο που έμεινε γνωστό με τον όρο «Ζώνη αγνότητας». Ανακαλύφθηκε και χρησιμοποιήθηκε αρχικά στην Ιταλία και διαδόθηκε στην Γαλλία κατά τον 14^ο και τον 15^ο αιώνα. Η πιο διαδεδομένη αντίληψη είναι ότι χρησιμοποιούνταν για να εξασφαλίζεται η πίστη της συζύγου τους κατά τα διαστήματα που απουσίαζε ο άνδρας της. Παρόλα αυτά, χρησιμοποιήθηκε και ως μέσο τιμωρίας για τους μοιχούς με λιγότερο ή περισσότερο ακραίους τρόπους.

www.dragonswordsndaggers.com/page/847723

5. Ζευγάρι παράνομων εραστών που τιμωρείται με ξυλοδαρμό. Η εικόνα προέρχεται από το έργο του Gautier de Coincy, *Les Miracles de Notre Dame*, χειρόγραφο του οποίου βρίσκεται σήμερα στις Βρυξέλλες, στην Koninklijke Bibliotheek, με κωδικό MS 9066-68.

<http://zoom.kb.nl/zoom.php?src=http://www.kb.nl/manuscripts/public/images/images@300/death5.jpg>

6. Εικόνα από το έργο *Roman de la Rose*, Οξφόρδη, Bodleian Library, Ms. Douce 195, f. 66v

Η εικόνα βρίσκεται στο: Falkus G. εκδ. 1986, *Chaucer Geoffrey, The Canterbury Tales. An illustrated edition*, Λονδίνο, 61

7. Εικόνα από χειρόγραφο που βρίσκεται στην Οξφόρδη, Bodleian Library, Ms. Douce 195, f. 99.

Η εικόνα βρίσκεται στο: Falkus G. εκδ. 1986, *Chaucer Geoffrey, The Canterbury Tales. An illustrated edition*, Λονδίνο, 74

8. Ξυλόγραφια, *Robert the Devyll*, Λονδίνο, 1517

Η εικόνα βρίσκεται στο: Falkus G. εκδ. 1986, *Chaucer Geoffrey, The Canterbury Tales. An illustrated edition*, Λονδίνο, 65

9. Εικόνα από το έργο *Roman de la Rose*, Οξφόρδη, Bodleian Library, Ms Douce 195 f. 60v

Η εικόνα βρίσκεται στο: Falkus G. εκδ. 1986, *Chaucer Geoffrey, The Canterbury Tales. An illustrated edition*, Λονδίνο, 60

10. Gilsberg de Groot Kenr, 1793, *Historie van den ouden en den jongen. "Tobias"*, Αμστερνταμ
<http://www.kb.nl/manuscripts/education>

11. ο.π.

12.ο.π.

Sinis vo
luptatis
Seneca

Obiceno voluptatis
criminoso vitium
En ego sine vituti inimica voluptas
Ad sum vituti lauro redimita: per orbem
Signa mei fulgent castris: fulgentia triumphis
Semper elibentes spiritus mea tpa floreat:
Et redolet violas collecta fata crinis:
In nubes seculo manicas gellare lacertis:
Et vestes tunc fulgentia brachia velant,
Et facies laeta nimis: stant lumina multo

13. Ξυλογραφία από χειρόγραφη έκδοση του έργου του Hartmann Schelder, 1493, *Liber Chronicanum Figuris* (*The Nuremberg Chronicle*)

<http://mw.mcmaster.ca/scriptorium/images/4114w-Prostitute.html>

14. Χαρακτικό του Master of the Banderoles, 1464

digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi

15. Λουτρά τα οποία λειτουργούν και ως οίκοι ανοχής.

http://www.sewerhistory.org/grfx/wh_era/midages.htm

16. Σκηνή από λουτρά από το έργο του Βαλέριου Μάξιμου (Velerius Maximus), *Des faits des Romains*, 15^{ος} αιώνας.
Εθνική Βιβλιοθήκη του Arsenal, κωδ. 5196 f. 372

<http://fatosoda.seesaa.net/article/140354394.html>

17. Dirck van Baburen, *Η πόρνη*, 1622

<http://www.ibiblio.org/wm/paint/auth/baburen/>